

Вікторія Ролік, Леся Войтицька,
Олена Тригуб, Наталя Носик

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

ПОСІБНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

- ТЕОРІЯ ВИКЛАДАННЯ
- ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ
- ДОДАТКИ

8 КЛАС

ЗМІСТ

ЧАСТИНА І. ТЕОРІЯ ВИКЛАДАННЯ

1. Навігація нормативними документами

- 1.1. Державний стандарт базової середньої освіти
- 1.2. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року
- 1.3. Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України
- 1.4. Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність. 8–9 класи» для закладів загальної середньої освіти

2. Як викладати курс «Підприємництво і фінансова грамотність»

- 2.1. Зміст і мета курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у 8 класі
- 2.2. Методика викладання «ДЕПОЗИТ»
- 2.3. Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку
- 2.4. Типологія завдань і вправ у підручнику
- 2.5. Як працювати з підручником на різних етапах уроку
- 2.6. Інтерактивні методи і форми роботи на уроці
- 2.7. Формувальне та підсумкове оцінювання знань учнів і учениць

ЧАСТИНА ІІ. ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ У 8 КЛАСІ

- § 1. Фінансова стійкість і добробут
- § 2. Фінансова культура
- § 3. Фінансові цілі
- § 4. Доходи і бюджет
- § 5. Заощадження
- § 6. «Подушка фінансової безпеки»
- § 7. Рахунок в банку
- § 8. Платіжна картка
- § 9. Фінансове шахрайство
- § 10. Платіжна безпека
- § 11. Основи працевлаштування
- § 12. Бути підприємцем
- § 13. Податки: що, навіщо та як?
- § 14. Податки в Україні
- § 15. Культура благодійності
- § 16. Бути добродійником / добродійницею

ДОДАТКИ

Додаток 1. Календарно-тематичне планування

Додаток 2. Діагностувальна робота

Додаток 3. Перелік літератури та корисних джерел

Шановні колеги та колежанки!

Вітаємо вас на сторінках посібника
«Підприємництво і фінансова грамотність»
для вчителів 8 класів.

Вивчення фінансової грамотності є вимогою сучасності, оскільки фінансово обізнане суспільство не лише створює гідні умови життя для себе та своїх рідних, а й сприяє економічному зростанню країни. Люди, які володіють фінансовими знаннями, раціонально споживають, відкладають заощадження та інвестують кошти, що зі свого боку сприяє створенню нових робочих місць і забезпечує економічну стабільність. Це відіграє ключову роль у майбутньому відновленні та розвитку України.

МІСЦЕ КУРСУ «ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ» В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Сьогодні перед учителями стоїть важливе завдання — викладання нового обов'язкового курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» учням та ученицям 8 класу. Цей курс посідає особливе місце в системі формування фінансової освіти, вихованні фінансово грамотних українців та українок, підготовці їх до дорослого життя, формуванні у них навичок ухвалення зважених фінансових рішень.

ОСОБЛИВОСТІ КУРСУ «ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ»

Сучасна шкільна освіта вимагає не лише засвоєння теоретичних знань, а й розвитку практичних навичок, які учні та учениці зможуть застосовувати в реальному житті. Саме сформовані навички визначатимуть їхню фінансову поведінку, мотивацію та здатність ухвалювати усвідомлені рішення. Курс «Підприємництво і фінансова грамотність» також має практичну спрямованість і допомагає та ученицям підготуватися до дорослого життя, навчаючи їх самостійно дбати про свій фінансовий добробут.

Ця дисципліна є самостійним предметом і не є вступним курсом до економіки.

КОМПЛЕКТ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

Фахівці Національного банку України (Ролік В. А., Войтицька Л. В., Тригуб О. В.) разом із Видавничим домом «Освіта» створили комплект матеріалів для 8 класу, які відповідають модельній навчальній програмі «Підприємництво і фінансова грамотність. 8–9 класи» для закладів загальної середньої освіти¹.

До комплекту навчально-методичного забезпечення для 8 класу входить:

- підручник;
- робочий зошит «Фінансовий щоденник»;
- інтерактивний електронний додаток (е-додаток);
- посібник для вчителя;
- календарно-тематичне планування;
- 16 презентацій до уроків.

НА СКІЛЬКИ ГОДИН РОЗРАХОВАНИЙ КУРС?

Навчальний матеріал курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у 8 класі розрахований на 17 год (0,5 год на тиждень) мінімум. З огляду на те, що максимальна кількість годин може буде до 105 год (3 год на тиждень), авторський колектив передбачив у підручнику різноманітні завдання диференційованого рівня складності та види діяльності, зокрема для проектної, командної та індивідуальної роботи. Посібник для вчителя допоможе адаптувати матеріал до кількості годин і рівня підготовки учнів та учениць. Кожен урок побудований як гнучкий конструктор, що складається з різних блоків, які легко коригувати залежно від потреб класу.

ЯК ПРАЦЮВАТИ З ПОСІБНИКОМ?

Структура посібника для вчителя передбачає **дві основні частини**. У **першій частині** ви знайдете необхідну теоретичну інформацію:

- нормативні документи, які регламентують вивчення курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у закладах загальної середньої освіти;
- загальні рекомендації щодо методики викладання цієї дисципліни, алгоритм підготовки до уроків, опис інтерактивних методів роботи,

поради щодо оцінювання навчальних досягнень учнів і учениць, перелік літератури та корисних джерел.

У **другій частині** пропонуються поради щодо проведення кожного уроку.

До кожного параграфа наведений короткий опис завдання чи вправи, перелік видів навчальної діяльності, коментарі щодо виконання, а також відповіді до завдань в е-додатку.

ПІДРУЧНИК

РОБОЧИЙ ЗОШИТ

Е-ДОДАТОК

Спеціальні позначки підказують, де шукати повний опис завдання та який інструмент використовувати для його виконання.

Також зазначено орієнтовний час, необхідний для виконання завдань і вправ. Зверніть увагу, що тривалість виконання завдань і вправ може відрізнятися. Це залежить від кількості дітей у класі, рівня їхньої підготовки, формату навчання. Під час підготовки до уроків ви зможете вибрати найбільш доречні завдання та вправи, що відповідатимуть рівню знань і потребам саме ваших учнів і учениць.

Посібник містить і **додаткові завдання**, які сприяють поглибленню знань учнів та учениць. Деякі джерела інформації та ресурси у тексті позначені індексами. За цим номером у додатку 4 ви знайдете посилання, щоб детальніше ознайомитися з ними.

Глосарій з визначеннями основних термінів і понять з фінансової грамотності міститься в робочому зошиті «Фінансовий щоденник».

Бажаємо успіхів і натхнення у вихованні фінансово грамотного покоління українців!

Розвиваємо фінансову культуру України **РАЗОМ!**

*З повагою
авторки посібника*

ЧАСТИНА І.

Теорія викладання

1. Навігація нормативними документами

**НОВА
УКРАЇНСЬКА
ШКОЛА**

«Підприємливість і фінансова грамотність» — це одна з ключових компетентностей, необхідна всім громадянам / громадянкам для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування. Тому важливим завданням сучасної української освіти є ефективне формування цієї компетентності в молодого покоління українців та українок.

Компетентність «*підприємливість і фінансова грамотність*»:

- визначена в Законі України «Про освіту» як одна з одинадцяти ключових компетентностей;
- є обов'язковою для формування у здобувачів / здобувачок базової середньої освіти;
- реалізується в тісному взаємозв'язку з іншими ключовими компетентностями.

1.1. Державний стандарт базової середньої освіти

Державний стандарт базової середньої освіти² — документ, який визначає мету та принципи освітнього процесу в закладах базової середньої освіти, дає загальну характеристику змісту навчання, окреслює ключові компетентності, перелік освітніх галузей, а також вимоги до обов'язкових результатів навчання.

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Ознайомившись з цим документом, педагог отримує уявлення про те, які знання, вміння та компетентності мають засвоїти учні та учениці на відповідному етапі навчання. Розуміння цих вимог допомагає вибрати відповідні методики викладання та вибудовувати освітній процес так, щоб кожен учень і учениця досягли необхідного рівня підготовки.

Аналіз опису компетентнісного потенціалу й вимог до обов'язкових результатів навчання учнів та учениць у різних освітніх галузях дасть змогу ефективніше інтегрувати міжпредметні зв'язки, сприяючи гармонійному розвитку школярів і школярок.

Державний стандарт базової середньої освіти

Ключові компетентності	Освітні галузі	Результати навчання
------------------------	----------------	---------------------

Ключова компетентність здобувача / здобувачки освіти «підприємливість і фінансова грамотність» передбачає:

- ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших осіб у будь-якій сфері життєдіяльності;
- здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою;
- уміння розв'язувати проблеми;
- готовність брати відповідальність за прийняті рішення;
- здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність.

Курс «Підприємництво і фінансова грамотність» є складовою соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Мета соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі — розвиток особистості здобувача освіти, який здатний до:

- гармонійної соціальної і міжособистісної взаємодії;
- самоусвідомлення;
- самозарадності;
- піклування про власну безпеку і здоров'я та безпеку і здоров'я інших людей;
- підприємливості та професійної зорієнтованості, спрямованих на забезпечення власного і суспільного добробуту;
- виявлення готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності і територіальної цілісності України.

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Орієнтуйтеся на опис ключової компетентності «підприємливість і фінансова грамотність» і мету соціальної й здоров'язбережувальної освітньої галузі під час планування діяльності на уроці:

- вибирайте завдання, які сприятимуть гармонійній соціальній і міжособистісній взаємодії, розвиватимуть самоусвідомлення та самозарадність учнів і учениць, розуміння важливості піклування про власну безпеку, здоров'я та добробут інших людей;
- акцентуйте увагу на формуванні підприємливості та професійної орієнтації, щоб здобувачі і здобувачки освіти могли усвідомлено планувати власне майбутнє.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів і учениць у соціальній і здоров'язбережувальній освітній галузі

(відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти)

Підприємливість та етична поведінка для поліпшення здоров'я, безпеки і добробуту.

Загальний результат	Конкретні результати	Орієнтири для оцінювання
Вчиться вчитися [СЗО 4.1]	вдосконалює (розвиває) власні розумові, емоційні, соціальні вміння для побудови власної освітньої траєкторії без шкоди для власного здоров'я і добробуту [9 СЗО 4.1.1]	■ визначає пріоритети в різних сферах власної навчальної діяльності, раціонально розподіляючи власні інтелектуальні, фізичні, емоційні та інші ресурси для забезпечення поступу в навчанні [9 СЗО 4.1.1-1] ■ вибирає доцільні та ефективні навчальні засоби та стратегії, враховуючи особливості власного організму [9 СЗО 4.1.1-2] ■ оцінює свої сильні (зокрема таланти, здібності) та слабкі сторони, використовує власний навчальний потенціал без шкоди для здоров'я [9 СЗО 4.1.1-3] ■ залучає авторитетний досвід і безпечні для здоров'я практики для оптимізації власної навчальної діяльності [9 СЗО 4.1.1-4] ■ аналізує інформацію щодо професій та їх здобуття [9 СЗО 4.1.1-5]
Знаходить і перевіряє інформацію [СЗО 4.2]	критично оцінює інформацію щодо здоров'я, безпеки та добробуту, здобуту в різних джерелах, у тому числі цифрових [9 СЗО 4.2.1]	■ активно шукає, порівнює і зіставляє різні джерела інформації, які допомагають зменшити ризики під час прийняття рішень щодо власного здоров'я і добробуту [9 СЗО 4.2.1-1] ■ уникає небезпечного / шкідливого контенту [9 СЗО 4.2.1-2] ■ виробляє критерії оцінки контенту на основі знань і власного життєвого досвіду [9 СЗО 4.2.1-3]
Діє ефективно та самостійно [СЗО 4.3]	діє ефективно та самостійно, виявляючи наполегливість у досягненні цілей для реалізації своїх потреб, бажань та інтересів у законний спосіб [9 СЗО 4.3.1]	■ реалізує в законний спосіб власні потреби та інтереси, враховуючи свої можливості, виявляючи наполегливість [9 СЗО 4.3.1-1] ■ розробляє план власних дій, визначає мотивацію, фіксує результати, адекватно оцінює свої сили, формує корисні звички через систематичність повторення [9 СЗО 4.3.1-2]

Загальний результат	Конкретні результати	Орієнтири для оцінювання
		■ використовує свій і чужий позитивний досвід [9 СЗО 4.3. 1-3] ■ моделює нові можливості власного розвитку з урахуванням труднощів і невдач [9 СЗО 4.3. 1-4]
Спілкується конструктивно [СЗО 4.4]	корегує власну комунікативну поведінку для забезпечення конструктивної взаємодії та збереження здоров'я, безпеки та добробуту [9 СЗО 4.4. 1]	■ конструктивно спілкується в різних життєвих ситуаціях, що стосуються здоров'я, безпеки та добробуту [9 СЗО 4.4. 1-1] ■ використовує активне слухання під час комунікації; виявляє здатність зрозуміти стан і наміри співрозмовника [9 СЗО 4.4. 1-2] ■ сприймає конструктивні пропозиції (критику) як нові можливості і стимули до вдосконалення [9 СЗО 4.4. 1-3] ■ обирає доцільну стратегію поведінки в конфлікті [9 СЗО 4.4. 1-4]
Виявляє культуру споживання [СЗО 4.5]	усвідомлює обмеженість власних потреб фізіологічними, соціальними, моральними і духовними чинниками, критично оцінюючи надмірність потреб [9 СЗО 4.5. 1]	■ ощадно використовує ресурси, зважаючи на можливість повторного використання, ремонту і переробки [9 СЗО 4.5. 1-1] ■ планує і за потреби обмежує використання ресурсів на різні періоди, враховуючи цілі сталого розвитку [9 СЗО 4.5. 1-2] ■ критично оцінює надмірність потреб і перебільшене споживання [9 СЗО 4.5. 1-3]
Планує майбутнє [СЗО 4.6]	критично оцінює свої вміння і компетентності, виявляє наполегливість у досягненні мети [9 СЗО 4.6. 1] аналізує та оцінює власні особливості і здібності для майбутнього професійного зростання, вибудовує його модель [9 СЗО 4.6. 2]	■ визначає мотивацію власної діяльності, формулює мету і цілі діяльності [9 СЗО 4.6. 1-1] ■ планує витрати родини (свої) для підтримання здоров'я, безпеки і добробуту [9 СЗО 4.6. 1-2] ■ визначає шлях до реалізації короткострокових цілей, розробляє план відповідно до своїх сильних сторін, інтересів і досвіду [9 СЗО 4.6. 1-3] ■ визначає потребу витрат часу на різні види діяльності [9 СЗО 4.6. 1-4] ■ створює власний гнучкий план професійного майбутнього [9 СЗО 4.6. 2-1] ■ обґрунтовує взаємозв'язок між професійним, особистим і сімейним майбутнім [9 СЗО 4.6. 2-2]

Загальний результат	Конкретні результати	Орієнтири для оцінювання
Співпрацює для досягнення результату діяльності [СЗО 4.7]	співпрацює з іншими особами для здобуття підтримки, досягнення результату діяльності, спрямованої на збереження безпеки, здоров'я і добробуту [9 СЗО 4.7.1]	■ виявляє ініціативу і координує роботу групи для досягнення визначеного результату [9 СЗО 4.7.1-1] ■ виступає посередником у запобіганні чи вирішенні конфлікту [9 СЗО 4.7.1-2] ■ переконливо презентує свої (спільні) ідеї іншим особам у різний спосіб, зокрема з використанням цифрових засобів [9 СЗО 4.7.1-3] ■ встановлює емоційний контакт у групі [9 СЗО 4.7.1-4] ■ корегує власні цілі, зважаючи на цілі та інтереси групи [9 СЗО 4.7.1-5]
Поводиться етично [СЗО 4.8]	дотримується норм етики та моралі під час прийняття рішень щодо безпеки, здоров'я та добробуту [9 СЗО 4.8.1] усвідомлює, що створення цінності (безпеки, здоров'я і добробуту) має ґрунтуватися на засадах соціальної справедливості [9 СЗО 4.8.2]	■ демонструє свідоме використання етичних норм, враховуючи індивідуальні цінності інших осіб [9 СЗО 4.8.1-1] ■ дотримується правил міжособистісного спілкування, поважаючи право співрозмовника на особистий простір [9 СЗО 4.8.1-2] ■ виокремлює прояви дискримінації, виникнення стереотипів, когнітивних викривлень, ідеалізації [9 СЗО 4.8.1-3] ■ дотримується правил комфортного співіснування, розробляє на їх основі власні [9 СЗО 4.8.2-1] ■ етично поводить з живою природою, турботливо ставиться до тварин, рослин [9 СЗО 4.8.2-2]
Планує, запроваджує і оцінює фінансові рішення [СЗО 4.9]	аналізує і застосовує прості економічні концепції [9 СЗО 4.9.1] аналізує інформацію для подолання викликів життя, пов'язаних із використанням фінансово-економічних ресурсів для добробуту [9 СЗО 4.9.2]	■ пояснює прості економічні концепції (попит і пропозиція, ринкова ціна, торгівля, форми власності, страхування, пенсія, податки, курс валюти тощо) [9 СЗО 4.9.1-1] ■ свідомо вибирає послідовність дій щодо реалізації фінансових цілей [9 СЗО 4.9.2-1] ■ володіє інструментами планування та контролю доходів і витрат [9 СЗО 4.9.2-2] ■ розуміє наслідки позичання і заборгованості для досягнення фінансових цілей [9 СЗО 4.9.2-3] ■ оцінює вартість витрат на формування (підтримку) здоров'я і порівнює їх із витратами на лікування і реабілітацію [9 СЗО 4.9.2-4]

Загальний результат	Конкретні результати	Орієнтири для оцінювання
		■ пояснює законодавче підґрунтя економічних процесів (свої права та обов'язки, захист прав споживачів тощо) [9 СЗО 4.9.2-5] ■ обґрунтовує індикатори для оцінки фінансового здоров'я [9 СЗО 4.9.2-6] ■ вирізняє чинники фінансового становища, які мають позитивний вплив на здоров'я і добробут [9 СЗО 4.9.2-7]
Підтримує добродішність [СЗО 4.10]	ідентифікує способи і можливість здійснення добродішності [9 СЗО 4.10.1]	■ визначає способи добродішної діяльності [9СЗО 4.10.1-1] ■ обґрунтовує сутність волонтерської діяльності [9 СЗО 4.10.1-2] ■ пояснює значення волонтерського руху в Україні [9 СЗО 4.10.1-3]

Вимоги до результатів навчання та орієнтири для оцінювання допоможуть вчителям визначити навчальні цілі уроків і проводити уроки, які сприятимуть не лише засвоєнню теоретичних знань, а й розвитку критичного мислення, творчості та вміння застосовувати набуті навички у реальних ситуаціях. Орієнтири для оцінювання допоможуть визначити, наскільки успішно учні й учениці засвоїли матеріал і чи досягли вони очікуваних результатів.

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Використовуйте орієнтири для:

- формувального та підсумкового оцінювання;
- надання конструктивного зворотного зв'язку, що дозволить об'єктивно аналізувати прогрес здобувачів і здобувачок освіти;
- ведення щоденника спостережень за навчальним поступом учнів та учениць, що допоможе виявляти індивідуальні освітні потреби та коригувати процес навчання відповідно до особливостей кожної дитини.

1.2. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року

У 2024 році в Україні затверджено Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 року³ (далі — Стратегія), яка має на меті сприяти підвищенню фінансової обізнаності населення України, зростанню впевненості під час ухвалення фінансових рішень за будь-яких умов, формуванню раціональної фінансової поведінки, зокрема на основі ефективного використання фінансових послуг.

Національна стратегія розвитку фінансової грамотності

до 2030 року

Розроблення Стратегії відбувалося згідно з найкращою міжнародною практикою, зокрема Рекомендаціями з фінансової грамотності Ради Організації економічного співробітництва та розвитку та методологічними настановами Міжнародної мережі фінансової освіти, учасницею якої є Україна.

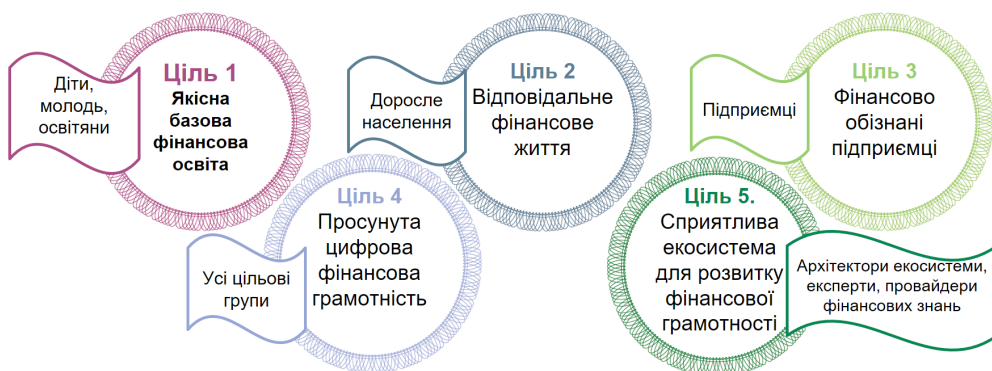
Важливим завданням реалізації Стратегії є розбудова екосистеми фінансової грамотності в Україні, залучення до її реалізації якомога більшу кількість учасників і учасниць.

«Якісна базова фінансова освіта» є стратегічною ціллю № 1, що свідчить про важливість і пріоритетне значення підвищення фінансової обізнаності дітей та молоді в Україні.

В Стратегії наведено визначення поняття «*фінансова культура*» та її складові (с. 15), глосарій термінів (с. 38).

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Ознайомтеся зі Стратегією³ та дізнайтеся найпоширеніші ситуації, що потребують ухвалення фінансових рішень упродовж життя (с. 40). Це допоможе знайти цікаві життєві приклади та пов'язати фінансову грамотність із практичним досвідом учнів та учениць.

1.3. Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України

Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України⁴ — це документ, який представляє узагальнену систему фінансових компетентностей дітей і молоді України віком від 5 до 18 років. Ідеться, зокрема, про набір знань, умінь, навичок і особливостей ставлення до питань у сфері управління особистими фінансами та споживання фінансових послуг. Ці знання й уміння є основою для ухвалення відповідальних фінансових рішень, забезпечення та поліпшення власного добробуту.

Мета підготовки Рамки — сприяти спільному розумінню фінансових компетентностей для дітей і молоді серед державних органів влади, закладів освіти, приватних організацій і громадян, які популяризують навчання фінансової грамотності.

Рамка враховує вимоги Державного стандарту базової середньої освіти та допоможе вчителю під час планування та підготовки до проведення занять.

Загалом визначено орієнтовно 900 фінансових компетентностей, які мають опанувати учні й учениці до моменту закінчення дошкільної, початкової (4-й клас), базової середньої (9-й клас) і профільної середньої освіти (12-й клас).

Документ складається з чотирьох розділів, кожен із яких містить такі теми й підтеми:

- Гроші та угоди.
- Планування та управління фінансами.
- Ризики та винагорода.
- Фінансовий ландшафт.

А також **п'ять** наскрізних ліній:

1. Цифрові фінансові компетентності.
2. Компетентності у сфері сталого розвитку.
3. Фінансова стійкість.
4. Громадянська відповідальність.
5. Підприємливість.

РАМКА ФІНАНСОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

дітей та молоді України

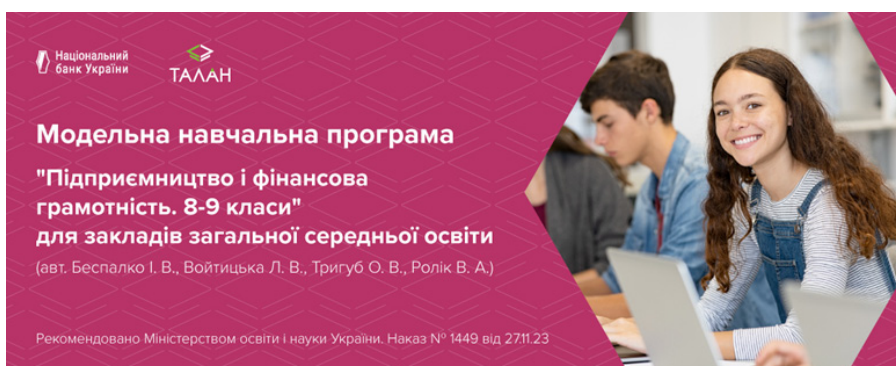

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Використовуйте Рамку⁴, щоб сформулювати конкретні навчальні цілі, пов'язані з розвитком фінансової грамотності. Оскільки цей документ визначає конкретні фінансові компетентності, які учні та учениці мають опанувати на різних етапах навчання, він дає змогу враховувати їхні вікові особливості та забезпечувати поступове засвоєння знань: від базових понять до складніших фінансових стратегій.

Для зручності користування Рамкою в пригоді стане інструмент для швидкого підбирання фінансових компетентностей у форматі «Excel». За допомогою спеціальних тегів розробники освітніх програм, тренери з фінансової грамотності та практики зможуть вибрати найбільш релевантні компетентності для конкретних етапів життя дитини чи підлітка.

1.4. Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність. 8–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.)

8
клас

Перша частина – 8 клас, матеріал розрахований на 17 годин та передбачає опанування 2 розділів:

1. "Формування фінансової культури";
2. "Основи фінансової грамотності людини".

9
клас

Друга частина – 9 клас, матеріал розрахований на 35 годин та передбачає опанування 6 розділів:

1. "Гроші та їх призначення";
2. "Банківські та небанківські фінансові установи";
3. "Базові фінансові послуги";
4. "Захист прав споживачів фінансових послуг";
5. "Основи підприємництва";
6. "Проект "Шкільне підприємництво – від ідеї до реалізації (практичний кейс)".

Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8–9 класів закладів загальної середньої освіти¹ розроблена відповідно до вимог чинного Державного стандарту базової середньої освіти та Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти. Програмі присвоєно гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1449 від 27.11.2023).

Метою модельної навчальної програми є формування фінансової та підприємницької культури підлітків, яка ґрунтується на високому рівні здобутих знань та практичних навичок в управлінні особистими фінансами та реалізації підприємницьких ідей.

Основні завдання програми:

- формувати свідоме та відповідальне ставлення до сфери особистих фінансів;
- формувати позитивне ставлення до грошей як необхідного ресурсу для досягнення фінансового добробуту та успішної самореалізації;
- набувати практичних навичок з постановки фінансових цілей, фінансового планування, бюджетування, заощадження та інвестування;
- розвивати критичне мислення та вміння приймати ефективні фінансові рішення;
- формувати розважливу та обачну поведінку у фінансовій та підприємницькій сферах, розвивати вміння управляти ризиками;
- здобувати практичний досвід у користуванні фінансовими послугами;
- формувати довіру до фінансової системи України;
- формувати належну культуру благодійності;
- розвивати вміння генерувати нові ідеї та реалізовувати їх на практиці;
- формувати комунікаційні навички та навички роботи в команді;
- набувати практичних навичок реалізації підприємницького проєкту.

Перелік розділів та тем у модельній програмі «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8–9 класів

8 клас	
РОЗДІЛ І. ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ	
Тема 1	Фінансовий добробут, фінансова стійкість та формування фінансової культури
РОЗДІЛ ІІ. ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЛЮДИНИ	
Тема 1	Фінансове планування життя
Тема 2	Основні правила заощаджень
Тема 3	Банківський рахунок і платіжна картка. Оплата товарів і послуг

Тема 4	Фінансове шахрайство та безпека
Тема 5	Вибір особистої форми зайнятості
Тема 6	Податкова культура
Тема 7	Культура благодійності
9 клас	
РОЗДІЛ І. ГРОШІ ТА ЇХ ПРИЗНАЧЕННЯ	
Тема 1	Еволюція грошових відносин. Види, форми та функції грошей
Тема 2	Історія сучасної гривні
РОЗДІЛ ІІ. БАНКІВСЬКІ ТА НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ	
Тема 1	Банківська система України
Тема 2	Небанківські фінансові установи
РОЗДІЛ ІІІ. БАЗОВІ ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ ТА ПРОДУКТИ	
Тема 1	Фінансові послуги та їх використання під час досягнення фінансових цілей
Тема 2	Депозити. Гарантування вкладів фізичних осіб
Тема 3	Кредити. Формування кредитної історії
Тема 4	Страхування
Тема 5	Пенсійне забезпечення
Тема 6	Фінансові інвестиції та ризики
РОЗДІЛ ІV. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	
Тема 1	Законодавство України у сфері фінансових послуг та захист прав споживачів
РОЗДІЛ V. ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦТВА	
Тема 1	Підприємництво та його роль у розвитку держави
Тема 2	Особливості підприємницької діяльності
РОЗДІЛ VI. ПРОЄКТ «ШКІЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ»	
Тема 1	Шкільне підприємництво
Тема 2	Формування команди
Тема 3	Вибір підприємницької ідеї
Тема 4	Обрання бізнес-моделі підприємства
Тема 5	Маркетингове дослідження ринку
Тема 6	Інвестиційне та фінансове планування
Тема 7	Проектний менеджмент
Тема 8	Розроблення власного бренду
Тема 9	Реалізація проєкту
Тема 10	Презентація бізнес-ідей. Запуск проєкту
Тема 11	Підведення підсумків проєкту

1.5. Календарно-тематичне планування

У підручнику для 8 класу кожна тема модельної програми розкривається у двох параграфах, кожен параграф розраховано на 1 урок (17 годин; 0,5 годин на тиждень).

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Для зручного планування уроків з курсу «Підприємництво і фінансової грамотність» у 8 класі використовуйте календарно-тематичне планування, яке розраховане на 17 уроків, у ньому вказано поурочно зміст уроку, види навчальної діяльності, очікувані результати і домашнє завдання. Календарно-тематичне планування з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» (авт. Ролік В. А., Войтицька Л. В., Тригуб О. В.) для 8 класу наведено у Додатку 1.

На заключному уроці пропонується виконати діагностувальну роботу. Її розміщено у додатку 2.

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Щоб забезпечити візуальний супровід уроку та зробити матеріал уроку наочним та більш динамічним, використовуйте презентації до уроку. До кожного параграфа розроблені слайди з ключовою інформацією, завданнями і посиланнями для виконання інтерактивних завдань.

Слайди до уроків⁵

Календарно-тематичне планування⁶

2. Як викладати курс «Підприємництво і фінансова грамотність»

2.1. Зміст і мета курсу

«Підприємництво і фінансова грамотність»

Фінансова грамотність^{*} — комплекс знань, умінь, навичок, ставлення та поведінки людини, потрібних для ухвалення обґрунтованих фінансових рішень і для досягнення в результаті особистого фінансового добробуту.

Таке визначення терміну *фінансова грамотність*, запропоноване ОЕСР, що є загальноприйнятим у міжнародній практиці та закріплене в офіційних документах окремих країн і Європейської комісії.

Фінансовий добробут	Фінансова стійкість
Це стан, коли людина має достатньо коштів для своїх потреб, впевнено ставить власні фінансові цілі і досягає їх, планує майбутнє	Здатність витримати фінансові труднощі або несподівані витрати без серйозних проблем або боргів

Особистий фінансовий добробут — це результат правильного управління своїми фінансами й прийняття розумних фінансових рішень. Фінансова грамотність дає змогу ефективно керувати своїми грошима за будь-якого рівня доходів.

Мета навчання фінансовій грамотності — сформувати високу фінансову культуру учнів та учениць.

Фінансова культура — сукупність моделей поведінки щодо управління особистими фінансами, що ґрунтується на знаннях, ставленні, нормах суспільної моралі та етики, цінностях, є результатом виховання, розвитку й досвіду, набутого впродовж життя.

Рис. 1. Складові фінансової культури населення

^{*} OECD (2020), OECD Council Recommendation on Financial Literacy

Фінансова культура людини формується на основі рівня її фінансової грамотності і включає дев'ять компонентів, які описують, як заробляти й раціонально витрачати гроші, платити податки, інвестувати і заощаджувати, управляти боргами, а також ділитися грошима (рис. 1).

Фінансова освіта — не самоціль. Мета фінансової освіти — фінансово грамотне населення, яке володіє комплексом знань, практичних умінь, навичок і поведінкових ставлень, які дають змогу досягти необхідного рівня фінансового добробуту та фінансової стійкості, щоб легко керувати повсякденними / регулярними витратами, заощаджувати на майбутнє та впевнено ставити цілі для заощаджень, бути в змозі протистояти фінансовим шокам та не відчувати фінансового стресу, тобто впевнено дивитися у своє майбутнє й долати виклики у часи криз та непевності.

Підприємливість — важлива компетентність фінансово грамотної людини.

Підприємливість — це вміння перетворювати ідеї на спільну цінність.

У широкому значенні підприємливість — це:

- здатність проявляти ініціативу,
- вміння творчо мислити,
- розумно приймати ризики,
- брати на себе відповідальність для досягнення цілей.

А у вузькому розумінні — здібності людини до отримання прибутку з найменшими витратами.

Підприємництво, підприємницька діяльність — самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність задля досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Курс «Підприємництво і фінансова грамотність» має практичний характер і повинен підготувати учнів та учениць до дорослого життя, навчити самостійно дбати про свій добробут. Це окрема дисципліна і не є вступом до економіки.

2.2. Методика викладання «ДЕПОЗИТ»

Для викладання курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» фахівці Національного банку України розробили **методику «ДЕПОЗИТ»**.

«Депозит» примножує добробут.

Ця фраза нагадує про кінцеву мету навчання фінансовій грамотності — збільшення добробуту. Як банківський депозит приносить пасивний дохід та збільшує заощадження, так і методика «ДЕПОЗИТ» підкреслює важливість опанування знаннями з фінансової грамотності не заради самих знань, а заради збільшення добробуту як на рівні окремої людини, так і всього суспільства.

Методика «ДЕПОЗИТ»:

- готує учнів / учениць до застосування фінансової грамотності в дорослому житті;
- сприяє формуванню високої фінансової культури учнів / учениць;
- включає міжнародний досвід та PISA-підхід до формування та оцінювання рівня фінансової грамотності;
- допомагає пов'язати навчання з життям, теорію з практикою;
- базується на компетентнісному підході (на уроці учні та учениці здобувають знання, формують розуміння, уміння, навички, ставлення тощо);
- дає змогу інтегрувати підходи НУШ (діяльнісний підхід, навчання на основі запитів, перевернутий урок та ключові компетентності тощо).

Назва «ДЕПОЗИТ» — акронім з приголосних літер ключових слів у навчанні фінансової грамотності:

Добробут

Де

Фінансова грамотність — це комплекс знань, умінь, ставлень та поведінкових моделей, що дають змогу ухвалювати далекоглядні (фінансові) рішення, які сприяють збільшенню добробуту.

Практичність

По

Потрібно не тільки оволодіти теорією, а вміти застосовувати здобуті знання на практиці (компетентнісний підхід). Реалізується на основі розвитку чотирьох фінансових вмінь на основі PISA: визначати, аналізувати, оцінювати та застосовувати фінансові знання та розуміння. А також за допомогою завдань і навчальних контекстів, які відповідають віковій та актуальним запитам здобувачів / здобувачок знань.

Підприємливість

Базова риса особистості та прояв поведінки людини, яку можна в собі розвинути.

Заощадливість

Зи

Базове вміння, яке дає змогу досягати фінансових цілей, сформувати «подушку» фінансової безпеки (резервний фонд), веде до фінансової стійкості та запобігає надмірному, імпульсивному споживацтву.

Зараз

Допоможіть учням і ученицям відповісти на питання: «Що я можу робити для поліпшення свого добробуту вже зараз?»

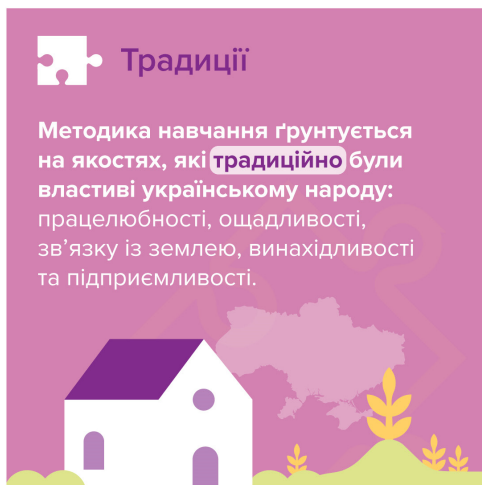
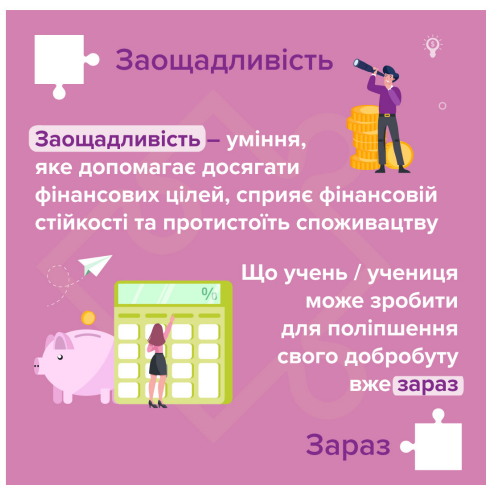
Традиції

Т

Методика навчання спирається на властиві українському народу хазяїновитість, працелюбність, ощадливість, зв'язок із землею (багато українських родин мають город або сад), винахідливість та підприємливість.

Як використовувати методику «ДЕПОЗИТ»?

- Продемонструйте взаємозв'язок теми з навчального плану з добробутом учнів / учениць та їхніх родин. Цей прийом збільшить мотивацію учнів та учениць до вивчення матеріалу.
- Доберіть приклади з життя, де і коли учні та учениці можуть зіткнутися з такою ситуацією. Цей прийом допоможе зробити складну теорію простішою для розуміння.
- Додайте український контекст, наприклад, розкажіть учням та ученицям, що знайомий їм різдвяний вертеп і колядки — це можливість для підліткового підприємництва, командної взаємодії та розвиток їхніх творчих здібностей. Цей прийом допоможе зробити нову інформацію більш знайомою та сприятиме кращому її засвоєнню.

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Зміст уроків повинен враховувати життєві ситуації, що відповідають віку учнів і учениць, наприклад, для підліткового віку актуальні вибір майбутньої професії та соціалізації з однолітками. Використовуйте приклади з життя для пояснення нового матеріалу, формування завдань і форми організації навчального процесу на уроці та під час домашньої роботи.

Важливо, щоб під час вивчення підприємництва і фінансової грамотності учні та учениці здобували знання та вміння, які відповідають їх поточним потребам і які вони могли б застосовувати в своєму житті вже зараз для поліпшення свого добробуту. Наприклад, ставити фінансові цілі, заощаджувати, вести облік доходів та витрат, вести бюджет. Так само економічні терміни і поняття пояснюються з використанням зрозумілих учням / ученицям контекстів та ситуацій, враховуючи їх практичних досвід.

2.3. Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку

Інструменти та матеріали

ДЛЯ УЧНЯ / УЧЕНИЦІ

ПІДРУЧНИК

РОБОЧИЙ ЗОШИТ

е-ДОДАТОК

Е-додаток до підручника на платформі ВШО⁹

Для користування е-додатком потрібно зареєструватися на платформі ВШО згідно інструкції⁷.

Копія вмісту е-додатка міститься на відкритому ресурсі⁸.

ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ / ВЧИТЕЛЬКИ

Відеоінструкція до е-додатка «Кабінет вчителя»¹⁰

ТИПОВИЙ ПЛАН УРОКУ

ПОЛИЧКА ЗНАНЬ

Додаткові джерела інформації з теми підприємництва і фінансової грамотності.

ВПРАВИ ДЛЯ ДОМАШНЬОЇ РОБОТИ

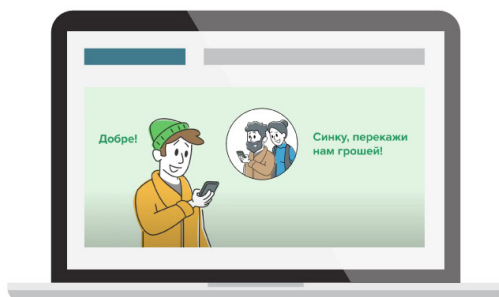
Цікаві проєктні завдання, які можна виконувати самостійно або в групі.

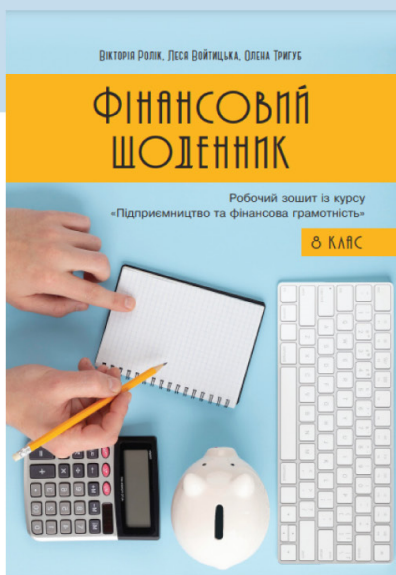
Підручник

- ✓ Діяльнісний підхід
- ✓ Гнучке планування
- ✓ Конструктор кількості годин
- ✓ Сучасний дизайн
- ✓ Зручна навігація
- ✓ Чітка структура

Електронний додаток

- ✓ Доповнення підручника і робочого зошита
- ✓ Різноманітні формати завдань
- ✓ Гейміфікація
- ✓ Самотестування
- ✓ Моделювання життєвих ситуацій

Робочий зошит

- ✓ Практика корисних фінансових звичок
- ✓ Вправи для самоаналізу
- ✓ Домашні завдання
- ✓ Аркуші ведення бюджету

Глосарій

Інструменти для педагога

- ✓ **Посібник для вчителя:**
адаптація матеріалу до різних потреб
- ✓ **КТП:**
структурований освітній процес
- ✓ **Слайди до уроків:**
візуальний супровід

2.4. Типологія завдань і вправ у підручнику

Система завдань у підручнику забезпечує практичну реалізацію змісту основного навчального матеріалу, доповнює і конкретизує його, сприяє досягненню певних результатів навчання відповідно до модельної навчальної програми.

У підручнику наявні різноманітні типи завдань:

- завдання на розвиток уміння добирати, аналізувати й узагальнювати навчальну інформацію, подану в різний спосіб;
- відкриті дидактичні завдання, які реалізують інтерактивне навчання;
- завдання на розвиток критичного мислення;
- завдання для самостійного / групового виконання;
- диференційовані завдання за рівнями складності, творчості та самостійності;
- завдання для розвитку комунікативних навичок, уміння висловлювати думку усно та письмово;
- компетентнісні завдання;
- проблемні ситуації / завдання, спрямовані на спостереження, дослідження тощо.

Диференційовані завдання за рівнем складності

У рубриці «Перевір себе», що представлена в кінці кожного параграфа, запропоновані завдання, диференційовані за рівнями складності. Вони розроблені з урахуванням різних рівнів пізнання відповідно до таксономії Блума, охоплюючи такі категорії: знання, розуміння, аналіз, створення та формування власної думки. Завдання подані у міру посилення складності – від простих до складних, що сприяє розвитку навичок мислення високого рівня. Виконання запропонованих завдань являє собою такий алгоритм дій: отримання інформації про навички (приклад, опис), осмислення, використання на практиці та оцінка результату.

Ці завдання можуть бути використані як для самоперевірки, так і для формувального оцінювання, допомагаючи учням та ученицям усвідомлено оцінювати власний прогрес у навчанні.

Рубрика «Перевір себе» у підручнику на с. 12, 18, 26, 35, 43, 51, 57, 68, 75, 82, 91, 99, 107, 115, 121 та 126.

Завдання для реалізації проєктної діяльності

Завдання з елементами проєктної діяльності винесено в блок «Вправи для домашньої роботи». Учні та учениці виконують їх у вільний час, самостійно вибирають форму роботи (індивідуально, в групі або в парі), результати фіксують у фінансовому щоденнику та презентують у класі.

Це дає учням та ученицям можливість не лише краще засвоїти матеріал параграфу, а також навчитися співпраці, комунікації та розподілу обов'язків у команді. Виконання запропонованих завдань дає учням та ученицям змогу застосовувати знання, отримані на уроках, у різних ситуаціях, наближених до реальних і на прикладах зі свого побуту, у тому числі із залученням досвіду своєї родини.

Такі завдання передбачені в кінці кожного параграфу підручника. Рубрика «Вправи для домашньої роботи» у підручнику на с. 12, 18, 26, 35, 43, 51, 58, 68, 75, 82, 91, 99, 107, 115, 121 та 126.

Детальні інструкції з їх виконання описані у робочому зошиті «Фінансовий щоденник».

У фінансовому щоденнику це завдання: «Дослідження фінансових звичок» (с. 7), дослідження «Як допомогти учням та ученицям сформувати високу фінансову культуру» (с. 10–13), «Мое фінансове планування життя» (с. 19–20), «Мій бюджет на місяць» (с. 22), «Дослідження депозитів різних банків» (с. 24–25), «Рахунок у банку» (с. 32), дослідження «Ризики фінансового шахрайства у соціальних мережах» (с. 38–39), «Презентація власної бізнес-ідеї за одну хвилину» (с. 45–46), «Ідеї благодійних ініціатив для школярів» (с. 56–57).

Завдання для формування практичних фінансових навичок

Окремо потрібно звернути увагу на формування в учнів та учениць навички фінансового планування, якій присвячено завдання на с. 68–87 робочого зошита «Фінансовий щоденник». Виконуючи інструкції на аркушах управління власними коштами, учні та учениці навчаються визначати власні фінансові цілі, вести облік доходів та витрат, формувати заощадження та аналізувати отримані за місяць результати. Таким чином, кожен учень та кожна учениця створює індивідуальний продукт: особистий бюджет на місяць під свої власні фінансові цілі та власну фінансову ситуацію. Такий бюджет учні та учениці можуть складати щомісяця і, відповідно, регулярно аналізувати власну фінансову поведінку, підтримувати високу мотивацію до навчання протягом року.

У завданні «Фінансовий челендж "Качаємо фінансові м'язи"» на с. 25–27 у фінансовому щоденнику проектна робота поєднується з грою, де учні та учениці можуть вибрати власний варіант фінансового челенджу та порівняти отримані результати.

Завдання для самооцінювання

Завдання для самооцінювання, в основному, представлено в е-додатку та «Фінансовому щоденнику», як його складовій. Запропонований формат дасть змогу учням та ученицям записати результати, а вчителю або вчительці за потреби перевірити та оцінити рівень опанування знаннями, уміннями та навичками.

Ці завдання передбачають також розвиток навичок самоаналізу. Наприклад, в завданнях: «Мої цінності» (с. 4), «Мої життєві ресурси» (с. 5), «Мої фінансові компетентності» (с. 9–10), «Лист собі через 10 років "Мій фінансовий план"» та «Мої потреби і бажання» (с. 14–15), «Мої SMART-цілі» (с. 16–17), «Мої ідеї для підробітку» (с. 21), «Моя професія мрії» (с. 42–43), «Історія успіху, що надихає» (с. 47) та практична вправа «Щоденник вдячності» (с. 53–55).

Завдання «Мій рівень фінансової грамотності» виконує роль вхідного тестування та дає змогу перевірити рівень знань учнів / учениць (робочий зошит — с. 7; е-додаток — завдання 1.3).

Інтерактивні завдання різних типів складності в е-додатку

Система завдань, наведених в е-додатку, містить завдання різних типів складності, що диференціюють способи, за допомогою яких учні й учениці можуть здобути знання, навички і їх перевірити, та компетентнісно-орієнтовані завдання для формування або перевірки сформованості ключових компетентностей.

Правильність виконання більшості інтерактивних завдань учні й учениці мають змогу перевірити.

Наприклад

Завдання 1.2

Які цінності закладено в рекламі?

✓ Прогрес: 0/1

Святкові традиції

Унікальність кожної людини

Наполеглива праця

Унікальність кожної людини ✓

Ваш результат

✓ Прогрес: 1/1

★ 1/1

▶ Продовжити

Завдання 2.1.

АЛІНА, 14 РОКІВ, УЧЕНИЦЯ 8 КЛАСУ

“ Я живу з батьками, і зараз вони опікуються моїми витратами. Утім, у мене є фінансова ціль: я хочу пройти навчання з дизайну одягу й шити зручний, якісний і недорогий одяг для себе та своїх друзів. Зараз я шию під час відвідування гуртка «Рукоділья», але із часом мені потрібна буде власна швейна машинка, тому я щотижня відкладаю до своєї скарбнички 150 гривень. ”

Створити «подушку фінансової безпеки».

Контролювати борги.

Вести бюджет.

✓ Заощаджувати. +1

Ходити в магазин зі списком покупок.

Ставити фінансові цілі.

Завдання 2.2.

Питання 1

Прислів'я або приказки	Фінансові компетентності
Біда з грошми – біда без грошей.	Управління доходами та витратами
	✓

Завдання 4.1

Чудово, розрахунки правильні!

OK

Прибирання сухого листя для пана Івана: 300 грн * 1 послуга = 300 грн
 Закрутка банок для пані Ольги: 10 грн * 10 банок + 5 грн * 20 банок = 200 грн
 Усього доходи = 500 грн
 Квиток на концерт = 500 грн
 Скільки грошей залишиться? 0 грн

Завдання 16.1

Я	Ь	К	Ч	Я	Є	С	Є	Й	Е	Ф	Й	Ф	З	Ї	О	А	Л	Ґ
Ї	Ю	З	С	Р	Ґ	К	Ц	Ш	И	В	Щ	Ф	Я	Н	В	З	М	І
Ш	Е	Е	Н	М	О	Я	А	В	П	К	Ф	Ф	Н	Х	О	Д	А	К
Ж	О	Ю	Я	А	І	И	Т	І	І	Ж	Щ	І	Е	Р	Л	Й	Р	Т
Ь	П	Е	Ґ	Р	Й	І	Т	Ї	П	А	У	К	Ц	І	О	Н	Ш	Б
Б	Л	А	Г	О	Д	І	Й	Н	А	С	К	Р	И	Н	Я	М	Ч	
К	А	В	Ф	К	Б	Ж	А	Ж	И	Г	И	А	В	У	Т	М	Ґ	З
Л	Ц	М	Ц	Н	Х	Я	И	А	М	М	А	Й	С	Т	Е	Р	К	А
І	Д	И	Ь	Д	Й	Ш	З	Є	Р	К	О	Н	Ц	Е	Р	Т	Ь	Б
Е	П	І	О	І	Ю	Ґ	Ї	Ш	Т	И	Ш	П	Б	Н	С	Ф	К	І
Щ	Л	З	Ю	Б	Х	Ь	Ч	М	Д	А	Ф	Л	Щ	Л	Т	И	Е	Г
Т	М	Ї	Щ	П	А	Х	Ь	Е	Ї	Ш	Е	Ф	С	Т	В	О	И	Р
Ь	Щ	З	Д	Я	У	Я	Ш	Ї	Ц	Л	Ю	Т	О	Л	О	К	А	Ї

- БЛАГОДІЙНА СКРИНЯ
- ХОДА
- КОНЦЕРТ
- МАЙСТЕРКА
- ТОЛОКА
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

Загальний бал за виконану роботу надходить вчителю / вчительці, а учень / учениця може його обчислити, підсумувавши свої правильні відповіді (це технічна можливість платформи ВШО). Для деяких завдань (тестувань) запропоновано розбаловку, тобто учні та учениці самостійно мають полічити кількість правильних балів і визначити свій результат. Наприклад, завдання 1.3, 5.1.

0 Відповіді відображаються в завданні

0–3 бали. Здається потрібно ще трохи попрацювати над своєю ощадливістю, матеріали підручника тобі в цьому допоможуть!

4–6 балів. Гарний результат! Ти вже частково дотримуєшся рекомендацій ощадливої поведінки в побуті. Продовжуй застосовувати отримані знання і надалі. Дізнавайся у підручнику, як можна заощаджувати під час покупок.

7–10 балів. Вітаємо! Ти справжній геній ощадливості, так тримати! У підручнику ти знайдеш ще більше корисних порад, як розвинути свою майстерність.

Вчителі можуть запропонувати пройти такі тестування кілька разів: перед початком опанування теми і після, що дасть змогу оцінити прогрес та ефективність навчання.

Окремі завдання в е-додатку не мають чітко визначених правильних або неправильних відповідей, оскільки їх мета — стимулювання творчого мислення, аналітичного підходу та роботи з інформацією. Результати виконання таких завдань можна обговорити з учителем / учителькою та однокласниками й однокласницями під час уроку, що сприятиме кращому розумінню матеріалу, розвитку навичок аргументації та співпраці.

Наприклад, завдання 2.3, 2.4, 8.3, 8.6, 9.1, 9.4, 9.5, 10.4, 11.3, 12.1, 12.2, 12.3, 13.1, 13.2, 13.4, 14.4.

Завдання для самооцінювання, визначення досягнення очікуваних результатів навчання здобувачами освіти

Майже до кожного параграфа є інтерактивне завдання (у деяких параграфах — навіть декілька), яке має на меті, в першу чергу, самооцінювання результатів навчання (учень / учениця бачить, які завдання він виконав / виконала правильно, а які — ні), а вже далі — якість виконання завдання оцінює вчитель / вчителька.

Наприклад, завдання 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 4.1, 4.2, 4.3, 5.3, 5.4, 6.1, 6.2, 7.2, 7.3, 8.2, 8.4, 8.5, 10.3, 10.6, 11.1, 11.2, 11.4, 11.5, 14.1, 14.2, 15.3, 16.3, 16.5.

Завдання в е-додатку доповнюють матеріал підручника. Тому під час роботи з ними учитель / учителька може пропонувати учням і ученицям використовувати запитання для рефлексії, які наведені у підручнику.

Оскільки е-додаток орієнтований переважно на індивідуальну роботу, кількість завдань для групової взаємодії є меншою. Проте формат бага-

тих завдань дає змогу педагогам за потреби організовувати їх виконання в парах або групах, якщо це сприятиме глибшому опрацюванню матеріалу чи ефективнішому виконанню домашнього завдання.

2.5. Як працювати з підручником на різних етапах уроку

Фінансовий пазл

Додатково опишіть ситуацію або розкажіть історію, яка ілюструє проблему. Створіть інтригу, пояснивши, що відповідь на це питання стане ключем до розуміння теми уроку. Одразу залучіть учнів та учениць до обговорення.

Досліджую

Надавайте перевагу практичним ситуаціям, що потребують вирішення. Використовуйте інтерактивні методи. Пропонуйте завдання різного рівня складності. Під час виконання завдань задавайте навідні запитання, щоб допомогти учням та ученицям дійти до правильних висновків.

Головна думка

Наприкінці уроку разом з учнями та ученицями сформулюйте короткий висновок (стислу тезу), який відповідає на проблемне питання. Запишіть головну думку на дошці або попросіть учнів та учениць також записати її у свої зошити.

Самоаналіз

Вправи та завдання, які мають на меті допомогти учням та ученицям сформувати та закріпити корисні фінансові навички. Виконувати ці завдання потрібно у робочому зошиті.

Джерело натхнення

Розкажіть історію успішної людини, цитату або історичний факт. Запитайте учнів та учениць, як ця історія пов'язана з їхнім життям, щоб викликати інтерес і емоційний відгук.

Скарбниця знань

Пояснюйте ключові поняття простою мовою. Використовуйте приклади, близькі учням та ученицям. Додавайте цікавинки та лайфхаки. Покажіть, як знання можна застосувати на практиці.

Рефлексія

Заздалегідь сплануйте питання для обговорення, які допоможуть учнівству аналізувати власні результати. Створіть зручний формат для зворотного зв'язку. *Приклад:*

- Таблиці для заповнення.
- Відкрите обговорення в класі.
- Рефлексійні картки, які учні й учениці можуть заповнити анонімно.

ВПРАВИ ДЛЯ ДОМАШНЬОЇ РОБОТИ

Пояснюйте домашнє завдання. Пропонуйте опрацьовувати додаткові матеріали. Пропонуйте виконувати завдання з «Фінансового щоденника» поступово протягом тижня-двох, а не похвально напередодні уроку.

Заохочуйте учнів і учениць до опрацювання додаткових джерел інформації з теми, що вивчається. У посібнику подано рекомендовані матеріали (книги, відео тощо) відповідно до змісту параграфа. Ви можете використовувати їх як доповнення або альтернативу джерелам, наведеним у підручнику.

Добирайте реальні приклади, актуальні кейси, інтригуючі факти. Заохочуйте учнів і учениць до обговорення, запитуйте в них, які цікаві факти, можливо, вони знають. Якщо сумніваєтеся в достовірності інформації, спробуйте перевірити її разом.

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

1. Звертайте увагу на динаміку уроку:

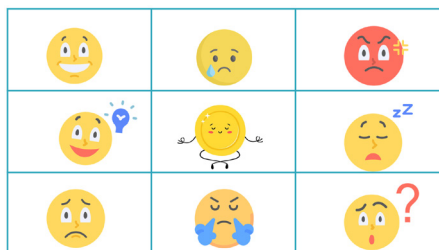
- тримайте активний темп уроку, чергуючи види діяльності;
- використовуйте візуальні матеріали;
- підтримуйте постійний діалог з учнями й ученицями, щоб вони відчували залученість у процес.

2. Подбайте про мотивацію учнівства:

- підготуйте невеличкі нагороди для активних учасників/учасниць (стікери, сертифікати, оригінальна похвала);
- адаптуйте матеріал для різних рівнів підготовки учнів та учениць, щоб зробити урок максимально інтерактивним.

3. Активуйте емоційний компонент:

- запитуйте учнів і учениць про їхнє самопочуття, настрої на початку та в кінці уроку;
- цікавтеся, яке враження справляє на них навчальний матеріал. Для цього стануть у пригоді різні шкали (наприклад, смайли, термометри, погода, тварини тощо).

2.6. Інтерактивні методи і форми роботи на уроці

Інтерактивне навчання — це форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету: створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень / кожна учениця відчуває свою успішність. Інтерактивне навчання полягає в активній, постійній взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Завдяки інтерактивним методам і формам роботи формується критичне мислення, розвиваються комунікативні навички, вміння аналізувати інформацію та ухвалювати рішення. Такий підхід особливо важливий під час викладання «Підприємництво і фінансова грамотність», оскільки він орієнтований на практичне використання знань у реальному житті.

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Вибирайте форми і методи роботи, орієнтуючись на цілі уроку та рівень підготовки класу. Це дасть змогу гнучко адаптувати уроки та зробити їх більш цікавими й результативними. У ч. 2 цього посібника до кожного уроку пропонуються можливі варіанти використання інтерактивних методів.

	Інтерактивний метод	Коротка характеристика методів
1	Евристична бесіда	Передбачає постановку запитань для активізації мислення та підведення учнів / учениць до самостійного опанування знань
2	Пошукова робота	Учні та учениці самостійно або в групах шукають відповіді на питання, аналізують інформацію, роблять висновки, включаючи роботу з різними джерелами: книгами, інтернет-ресурсами, медіаресурсами
3	Колективне обговорення	Обговорення проблемного питання, що сприяє обміну думками, формуванню критичного мислення. Учні та учениці висловлюють свої погляди, аргументують їх, аналізують різні погляди
4	Пояснення вчителя	Використовується для подання нового матеріалу та пояснення складних понять
5	Робота в групах	Учні та учениці працюють у невеликих групах над виконанням спільного завдання. Кожен учасник відповідає за певну частину роботи, потім група узагальнює результати
6	Робота в парах	Можна використовувати для обговорення матеріалу, виконання різноманітних завдань, взаємоконтролю
7	Практична робота	Виконання конкретних завдань для опанування або закріплення знань через практичну діяльність
8	Ознайомлювальна робота	Дослідження нових тем шляхом вивчення різних джерел інформації, формулювання питань, систематизації отриманих знань
9	Опрацювання додаткової інформації	Аналіз додаткових матеріалів для поглиблення знань, вивчення альтернативних джерел інформації

	Інтерактивний метод	Коротка характеристика методів
10	Активне читання	Метод, що включає аналіз тексту, виділення ключових думок, складання коротких конспектів та обговорення прочитаного
11	Пошук відповідей на запитання	Аналіз теми через формулювання та пошук відповідей. Сприяє розвитку дослідницьких навичок
12	Завдання на розвиток критичного мислення	Завдання, які розвивають уміння аналізувати та оцінювати інформацію, аргументувати власну думку. Наприклад, порівняння кількох поглядів на одне і те саме питання
13	Завдання на обґрунтування власної думки	Учні й учениці формулюють та аргументують власну позицію щодо теми, застосовуючи приклади
14	Створення рекомендацій	Розробка порад, що базуються на досліджуваній темі. Можна оформити їх у вигляді списку, чекліста, інструкції тощо
15	Проектна робота	Виконання завдання, що передбачає дослідження, створення продукту та його презентацію
16	Дослідження	Вивчення теми через опрацювання інформації, проведення її аналізу, експериментів, узагальнення результатів
17	Створення чекліста	Складання списку критеріїв чи дій для контролю виконання завдань або перевірки знань
18	Карта думок	Графічне представлення ідей та їх взаємозв'язків для візуалізації матеріалу
19	Продовження фрази	Учням / ученицям пропонується початок речення, а вони повинні його логічно завершити, висловлюючи власну думку
20	Мозковий штурм	Генерація ідей у групі для розв'язання проблеми, запис усіх варіантів рішень
21	Створення пам'ятки	Узагальнення ключових аспектів теми у вигляді короткої інструкції або схеми
22	Моделювання життєвих ситуацій	Відтворення подій, які можуть відбуватися у реальному житті, для розвитку навичок ухвалення рішень
23	Завдання на розрахунки	Виконання обчислень, які стосуються фінансових операцій
24	Перегляд та обговорення навчальних відео	Аналіз відеоматеріалів з подальшим обговоренням
25	Асоціативний куш	Техніка візуалізації, яка допомагає учням / ученицям знаходити асоціації до ключового поняття та встановлювати між ними зв'язки.
26	Панельна дискусія	Обговорення теми з різними думками

	Інтерактивний метод	Коротка характеристика методів
27	Складання інструкції	Створення покрокового алгоритму виконання завдання
28	Інтерв'ю	Метод збору інформації через бесіду
29	Презентація	Представлення матеріалу (наприклад, результатів дослідження) перед аудиторією
30	Метод «Прес»	Формулювання чіткої аргументованої відповіді за схемою: позиція, пояснення, приклад, висновок (я вважаю... тому що... наприклад... отже...)
31	Пірингове оцінювання	Учні й учениці оцінюють роботи однокласників / однокласниць, даючи зворотний зв'язок за певними критеріями
32	Сторителінг	Навчання через розповідь історій
33	Коло (ланцюг) ідей	Обмін думками у групі щодо певного питання
34	Акваріум	Учні й учениці об'єднуються у дві групи: одна група обговорює проблему в центрі класу (немов у «акваріумі»), а інша — спостерігає, аналізує та дає зворотний зв'язок
35	Ажурна пилка	Поділ інформації на частини, які учні / учениці вивчають та обмінюються знаннями
36	Метод кейсів	Розгляд та аналіз реальних ситуацій чи прикладів
37	Відкритий мікрофон	Метод, що дає змогу кожному учневі й учениці висловитися щодо певної теми чи питання
38	Шість капелюхів	Метод критичного мислення, де кожен «капелюх» представляє певний стиль мислення (білий — фокусування уваги на інформації, жовтий — дослідження можливих успіхів і пошук переваг, чорний — оцінювання ситуації з огляду на наявність недоліків, ризиків і загроз, червоний — увага до емоцій і відчуттів, зелений — пошук альтернатив, генерація ідей, синій — підбиття підсумків)
39	Метод Уолта Діснея	Аналіз питання, проблеми чи ситуації з різних боків: «мрійник», «реаліст», «критик»
40	Світове кафе	Дискусія у малих групах із поступовою зміною складу учасників / учасниць
41	Театралізація	Метод передбачає використання театральних елементів у навчанні, коли учні й учениці розігрують сценки або моделюють ситуації, щоб краще зрозуміти матеріал
42	Навчальна гра	Застосування ігрових елементів для засвоєння нового матеріалу, розвитку навичок, перевірки знань
43	Створення цифрових продуктів (презентація, плакат, інфографіка)	Створення цифрового контенту (презентацій, плакатів, інфографік тощо), щоб систематизувати знання та представити інформацію у зручній і візуально привабливій формі
44	Мейкерство	Навчання через створення реальних об'єктів або прототипів

	Інтерактивний метод	Коротка характеристика методів
45	Дебати	Обговорення суперечливих питань у форматі змагального виступу двох команд
46	Фішбоун (діаграма «риб'ячої кістки», діаграма Ішікави)	Прийом критичного мислення, який полягає у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між об'єктом аналізу і факторами, які на нього впливають
47	Рольова гра	Учасники/учасниці виконують певні ролі (наприклад, клієнт банку, благодійник, фінансовий консультант) для розуміння різних думок
48	Снігова куля	Поступове розширення дискусії: спочатку учні й учениці працюють індивідуально, потім у парах, далі у групах та усім класом
49	Квест	Виконання послідовності завдань для розв'язання певної проблеми або отримання знань у ігровій формі
50	Галерея ідей	Учні й учениці записують свої думки або рішення на плакатах / стикерах і презентують їх у вигляді виставки

2.7. Формувальне та підсумкове оцінювання знань учнів і учениць

Продумана і доцільна перевірка та оцінювання знань і вмінь учнів і учениць з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» є важливою складовою ефективного навчального процесу. Вона дає змогу визначити рівень навчального поступу здобувачів освіти у досягненні результатів навчання, виявити оптимальні шляхи засвоєння матеріалу та своєчасно коригувати як власну роботу, так і роботу учнівства. Використання різних підходів і видів оцінювання робить навчальний процес більш об'єктивним, гнучким та орієнтованим на потреби кожного здобувача і здобувачки освіти. Для цього доцільно застосовувати як формувальне оцінювання, що допомагає відстежувати прогрес упродовж навчання, так і підсумкове оцінювання, яке визначає рівень досягнення запланованих результатів.

Нормативні документи Міністерства освіти і науки України, які регламентують оцінювання

1. Наказ МОН України від 02.08.2024 №1093 «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання»¹¹.

2. Лист МОН України від 14.03.2025 № 1/4895 «Про окремі питання оцінювання результатів навчання»¹².

Звертаємо увагу! Нормативні документи можуть змінюватися. Рекомендуємо відстежувати актуальну інформацію на сайті Міністерства освіти і науки України¹³.

Предмет «Підприємництво і фінансова грамотність» оцінюється за групою результатів «Добробут» соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Особливості формувального оцінювання на уроках курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»

1. Оцінювання процесу, а не лише результату.

- Звертайте увагу на зусилля учнів/учениць та їхню активність. *Наприклад*, учень/учениця складає бюджет, але припускається невеликих помилок у класифікації витрат. Треба відзначити активність і бажання використовувати нові знання на практиці.
- Спостерігайте за тим, як учні й учениці планують, аналізують та ухвалюють фінансові рішення. *Наприклад*, якщо, складаючи бюджет, учень/учениця обґрунтовує необхідність більше заощаджувати на довгострокові цілі, а не на розваги, треба звернути на це увагу.
- Хваліть учнів та учениць за спроби та ініціативу, навіть якщо результат не є ідеальним. *Наприклад*, учень запропонував/учениця запропонувала зменшити витрати на харчування, купуючи продукти в магазинах із великими знижками. Хоча ідея не врахувала потреби у збалансованому харчуванні, не завадить похвалити за спробу знайти шляхи економії та запропонувати обговорити, як зробити цей підхід більш реалістичним.

2. Формулювання чітких критеріїв оцінювання.

Перед початком виконання завдання поясніть, за якими критеріями буде здійснюватися оцінювання.

3. Конструктивний зворотний зв'язок.

Після виконання завдання обговоріть із учнями/ученицями їхні результати: що зроблено правильно, а які аспекти потребують вдосконалення. Використовуйте позитивні формулювання.

Наприклад: Замість «Ти розрахував/розрахувала бюджет неправильно», краще сказати: «Добре, що ти включив/включила усі регулярні витрати. Давай разом поміркуємо, які разові та непередбачувані витрати треба врахувати».

4. Рефлексія та самооцінювання.

Наприкінці уроку важливо, щоб учні й учениці проаналізували свій прогрес.

Приклади запитань

- Що тобі вдалося зробити за урок?
- Що з опанованого ти будеш використовувати в житті?
- Що нового про фінансову грамотність ти зможеш розказати після уроку батькам або друзям?

Потрібно приділяти увагу й *емоційному стану* школярів (приклад дивіться на с. 32).

Здійснюючи формувальне оцінювання на уроках курсу «Підприємництво і фінансова грамотність», акцент треба робити на процес, зусилля та практику фінансових звичок.

Згідно з результатами Міжнародного дослідження якості освіти PISA з фінансової грамотності 2022 року, учні та учениці, які заощаджують (у банку чи вдома), мають майже вдвічі кращі результати з фінансової грамотності ніж ті, хто не заощаджує.

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Щоб допомогти учням та ученицям підвищити рівень фінансової грамотності, приділяйте увагу практиці фінансових звичок на уроках і в якості домашніх завдань. Для цього зручно використовувати завадання з робочого зошита «Фінансовий щоденник».

Інструменти формувального оцінювання	Поради з використання на уроках «Підприємництва і фінансової грамотності»
Чекліст	Складіть таблицю, в якій учні й учениці зможуть фіксувати свої досягнення. Наприклад, вони можуть сформулювати власні фінансові цілі за методикою «SMART» на основі своїх потреб та бажань на певний період часу (тиждень, місяць, рік)
Самооцінювання	Запропонуйте учням / ученицям самим оцінити здобуте вміння чи навичку. Визначте рівні оцінювання. <i>Наприклад:</i> 1 — потребую допомоги, щоб розрахувати суму заощаджень; 2 — розраховую суму заощаджень, але припускаюсь помилок; 3 — правильно розраховую суму заощаджень; 4 — заощаджую впевнено та креативно
Опитування	Щоб учні й учениці змогли перевірити й оцінити свої знання чи навички, учитель / учителька може запропонувати їм певні мовні конструкції. Це допомагає дітям вчитися висловлювати думки й розвивати зв'язне мовлення
Сигнали руками / Рефлексійні картки	Домовтеся про умовні сигнали. Найпростіший варіант: учні й учениці піднімають великі пальці вгору, якщо погоджуються з твердженням, опускають великі пальці вниз, якщо ні. Можна також використовувати кольорові прапорці, картки, смайли
Тести	Дають змогу швидко визначити рівень засвоєння знань учнями / ученицями та виявити прогалини у розумінні теми. На початку вивчення курсу рекомендуємо запропонувати учням / ученицям пройти вхідний тест для визначення їхнього рівня фінансової грамотності (завдання 1.3 в е-додатку)

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Використовуйте різноманітні інструменти формувального оцінювання для глибшого засвоєння знань учнями та ученицями.

Поточне оцінювання

На етапі планування уроків доречно продумати, які форми роботи та види завдань (інструменти оцінювання) будуть найбільш дієвими для поточного оцінювання.

Для предмета **Підприємництво і фінансова грамотність** має бути не менше ніж дві поточні оцінки за відповідною групою результатів на семестр.

Особливості підсумкового оцінювання на уроках курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»

Підсумкове оцінювання допомагає визначити відповідність навчальних досягнень учнів/учениць вимогам Державного стандарту базової середньої освіти та модельної програми.

Метою підсумкового оцінювання є порівняння фактичних результатів навчання здобувачів/здобувачок освіти з результатами навчання, визначеними Державним стандартом та модельною навчальною програмою.

Підсумкове оцінювання за семестр із предмета "Підприємництво і фінансова грамотність" слід здійснювати за критеріями групи результатів «Добробут» соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі. Для формування висновків щодо рівня досягнення обов'язкових результатів навчання за семестр необхідно запропонувати учнівству виконати *комплексу підсумкову роботу*.

Одним із можливих варіантів такої роботи є *діагностувальна робота*. На розсуд учителя/вчительки вона може включати завдання різних типів: тести, аналіз ситуацій, практичні завдання або розрахункові вправи. Зразок діагностувальної роботи, яка охоплює увесь матеріал предмета «Підприємництво і фінансова грамотність» за 8 клас, розміщено у Додатку 2 до цього посібника.

Семестрова оцінка

У Свідоцтві досягнень виставляють семестрові оцінки за групами результатів. Поточні оцінки за групами результатів враховують під час виведення семестрової оцінки за кожною групою результатів.

Таким чином, семестрову оцінку за групою результатів «Добробут» виставляють на підставі двох (або більше) поточних оцінок та оцінки за підсумкову роботу (оцінок за підсумкові роботи).

ПОРАДА ПЕДАГОГУ

Детальніше про організацію оцінювання читайте у статті «Як оцінити успішність дітей з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»: поради від фахівців Національного банку»¹⁴

ЧАСТИНА II.

Практичні рішення для проведення уроків

§ 1. Фінансова стійкість і добробут

Загальні рекомендації для вчителя

Перший вступний урок: необхідно зацікавити учнівство до вивчення курсу, показати його практичну цінність для підлітків уже зараз.

Ключовий меседж уроку

Кожен може досягнути успіху, якщо буде докладати зусиль. Фінансова грамотність — твій надійний помічник.

Цілі уроку

Спрямувати учнів та учениць на отримання знань і практичних навичок з основ фінансової грамотності, ознайомити з поняттями «фінансова грамотність», «фінансова стійкість» і «фінансовий добробут», допомогти зрозуміти, чому потрібно підвищувати свою фінансову грамотність та визначити власний рівень фінансової грамотності.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, висловлювати власну думку, критично і системно мислити, логічно обґрунтовувати позицію.

Ключові компетентності: вільне володіння державною мовою, інноваційність, громадянські та соціальні компетентності, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Математика, українська література, зарубіжна література, іноземна мова, інформатика, біологія, здоров'я, безпека та добробут.

Основні терміни і поняття

Фінансова грамотність, фінансова стійкість, фінансовий добробут, цінності, фінансовий успіх, життєві ресурси, людський капітал, підприємливість.

Очікувані результати навчання

Знання: пояснює поняття «фінансова грамотність», «фінансовий добробут», «фінансова стійкість».

Ставлення: усвідомлює, що фінансова грамотність позитивно впливає на особистий добробут, зміцнює фінансову стійкість.

Поведінка: цікавиться фінансовою грамотністю та докладає зусилля для її опанування, визначає власний рівень фінансової грамотності.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	- Розуміє структуру підручника, але потребує допомоги у користуванні апаратом орієнтування. Має поверхневе уявлення про фінансову грамотність. - Знає окремі поняття, але не може пояснити їх взаємозв'язок	- Впевнено користується підручником і його орієнтаційним апаратом. - Володіє основними поняттями теми (фінансовий добробут, фінансова стійкість, фінансова культура), але пояснює їх спрощено	- Вільно орієнтується в підручнику, самостійно знаходить відповіді на запитання. - Чітко знає та пояснює поняття «фінансовий добробут», «фінансова стійкість», «фінансова культура» та їхній взаємозв'язок	- Впевнено оперує поняттями теми, пояснює їхній взаємозв'язок та значення. - Усвідомлює економічні та соціальні виклики, що впливають на фінансовий добробут суспільства
Ставлення	Усвідомлює, що фінансова грамотність важлива	- Розуміє, що фінансова грамотність впливає на особистий добробут. - Частково усвідомлює взаємозв'язок особистого і суспільного добробуту	Розглядає фінансову грамотність як важливий елемент добробуту	Бере на себе відповідальність за розвиток власної фінансової грамотності
Поведінка	Усвідомлює, що фінансова грамотність важлива	- Розуміє, що фінансова грамотність впливає на особистий добробут. - Частково усвідомлює взаємозв'язок особистого і суспільного добробуту	Розглядає фінансову грамотність як важливий елемент добробуту	Бере на себе відповідальність за розвиток власної фінансової грамотності

Ключові тези

- Коли займаєшся тим, що любиш, стаєш щасливішим і набагато легше досягаєш успіху. Успіх можна вимірювати як матеріальними досягненнями, так і внутрішнім задоволенням від отриманого результату.
- Для кожної людини цінності можуть бути різними. Цінності можуть бути матеріальними (гроші, статки, майно) і нематеріальними (любов, дружба, освіта, сміливість, допитливість, щедрість, дбайливість тощо).
- Якщо людина вміло використовує свої життєві ресурси, то може досягати різноманітних цілей, у тому числі здобувати й накопичувати матеріальні ресурси, як-от майно, гроші та статки.
- Фінансова грамотність дає змогу ефективно керувати своїми грошима за будь-якого рівня доходів. Вона охоплює знання, уміння й практичні навички, які допомагають ухвалювати далекоглядні фінансові рішення для досягнення фінансової стійкості й фінансового добробуту.
- У непередбачуваному світі особливого значення набувають уміння планувати, ухвалювати далекоглядні рішення, оцінювати й управляти ризиками, налагоджувати зв'язки, ефективно навчатися, критично мислити, розвивати стійкість й емоційний інтелект, підприємливість та ініціативність.

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл У чому секрет фінансового успіху? Необхідний час: 2 хв	 с. 5	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі утримайтеся від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення Необхідний час: 1 хв	 с. 5	Сторителінг, евристична бесіда, обґрунтування власної думки «Як особисті захоплення впливають на успіх»

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Постаті на банкнотах гривні вибрано не випадково. На них зображено визначних людей в історії нашої країни. Розглянь українські гроші та знайди відповідності. Виконай в е-додатку завдання 1.1. Необхідний час: до 5 хв	 с. 5 1.1.	Дослідження, пошукова робота, колективне обговорення, обґрунтування власної думки, опрацювання додаткової інформації. Коментуючи роботу дітей, акцентуйте увагу, що постаті на банкнотах гривні зробили значний внесок в історію, культуру, науку або державність України. Зображення цих людей на банкнотах — це один зі способів вшанування їхнього внеску. Відповідь на завдання 1.1 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Скарбниця знань Чи знаєш ти, що таке успіх? Необхідний час: до 5 хв	 с. 6	Активне читання, пояснення вчителя, евристична бесіда, колективне обговорення, продовжити фразу. Під час обговорення учні та учениці можуть висловлювати певні стереотипи і упередження (наприклад, що успіх — це тільки гроші і слава, успіх — це щось випадкове). Коментуючи відповіді дітей, потрібно акцентувати увагу на думці, що успіх оцінюється не тільки у грошовому еквіваленті і кожен може досягти успіху, якщо буде докладати зусиль

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 2. Об'єднайтесь у пари. Прочитайте історії і цитати відомих та успішних людей (Сергій Жадан, Джоан Роулінг, Стів Джобс). Поміркуйте, які цінності дали їм змогу досягти успіху. <i>Необхідний час: до 7 хв</i>	 с. 6	Робота в парах / групах, одна фраза, питання — відповідь, ланцюг думок. Учні та учениці можуть опрацювати як усі запропоновані історії, так і по одній. <i>Рекомендована література та медіа:</i> фільм «Стів Джобс», книга «Стів Джобс. Біографія засновника компанії Apple», сюжет про Джоан Роулінг, відеоінтерв'ю з Олександром Конотопським, відеоінтерв'ю з Сергієм Жаданом. <i>Додаткова цитата та історія</i> ОЛЕКСАНДР КОНОТОПСЬКИЙ: засновник української компанії «Ajax Systems». Розпочинав із роботи журналістом, у 21 рік запустив інтернет-магазин охоронного обладнання, проте мріяв створити продукт, який представлятиме Україну у світі. Так з'явилася система безпеки Ajax. Зараз це найбільший у Європі виробник систем безпеки з можливостями «розумного» будинку. Олександр входить до двадцятки найбагатших людей України. “Думаю, що підприємці зараз заробляють гроші у другу чергу. У першу — вони змінюють реальність, направляють команди, створюють круті та корисні для суспільства продукти.”
Цікаво! Використання цінностей, щоб рекламувати товари. <i>Необхідний час: до 5 хв</i>	 с. 8 1.2.	Перегляд та обговорення навчальних відео. У завданні пропонується 3 відео. У класі можна переглянути одне, а решту — вдома. Відповідь на завдання 1.2 з е-додатку зазначено в кінці параграфа.
 Скарбниця знань Як цінності формують фінансовий добробут? <i>Необхідний час: до 5 хв</i>	 с. 8	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда. Меседж завдання: «Першим кроком до фінансового успіху може стати аналіз своїх цінностей»

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Самоаналіз Завдання «Мої цінності» у фінансовому щоденнику <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 8 с. 4	Пошук відповідей на запитання, аналіз. Учні й учениці можуть стверджувати, що цінності — це тільки матеріальні речі або це те, що модно зараз. Наголосіть, що цінності — це не тільки матеріальні речі (запропонуйте поміркувати, які нематеріальні речі роблять дітей щасливими). Справжні цінності є більш глибокими за моду та визначають вибір людини у житті. Завдання допоможе зрозуміти, що цінності — це не щось абстрактне, а те, що впливає на щоденні вибори людини, її поведінку та майбутнє
 Досліджую 3. Дослідження власних життєвих ресурсів. <i>Необхідний час: до 5 хв</i>	 с. 8	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда, індивідуальна робота, практична робота. Під час виконання завдання акцентуйте увагу учнівства на таких аспектах: важливість усвідомлення цінності життєвих ресурсів, необхідності розвивати та покращувати свої життєві ресурси, взаємозв'язок між життєвими ресурсами та фінансовим успіхом. Проблемне питання: «Чи справді кожна людина може досягнути фінансового успіху?» <i>Відповідь</i> Так, досягнути поставлених цілей і пізнати себе допоможуть твої життєві ресурси
 Самоаналіз Завдання «Мої життєві ресурси» у фінансовому щоденнику. <i>Необхідний час: до 5 хв</i>	 с. 9 с. 5–7	Пошук відповідей на запитання, аналіз. Деякі учні й учениці можуть вважати, що не мають жодних ресурсів, особливо якщо дитина порівнює себе з іншими. Виконання завдання має продемонструвати, що кожна людина унікальна і володіє певним набором ресурсів, які потрібно навчитися грамотно використовувати
Поличка знань Бенджамін Франклін «Як я опинився на ста доларах». <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 9	Сторителінг, евристична бесіда, опрацювання додаткової інформації, відкритий мікрофон
 Самотестування 4. Визначення власного рівня фінансової грамотності. <i>Необхідний час: до 5 хв</i>	 с. 10 1.3. с. 7	Тестування, практичні завдання, завдання на розрахунки. Відповідь на завдання 1.3 з е-додатку зазначено в кінці параграфа

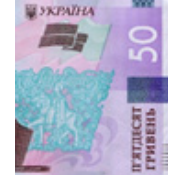
Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Що необхідно для досягнення фінансового успіху? Як обізнаність у питаннях підприємництва й фінансова грамотність допоможуть мені? Як побачити у кризі можливості та досягати успіху за будь-яких обставин? Необхідний час: 7 хв	 с. 10-11	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда, мозковий штурм, карта думок. Під час виконання завдання акцентуйте увагу учнів на таких аспектах: фінансовий успіх залежить не тільки від рівня доходів, а й від уміння керувати наявними ресурсами; у кризах можна знайти можливості, якщо діяти творчо й ініціативно. Запропонуйте учнівству поміркувати над питаннями: • Які конкретні дії допоможуть мені досягнути особистого фінансового добробуту? <i>(В результаті обговорень та дискусій ви маєте дійти висновку, що особистий фінансовий добробут — це результат правильного управління своїми фінансами й прийняття розумних фінансових рішень.)</i> • Навіщо мені ставати підприємливим / підприємливою? <i>(В результаті обговорень та дискусій ви маєте дійти висновку, що для того, аби досягати успіху за будь-яких обставин слід розвивати в собі підприємливість.)</i> Додаткова інформація ЦІКАВО! Суспільний добробут — це коли всі люди у суспільстві живуть у безпеці, добре і щасливо: у кожного є доступ до їжі, житла, освіти, медицини й технологій, відсутні загрози життю, в країні панує верховенство права, свобода слова й волевиявлення, піклування про збереження довкілля. Коли в суспільстві панує добробут, люди почуваються впевнено, допомагають одне одному, що робить життя кожного кращим і прогнозованим. Для вимірювання добробуту населення країни використовують різні показники: прожитковий мінімум, мінімальну заробітну плату, рівень інфляції, валовий внутрішній продукт (ВВП); індекс розвитку людських ресурсів; індекс рівня життя (Quality of Life Index); індекс щасливого життя (Happy Planet Index, HPI).

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Кроки до фінансового успіху. Необхідний час: 3 хв	 с. 11	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія Необхідний час: 2 хв	 с. 12 1.4.	Усне опитування, обговорення в парах / групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень.
Перевір себе Необхідний час: 10 хв	 с. 12 1.4.	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах / групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, аналіз відео, хмара слів, написання есе. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома. Відповідь на завдання 5 рубрики «Перевір себе» зазначено в кінці параграфа (завдання 1.4 в е-додатку)
Домашнє завдання Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв	 с. 12 с. 7–8	Пояснення вчителя
Емоційна складова Необхідний час: до 1 хв		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 1.1.

ПОРТРЕТ	БАНКНОТА	ПОСТАТЬ	ЦИТАТА	ЦІННІСТЬ
		Іван Франко, український поет	Книги — морська глибина: Хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і труду мав досить, Дивнії перли виносить...	Знання
		Ярослав Мудрий, Великий князь Київський	Якщо будете жити в любові між собою, то Бог буде з вами	Любов
		Іван Вернадський, український науковець	Завдання людини полягає у завданні найможливішої користі тим, хто її оточує	Благодійність, служіння, допомога одне одному
		Григорій Сковорода, український філософ	Якщо любиш прибуток, шукай його пристойним шляхом. Тисяча на те перед тобою благословенних ремесел	Доброчесність, працелюбність, порядність
		Леся Українка, українська поетеса	Права без обов'язків — то сваволя	Відповідальність
		Михайло Грушевський, український історик, громадський і політичний діяч	Мусимо жертвувати всім, щоб урятувати найдорожче в цей момент: самостійність і незалежність нашого народу	Власна держава

Завдання 1.2.

Відео 1: наполеглива праця; відео 2: унікальність кожної людини; відео 3: святкові традиції.

Завдання 1.3.

Ситуація 1: 151,30 грн.

Ситуація 2. Видалити повідомлення без відповіді.

Ситуація 3. пін-код.

Ситуація 4. 5.

Ситуація 5. Велику піцу.

Ситуація 6. Загальна сума сплачених відсотків буде більшою за позику на три роки.

Завдання 1.4.

Тома Соєра можна назвати підприємливим тому що він умів перетворити труднощі на можливості, мав здатність організувати й мотивувати інших, застосовував креативний підхід до вирішення проблем.

Додатково поцікавтесь, які літературні герої, на думку учнів та учениць, можуть бути прикладом підприємливості та ініціативності.

Ось кілька можливих варіантів:

- Філеас Фогґ (Жюль Верн «80 днів навколо світу»).

Рішучість (уклав неймовірне парі, поставивши значну суму грошей на можливість об'їхати світ за 80 днів), стратегічне мислення (ретельно планує маршрут і розраховує час подорожі, щоб максимально ефективно використати кожну хвилину, підходить до всього з математичною точністю), адаптивність (незважаючи на несподіванки, він завжди знаходить вихід) і вміння ефективно використовувати ресурси (грамотно розподіляє гроші, витрачаючи їх лише тоді, коли це необхідно для досягнення мети) роблять його справжнім підприємцем.

- Робінзон Крузо (Даніель Дефо «Робінзон Крузо»).

Після потрапляння на безлюдний острів, Робінзон Крузо демонструє свою підприємливість, винахідливість і вольові якості, виживаючи в умовах самотності та зробивши з острова свій дім.

- Віллі Вонка (Роальд Даль «Чарлі та шоколадна фабрика»)

Віллі Вонка — ексцентричний власник шоколадної фабрики, який постійно придумує нові ідеї та експериментує зі смаками, створюючи унікальні кондитерські вироби.

- Пеппі Довгапанчоха (Астрід Ліндґрен «Пеппі Довгапанчоха»)

Креативна дівчинка, має власний капітал (торбу золотих монет) і не боїться експериментувати. Пеппі розумно витрачає свої гроші та знаходить нестандартні рішення для різних ситуацій.

- Полліанна (Елеонор Портер «Полліанна»)

Героїня уміє знаходити позитив навіть у складних ситуаціях і впливати на людей навколо, завдяки своїй наполегливості вона покращує життя в місті, показуючи, що зміни починаються з ідей та дій.

- Аліса (Льюїс Керролл «Аліса в Країні див»)

Допитлива, шукає можливості, випробовує різні стратегії, щоб досягти мети; її здатність швидко адаптуватися до незнайомого середовища — важлива риса підприємливої особи.

- Герміона Ґрейнджер (Джоан Роулінг «Гаррі Поттер»)

Вона не лише розумна, а й стратегічно мислить, організовує ініціативи та уміє ефективно використовувати ресурси.

Слайди до уроку 1⁶³

*Посилання на слайди до уроків
подані у додатку 4 цього посібника.*

§ 2. Фінансова культура

Загальні рекомендації для вчителя

Урок продовжує знайомити учнів і учениць з ключовими поняттями фінансової грамотності «фінансовий добробут» і «фінансова стійкість», з якими вони будуть працювати під час опанування наступних тем. На уроці доцільно робити акцент на практичному застосуванні фінансових знань у повсякденному житті. Важливим є залучення учнівства до активного обговорення, використовуючи приклади з реального життя. Корисним буде звернення до традицій ощадливості українського народу та розгляд їхньої актуальності в сучасному світі. Аналіз власних фінансових звичок, розрізнення потреб і бажань, оцінка фінансових ризиків та застосування правила Парето сприятимуть ефективному управлінню ресурсами. Важливо розглядати не лише процес накопичення грошей, а й раціональне використання всіх доступних ресурсів. Обговорення ефективного планування бюджету, ощадливого споживання електроенергії, води чи продуктів харчування дозволить учнівству зрозуміти їхній вплив як на особисте життя, так і на навколишнє середовище. Формування усвідомленого ставлення до ресурсів допоможе дітям знайти баланс між економією та якістю життя.

Ключовий меседж уроку

Фінансова грамотність — це важлива життєва навичка, яка охоплює ведення бюджету, планування витрат, заощадження, сприяє ухваленню відповідальних рішень та допомагає досягати кращих результатів завдяки ефективним стратегіям. Фінансова грамотність — це не тільки знання, а й регулярна практика корисних звичок.

Цілі уроку

Ознайомити учнів та учениць із поняттям «фінансова культура» та її складовими; розвивати вміння досліджувати компетентності фінансово грамотної людини; розвивати навички працювати в парах/групах

для вирішення спільних завдань; стимулювати творчий підхід до створення інтелект-карт для візуалізації фінансових понять; формувати усвідомлення важливості володіння компетентністю «підприємливість і фінансова грамотність»; виховувати відповідальне ставлення до власного фінансового добробуту через усвідомлення значення фінансової культури в житті людини.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, критично і системно мислити, діяти творчо.

Ключові компетентності: вільне володіння державною мовою, культурна, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Математика, українська мова, українська література, історія.

Основні терміни і поняття

Фінансова культура, складові фінансової культури, фінансові компетентності, підвищення фінансової грамотності, як запорука забезпечення високої фінансової культури.

Очікувані результати навчання

Знання: пояснює поняття «фінансова культура» та наводить приклади її складових.

Ставлення: усвідомлення важливості володіння компетентністю «підприємливість та фінансова грамотність».

Поведінка: демонструє відповідальне ставлення до власного добробуту.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Розуміє поняття «фінансова культура»	Пояснює поняття «фінансова культура»	Наводить приклади складових фінансової культури	Пояснює зміст фінансової культури та її вплив на добробут суспільства
Ставлення	Усвідомлює, що фінансова грамотність позитивно впливає на особистий добробут	Усвідомлює взаємозв'язок між особистим і суспільним добробутом та впливом фінансової культури на його зростання	Підтримує ідею розвитку фінансової культури в суспільстві, пропагує її серед однолітків	Виявляє ініціативу щодо поширення фінансової культури, аргументує важливість фінансової освіти для суспільства
Поведінка	Виявляє зацікавленість у фінансовій грамотності	Докладає зусиль для її опанування	Бере відповідальність за підвищення рівня фінансової грамотності відповідно до віку	Аналізує дослідження про рівень фінансової грамотності та фінансову поведінку громадян

Ключові тези

- Фінансово грамотна людина дотримується таких фінансових практик: веде свій бюджет, планує витрати, ставить цілі, заощаджує та цікавиться фінансовою інформацією.
- Фінансові знання потрібні кожному повсякчас у різних життєвих ситуаціях.

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

- Проявом фінансової грамотності населення є фінансова культура.
- Досягати кращих результатів допомагає використання правила Парето.
- Ухвалювати відповідальні фінансові рішення допомагають фінансові компетентності.

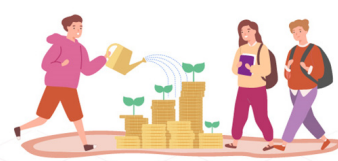
ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Як стати фінансово грамотним / грамотною? Необхідний час: 2 хв	 с. 13	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі утримайтеся від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення Необхідний час: 1 хв	 с. 13	Сторителінг, евристична бесіда, панельна дискусія, мозковий штурм. <i>Додаткова інформація:</i> 1. Фільм «Очима Воррена Баффета» 2. Книга «Правила інвестування Воррена Баффета. Як зберігати і примножувати капітал»

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Прочитай історії. Хто з героїв та героїнь, на твою думку, є найбільш фінансово грамотним / грамотною? Обґрунтуй свою думку. Необхідний час: 5–7 хв	 с. 13–14 2.1.	Робота в парах, колективне обговорення, обґрунтування власної думки, панельна дискусія. Меседж завдання: «Фінансово грамотна людина дотримується таких фінансових практик: веде свій бюджет, планує витрати, ставить цілі, заощаджує, регулярно цікавиться фінансовою інформацією та обговорює фінансові питання з найближчим оточенням». Відповідь на завдання 2.1 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Скарбниця знань Теми і ситуації, у яких потрібні фінансові знання. Необхідний час: 5 хв	 с. 15	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда. В результаті опрацювання запропонованої інформації учні й учениці мають дійти висновку, що фінансові знання потрібні кожній людині у різних життєвих ситуаціях.

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Самоаналіз Завдання «Мої фінансові компетентності» у фінансовому щоденнику. <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 15 с. 9–10	Пошук відповідей на запитання, аналіз, метод «Прес». Учні та учениці можуть припускати таких помилок: недооцінювати або переоцінювати володіння фінансовими компетентностями, розуміти під фінансовою грамотністю лише уміння заощаджувати, плутати потреби і бажання, виправдовувати власні рішення зовнішніми обставинами. Учителю треба наголошувати на важливості об'єктивної оцінки учнями власних фінансових знань і навичок, вмінні розрізняти потреби та бажання, усвідомленні відповідальності за фінансові рішення, а також розумінні фінансової грамотності як комплексної навички
 Досліджую 2. Установи відповідність між прислів'ями і приказками та фінансовими компетентностями, які вони описують. <i>Необхідний час: до 5 хв</i>	 с. 15 2.2	Під час виконання завдання учителю потрібно зауважити, що народні прислів'я і приказки відображають економічні погляди різних поколінь українців. Ще підкреслить, що українці завжди цінували ощадливість і розумне господарювання. Також можна запропонувати учням та ученицям поміркувати, чи актуальні перелічені вислови, чи працюють вони у сучасному світі. Відповідь на завдання 2.2 з е-додатку зазначено в кінці параграфа. <i>Додаткові прислів'я:</i> Восени і горобець багатий. Дешева рибка — погана юшка. Як не вертись, а взяв, то розплатись
 Скарбниця знань Що означає фінансова компетентність? <i>Необхідний час: до 5 хв</i>	 с. 15–16	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда. Меседж завдання: «Фінансові компетентності допомагають ухвалювати відповідальні фінансові рішення»
Цікаво! Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України. <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 16 2.3	Структура Рамки фінансових компетентностей дітей та молоді України 1. Гроші та угоди 2. Планування та управління фінансами 3. Ризики та винагороди 4. Фінансовий ландшафт З коротким описом Рамки фінансових компетентностей дітей та молоді України⁴ можна ознайомитися у ч. І цього посібника.

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 3. Досліди питання «Як допомогти учням та ученицям сформувати високу фінансову культуру?» Оформи ідеї у вигляді інтелект-карти / ментальної карти (від англ. <i>Mind Map</i>). <i>Необхідний час:</i> 5 хв	 с. 16 с. 10–12	Ознайомлювальна та пошукова робота, робота в парах / групах, опрацювання додаткової інформації, пошук відповідей на запитання, створення рекомендацій. <i>Додаткове завдання:</i> запропонуйте учням і ученицям за бажанням поділитися створеними картами у соціальних мережах під хештегом: #finlitideas
 Скарбниця знань Що означає фінансова культура та які її складові? Чи потрібна дітям і молоді фінансова грамотність? <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 16	 Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда. Короткий опис Національної стратегії розвитку фінансової грамотності³ наведено у частині 1 цього посібника.
Поличка знань Бодо Шефер «Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей»; Бодо Шефер «Кіра і таємниця бублика»; Кіра Вермонд «Таємне життя грошей»; Джордж Клейсон «Найбагатший чоловік у Вавилоні»; Роберт Кіосакі «Бідний тато, багатий тато». <i>Необхідний час:</i> 2 хв	 с. 17	Сторителінг, евристична бесіда, опрацювання додаткової інформації, відкритий мікрофон

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Цікаво! Рівень фінансової грамотності українців. Необхідний час: 2 хв	 с. 17 2.4	Дослідження рівня фінансової грамотності українців проводиться за методологією Міжнародної мережі фінансової освіти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) ¹⁵ .

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Правила, щоб стати фінансово грамотним. Необхідний час: 3 хв	 с. 17	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія Необхідний час: 2 хв	 с. 18	Усне опитування, обговорення в парах / групах, чек-лист, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень.
Перевір себе Необхідний час: 10 хв	 с. 18	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах / групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, аналіз відео, групова дискусія, хмара слів, написання есе. За потреби частину вправ для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома.
Домашнє завдання Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв	 с. 18 с. 13	Пояснення вчителя
Емоційна складова Необхідний час: до 1 хв		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 36)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 2.1.

Оксана: заощаджувати.

Аліна: створити подушку фінансової безпеки; ходити в магазин зі списком покупок; вести бюджет.

Микола: заощаджувати; створити подушку фінансової безпеки; ходити в магазин зі списком покупок; вести бюджет; контролювати борги; ставити фінансові цілі.

Завдання 2.2.

Біда з грошми — біда без грошей	Управління доходами та витратами
Грошей не сій, бо вони не зійдуть, не вродять	Управління витратами
Гроші бережи — вони й тебе врятують	Заощадження та фінансова стійкість
Гроші рахувати, треба розум мати	Освіта, фінансова грамотність
Копійка копійку кличе	Інвестиції та заощадження
Рахуй гроші стиха, не знатимеш лиха	Виявлення ризиків, афер і шахрайства
Хто змолоду гроші береже, той на старість в нужді не живе	Довгострокове планування, заощадження
За добрі гроші — то й хороше, а дешевеньке то й поганеньке	Ціни, платежі і покупки
Умів(ши) брати, умій і віддати	Кредит та управління боргом
Платче, очі, хоч повилазьте: бачили, що купували	Платежі та покупки, захист прав споживачів фінансових послуг

Додаткові ідеї для вчителя

Співпраця з батьками

На розсуд вчителя можна запропонувати дітям:

- обговорити питання фінансової грамотності з батьками;
- запропонувати батькам пройти тестування та підписатися на офіційні інформаційні канали Національного банку України.

Додаткове завдання

Завдання для закріплення вивченого на уроках 1 та 2 (за зразком портрету Форбс). Створи портрет фінансово грамотної людини. Які у неї цінності, життєві ресурси та фінансові компетентності?

Розмісти їх за наданим зразком.

Слайди до уроку 2⁶⁴

Посилання на слайди до уроків подані у додатку 4 цього посібника.

§ 3. Фінансові цілі

Загальні рекомендації для вчителя

Це — перший урок теми «Фінансове планування життя». Під час опрацювання матеріалу уроку варто звернути увагу на важливість фінансового планування як інструменту досягнення цілей. Важливо пояснити учнівству різницю між потребами і бажаннями для кращого розуміння пріоритетності витрат. Заохочення до використання дітьми технології SMART допоможе зробити процес постановки фінансових цілей більш зрозумілим і практичним. Це сприятиме формуванню відповідального ставлення до фінансових рішень.

Ключовий меседж уроку

Фінансовий добробут починається з чітких цілей і планування. Визначаючи свої потреби, правильно ставлячи фінансові цілі та складаючи фінансовий план, кожен може досягти добробуту. Секрет успіху — у грамотному плануванні та наполегливості.

Цілі уроку

Ознайомити учнівство із поняттями «фінансова ціль» і «фінансове планування»; розкрити відмінності між потребами та бажаннями, розвивати здатність аналізувати власні потреби й бажання та визначати їх пріоритет; навчити учнів і учениць використовувати технологію SMART для постановки фінансових цілей; формувати навички складання фінансового плану як інструменту досягнення цілей; виробляти здатність підпорядковувати короткострокові бажання довгостроковим цілям задля забезпечення фінансового добробуту.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, висловлювати власну думку, критично і системно мислити, діяти творчо, виявляти ініціативу, розв’язувати проблеми.

Ключові компетентності: культурна, навчання впродовж життя, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Зарубіжна література, здоров’я, безпека та добробут, мистецтво, математика.

Основні терміни і поняття

Фінансове планування життя, потреби, бажання, фінансова ціль та її види, постановка фінансових цілей та шляхи їх досягнення, SMART-цілі.

Очікувані результати навчання

Знання: може пояснити поняття «фінансова ціль»; розрізняє потреби та бажання.

Ставлення: усвідомлює важливість фінансового планування для досягнення цілей у житті.

Поведінка: ставить прості фінансові цілі; підпорядковує поточні бажання довгостроковим цілям.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Має загальне уявлення про фінансове планування та різницю між потребами і бажаннями	Визначає власні фінансові потреби та бажання, може пояснити поняття «фінансова ціль»	Пояснює поняття «фінансова ціль», розрізняє потреби та бажання, уміє визначати фінансові цілі	Пояснює поняття «фінансова ціль», розуміє можливості використання методу SMART для постановки цілей, прогнозує наслідки фінансових рішень
Ставлення	Усвідомлює важливість фінансового планування	Усвідомлює користь фінансового планування для власного майбутнього	Усвідомлює важливість фінансового планування для досягнення цілей	Усвідомлює важливість фінансового планування для досягнення цілей, розуміє зв'язок між фінансовими звичками та майбутнім фінансовим станом
Поведінка	Усвідомлює необхідність постановки фінансових цілей	Веде базовий облік витрат, ставить прості фінансові цілі, але не завжди працює над їх реалізацією	Ставить прості фінансові цілі та намагається їх реалізувати, у більшості випадків підпорядковує поточні бажання довгостроковим цілям	Ставить чіткі фінансові цілі та свідомо підпорядковує поточні бажання довгостроковим цілям

Ключові тези

- Визначити свої цілі і досягнути їх допоможе фінансове планування.
- Щоб ефективно робити фінансове планування, необхідно навчитися розрізняти потреби і бажання.
- Фінансові цілі є основою фінансового планування життя.
- Зробити ціль досяжною допоможе метод SMART.

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Як досягати фінансових цілей? Необхідний час: 2 хв	 с. 19	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі утримайтеся від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення Поради від Пса Мані з книжки Бодо Шефера «Пес Мані, або Абетка грошей». Необхідний час: 1 хв	 с. 19	Сторителінг, евристична бесіда, панельна дискусія, мозковий штурм

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Завдання «Лист собі через десять років «Мій фінансовий план». Необхідний час: до 5 хв	 с. 19–20 с. 14–15	Обґрунтування власної думки, моделювання життєвих ситуацій, метод «Прес», коло думок. Під час виконання завдання звертайте увагу учнів і учениць на чіткість формулювання фінансових цілей: вони повинні бути конкретними та реалістичними. Завдання має мотивувати підлітків серйозно ставитися до майбутніх фінансових рішень та планів. Учні й учениці можуть ставити нереальні або абстрактні цілі на кшталт «стати багатим», «мати багато грошей». Поясніть учнівству важливість конкретних і вимірюваних цілей. Попросіть їх сформулювати більш конкретні цілі, наприклад, заощадити 50 000 грн на навчання до 18 років. Учні та учениці можуть не розрізняти потреби та бажання, що призводить до неправильного планування. Наприклад, вони можуть віднести бажання (новий телефон) до категорії потреб. Допоможіть дітям зрозуміти різницю між потребами та бажаннями, аби вони могли правильно пріоритизувати свої фінансові цілі

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Що означає «фінансове планування життя»? Необхідний час: до 5 хв	 с. 20	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда, моделювання життєвих ситуацій. Поясніть, що фінансове планування починається з визначення фінансових цілей — це дає змогу зрозуміти, чого саме хоче досягти людина в майбутньому (наприклад, накопичити на освіту, купити житло, створити резервний фонд). Підкресліть, що без чітко визначених цілей планування стає хаотичним і менш ефективним. Окремо варто зазначити, що фінансове планування охоплює кілька важливих аспектів: планування бюджету, заощадження, повернення боргів і кредитів
Цікаво! Рівні планування життя людини (Бодо Шефер). Необхідний час: 3 хв	 с. 20	Моделювання життєвих ситуацій, завдання на розрахунки, сторителінг, ажурна пилка, фішбоун. <i>Додаткова інформація</i> Формули розрахунків для різних рівнів фінансового планування Фінансова безпека: заощадження на 6-12 місяців Формула = Витрати * 12 $10\,000 * 12 = 120\,000$ грн. заощаджень Фінансова незалежність: пасивні доходи забезпечують витрати Формула = Витрати * 12/10% $10\,000 * 12 / 10\% = 1\,200\,000$ грн. інвестиційного капіталу Фінансова свобода: пасивні доходи здатні купити мрію Формула = Мрія * 12 / 10% $100\,000 * 12 / 10\% = 12\,000\,000$ грн. інвестиційного капіталу захист незалежність свобода Роби великі справи, коли вони ще є малими, бо все велике починається з малого! Відомий німецький фінансовий консультант та автор книжок «Пес Мані, або Абетка грошей» та «Шлях до фінансової свободи» Бодо Шефер стверджує, що кожна людина здатна досягнути своїх фінансових цілей, якщо навчиться правильно розпоряджатися грошима. Кількість грошей не є вирішальною. Набагато важливіше те, як ми з ними обходимося. Запам'ятай! Спершу треба навчитися поведінню з грошима, які маємо на даний момент, а згодом вони почнуть працювати на нас

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 2. Щоб визначити пріоритети й вирішити, із чого починати фінансове планування, потрібно навчитися розрізняти потреби і бажання. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 20–21	Метод кейсів, панельна дискусія, робота в групах / парах, обґрунтування власної думки, галерея ідей. Під час виконання завдання учні й учениці можуть плутати потреби та бажання (наприклад, відносити брендовий одяг до потреб), визначати потреби і бажання суб'єктивно, керуючись тільки особистими уподобаннями, не враховувати контекст (наприклад, доступ до інтернету є потребою для дистанційного навчання, але може бути бажанням, якщо використовується лише для розваг). Учителю треба заохочувати обговорення суперечливих моментів, і пояснювати, що деякі речі можуть бути потребами для одних і бажаннями для інших (наприклад, спортивна форма є потребою для тих, хто займається спортом); підкреслювати важливість балансу між потребами і бажаннями для розумного фінансового планування
 Самоаналіз Завдання «Мої потреби і бажання» у фінансовому щоденнику. <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 21 с. 15	Обґрунтування власної думки, моделювання життєвих ситуацій, метод «Прес». Ставте уточнювальні запитання, щоб допомогти учням і ученицям визначити що є потребою, а що бажанням (Чи справді без цього не можна обійтись?). Заохочуйте розширювати список і знаходити більше прикладів зі свого життя
 Скарбниця знань Бажання чи потреби, у чому різниця і що вибрати? Як ухвалювати зважені фінансові рішення. Що таке альтернативна вартість? <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 21–22	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда, моделювання життєвих ситуацій. В результаті опрацювання матеріалу учні й учениці мають дійти висновку, що насамперед потрібно задовольняти першочергові потреби, а кожне наше рішення має альтернативну вартість
Цікаво! Альтернативна вартість або другий кращий вибір. <i>Необхідний час:</i> 1 хв	 с. 22	Сторителінг, евристична бесіда, колективне обговорення, панельна дискусія, обґрунтування власної думки
 Досліджую 3. Наші потреби й бажання, якщо ми готові докладати зусиль для їх реалізації, стають нашими цілями. Навчимося ставити фінансові цілі й успішно досягати їх. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 22–23	Пошук відповідей на запитання, колективне обговорення, робота в парах / групах, обґрунтування власної думки, панельна дискусія, метод кейсів. Меседж завдання: чітко сформульовані цілі значно простіше реалізувати

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Що означає фінансова ціль і які фінансові цілі бувають? Як легко ставити та досягати фінансових цілей? Що таке SMART-цілі? Виконай у фінансовому щоденнику завдання «Мої SMART-цілі». Ознайомся з основними кроками фінансового планування життя у вигляді чекліста на прикладі SMART-цілі Катерини, яка хоче заощадити 500 грн для купівлі нового смартфона. Виконай завдання у фінансовому щоденнику. <i>Необхідний час:</i> до 7 хв	 с. 23–25 с. 16–19	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда, пошук відповідей на запитання, завдання на розрахунки. Акцентуйте увагу на тому, що цілі мають бути конкретними та чітко сформульованими, щоб уникнути розмитості й невизначеності. Важливо пояснити, що вимірюваність допомагає оцінити прогрес, а досяжність — реалістично визначити, наскільки можливо досягти поставленого завдання. Під час постановки цілей за методикою SMART учні й учениці можуть ставити занадто загальні цілі, не враховувати їх вимірюваність, вилучити або ігнорувати актуальність. Потрібно наголосувати, що ціль має бути чітко сформульована і враховувати життєві пріоритети, а результат — конкретним і вимірюваним
Цікаво! Використання методу SMART для вирішення різних завдань та постановки цілей у бізнесі. <i>Необхідний час:</i> 1 хв	 с. 24	Сторителінг, продовжити фразу, коло ідей, метод кейсів. Зауважте, що за допомогою цього методу можна будь-яку мрію перетворити на ціль з конкретними кроками для її досягнення
Лайфхак на мільйон Ціль повинна бути записана. <i>Необхідний час:</i> 1 хв	 с. 25	Сторителінг, пояснення вчителя, метод кейсів, рольова гра, галерея ідей. Заохочуйте дітей записувати свої цілі, щоб постійно тримати їх у фокусі
Поличка знань <i>Необхідний час:</i> 2 хв	 с. 25	Сторителінг, евристична бесіда, опрацювання додаткової інформації, відкритий мікрофон

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Секрет досягнення цілей — їх ретельне планування, а також наполегливість у їх досягненні. <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 25	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 25	Усне опитування, обговорення в парах / групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень
 Перевір себе <i>Необхідний час: 10 хв</i>	 с. 26 3.1	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах / групах, групова дискусія, взаємоперевірка, пірингове оцінювання, дерево рішень, хмара слів, написання есе. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома. Відповідь на 6 завдання рубрики «Перевір себе» зазначено в кінці параграфа (завдання 3.1 в е-додатку)
Домашнє завдання <i>Необхідний час для пояснення вчителя: 1 хв</i>	 с. 26 с. 19–20	Пояснення вчителя
Емоційна складова <i>Необхідний час: до 1 хв</i>		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)

Завдання 3.1.

Питання 1

Варіанти, як провести час після уроків	Альтернативна вартість (вибери усі можливі варіанти, від чого Михайлу і Наталці доведеться відмовитись)	
Залишитись вдома і зробити додаткову вправу з англійської мови	Час із друзями	Час на свіжому повітрі
Піти з друзями в кіно	Час на свіжому повітрі	Гроші на заняття з гри на гітарі
Піти на гурток гри на гітарі	Час із друзями	Час на свіжому повітрі

Питання 3

Варіанти, як провести час після уроків	Наслідки (які результати від цієї діяльності)
Залишитись вдома і зробити додаткову вправу з англійської мови	Кращі оцінки та успішно складені іспити з англійської мови
Піти з друзями в кіно	Ризик витратити всі кишенькові гроші та залишитись без заощаджень
Піти на гурток гри на гітарі	Можливість зіграти власний концерт та заробити грошей

Питання 2

Варіанти, як провести час після уроків	Переваги (вибери можливі варіанти, що вони отримають)
Залишитись вдома і зробити додаткову вправу з англійської мови	Краще розуміння англійської мови
Піти з друзями в кіно	Спілкування з друзями
Піти на гурток гри на гітарі	Вивчиш нову мелодію для гітари

Слайди до уроку 3⁶⁵

Посилання на слайди до уроків подані у додатку 4 цього посібника.

§ 4. Доходи і бюджет

Загальні рекомендації для вчителя

На попередньому уроці учні й учениці дізналися про роль фінансового планування життя для досягнення фінансових цілей. На цьому уроці важливо показати дітям, що ключовим інструментом фінансового управління, який допомагає досягати фінансових цілей і уникати боргів, є бюджет. Використання реальних прикладів дозволить зробити обговорення ролі бюджету в житті кожної людини цікавішим для учнів і учениць. Корисним буде ознайомлення дітей із веденням записів доходів і витрат та аналізом їхньої структури для ефективного планування. Окрему увагу приділіть питанням контролю витрат, заощаджень і відповідального ставлення до фінансів. Оскільки у межах цього уроку учні та учениці ознайомлюються з поняттям бюджету, його структурою та принципами складання, особливу увагу доцільно приділити фінансовому щоденнику й аркушам управління власними коштами (с. 69–87 у щоденнику), що сприятиме формуванню практичних навичок.

Ключовий меседж уроку

Бюджет — це інструмент, який допомагає керувати грошима, досягати фінансових цілей і уникати боргів. Він складається з доходів та витрат, які важливо планувати та аналізувати. Для ефективного управління бюджетом треба використовувати фінансовий щоденник, обирати методи ведення бюджету (конвертів, глечиків або правило 50 – 30 – 20) та контролювати витрати. Усвідомлене фінансове планування — це крок до фінансової стабільності та добробуту.

Цілі уроку

Ознайомити учнів та учениць із видами доходів та витрат; пояснити поняття особистого та сімейного бюджету, його структуру та значення; навчити методів ведення бюджету; розглянути поняття

боргів, їх види, наслідки; формувати вміння аналізувати структуру бюджету; розвивати навички роботи з різними джерелами інформації щодо отримання доходів; сприяти осмисленню важливості планування фінансів через дослідження; виховувати відповідальне ставлення до фінансового планування та контролю за доходами і витратами як складової фінансового добробуту.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: оцінювати ризики, приймати рішення, читати з розумінням, висловлювати власну думку.

Ключові компетентності: математична, громадянські та соціальні компетентності, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Математика.

Основні терміни і поняття

Види доходів і витрат, особистий та сімейний бюджет, методи складання особистого (сімейного) бюджету, борги: види, наслідки та шляхи повернення позичених коштів.

Очікувані результати навчання

Знання: уміє планувати та контролювати доходи і витрати; знає інструменти ведення бюджету.

Ставлення: відповідально ставиться до користування інструментами планування і контролю доходів і витрат для майбутнього добробуту.

Поведінка: веде облік власних витрат; аналізує власну економічну ситуацію, родинний бюджет.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Орієнтується в поняттях «бюджет», «доходи», але може їх плутати	Визначає різницю між доходами і витратами; орієнтується в поняттях «бюджет», «доходи»	Розрізняє та пояснює основні види доходів і витрат у бюджеті	Впевнено володіє інструментами планування та контролю доходів і витрат; розуміє їх роль у плануванні бюджету
Ставлення	Усвідомлює базову необхідність контролю фінансів, але не бачить у цьому особистої користі	Усвідомлює загальну користь ведення бюджету	Усвідомлює важливість ведення бюджету, відповідально ставиться до витрат	Усвідомлює важливість планування бюджету для досягнення життєвих цілей
Поведінка	Витрачає кошти без попереднього планування	Епізодично веде облік доходів і витрат; не завжди коригує витрати відповідно до доходів	Веде базовий облік доходів і витрат	Веде детальний облік доходів і витрат, використовуючи аркуші управління власними коштами

Ключові тези

- Бюджет – це сукупність доходів і витрат за певний період часу (місяць, квартал, рік). Він допомагає збалансувати надходження грошей та їх витрачання для досягнення фінансових цілей.
- За джерелом походження доходи бувають трудові (активні) та нетрудові (пасивні). За регулярністю отримання — регулярні, тимчасові (сезонні) та випадкові (разові).
- Щоб ефективно керувати витратами слід розділити їх на групи (обов’язкові та необов’язкові).
- Для створення бюджету можна використовувати один із методів: конвертів, глечиків або правило 50 – 30 – 20.
- Якщо людина чи сім’я витрачає більше грошей, ніж отримує, виникають борги.

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Як керувати своїми фінансами? Необхідний час: 2 хв	 с. 27	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі утримайтеся від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення Чи може дитина стати банкіром? Необхідний час: 1 хв	 с. 27	Сторителінг, евристична бесіда, коло ідей. <i>Додаткова інформація</i> Інтерв'ю Хосе Адольфо Кісокали для The Guardian (англійською мовою) ¹⁶

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Обчисли, чи вистачить Ігорю грошей на квиток. 2. Виконай у фінансовому щоденнику завдання «Мої ідеї для підробітку». Необхідний час: до 3 хв	с. 27 с. 21 4.1	Завдання на розрахунки, робота в групах / парах. Відповідь на завдання 4.1 з е-додатку зазначено в кінці параграфа. Індивідуальне виконання завдання у фінансовому щоденнику
 Скарбниця знань Що таке дохід? Які види доходу існують? Необхідний час: до 5 хв	 с. 28	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда, моделювання життєвих ситуацій. Приділіть увагу поясненню відмінностей між різними видами доходів

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Цікаво! Золоте правило бюджету. Необхідний час: 1 хв	 с. 31	Наголосіть, що збалансований бюджет означає, що людина не витрачає більше, ніж заробляє. Проте можливі такі ситуації: доходи дорівнюють витратам — бюджет збалансований, але заощаджень немає, що може стати проблемою у випадку несподіваних витрат; доходи перевищують витрати — це ідеальний варіант, адже залишок можна спрямувати на заощадження або інвестиції; витрати перевищують доходи — це призводить до боргів, які можуть ускладнити фінансове становище. Потрібно прагнути, щоб доходи були більшими за витрати, а частину коштів спрямовувати на заощадження для майбутніх фінансових цілей
 Досліджую 4. Уяви себе в ролі фінансово-го консультанта / фінансової консультантки. Ознайомся з історіями Петра, Марини й Олександра. Підкажи нашим героям, який спосіб ведення бюджету підійде їм найкраще, обґрунтуй свою думку. Необхідний час: до 5 хв	 с. 31–33	Робота у парах / групах, метод кейсів, фішбоун, ажурна пилка, обґрунтування власної думки, метод «Прес»
 Скарбниця знань Який бюджет буває? Необхідний час: до 5 хв	 с. 33	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда. Скажіть учням та ученицям, що ідеального виду сімейного бюджету не існує. Кожен підхід має свої переваги й недоліки, тому вибір способу управління фінансами залежить від особливостей конкретної родини. Важливо, щоб члени сім'ї разом ухвлювали рішення щодо того, який метод ведення бюджету найкраще відповідає їхнім джерелам доходів і витрат, забезпечуючи фінансову стабільність і комфорт для всіх
 Досліджую 5. Уяви себе фінансовим консультантом / фінансовою консультанткою і допоможи Тетяні збалансувати бюджет. Необхідний час: до 5 хв	 с. 33 4.2	Завдання на розрахунки, робота в групах / парах. Відповідь на завдання 4.2 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Скарбниця знань Що таке борг, фінансовий борг і чому їх завжди потрібно повертати? Необхідний час: до 5 хв	 с. 34	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда, метод кейсів. Зазначте, що кредит є одним із фінансових інструментів. Не треба його розглядати як негативне явище. Важливо вміти правильно користуватися кредитами, відповідально підходити до вибору умов кредитування та зважувати свої фінансові можливості для своєчасного погашення боргу. Тоді кредит буде надійним помічником у досягненні фінансових цілей. Детальніше кредитування вивчатиметься у 9 класі.

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Для контролю над фінансами: • визнач свої фінансові цілі; • склади бюджет; • відстежуй витрати; • заощаджуй; • періодично переглядай і за потреби коригуй свій бюджет. <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 35	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 35	Усне опитування, обговорення в парах / групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень
 Перевір себе <i>Необхідний час: 10 хв</i>	 с. 35 4.3	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах / групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, ознайомлювальна та пошукова робота, створення рекомендацій. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома. Відповідь на 5 завдання рубрики «Перевір себе» зазначено в кінці параграфа (завдання 4.3 в е-додатку)
Домашнє завдання <i>Необхідний час для пояснення вчителя: 3–5 хв</i>	 с. 35 с. 22–23	Пояснення вчителя. Приділіть увагу фінансовому щоденнику та аркушам управління власними коштами (с. 69–87), які описують три послідовні етапи під час ведення бюджету: • планування бюджету на місяць передбачає постановку фінансових цілей та цілей із заощаджень, а також нагадування про важливі дати, до яких потрібно підготуватись та список запланованих покупок (с. 69–70); • щотижневий облік доходів та витрат, а також трекер заощаджень, який допоможе сформулювати в учнів і учениць звичку до регулярних заощаджень (с. 71–85); • аналіз результатів за місяць, який включає підрахунок доходів та витрат, а також заощаджень (с. 86–87). Використовуючи підказки на сторінках фінансового щоденника, учні та учениці навчатимуться не тільки фіксувати доходи та витрати, а й розподіляти їх по категоріях (транспорт, харчування, освіта, розваги), а на більш високому рівні складання бюджету — аналізувати частку витрат по категоріях та їх ефективність. Це допоможе на етапі планування бюджету на наступні місяці контролювати власні витрати та знаходити кошти для досягнення власних фінансових цілей шляхом перерозподілу витрат між категоріями

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Емоційна складова Необхідний час: до 1 хв		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 4.1.

Прибирання сухого листа для пана Івана:

$300 \text{ грн} \times 1 \text{ послуга} = 300 \text{ грн}$

Закрутка банок для пані Ольги:

$10 \text{ грн} \times 10 \text{ банок} + 5 \text{ грн} \cdot 20 \text{ банок} = 200 \text{ грн}$

Усього доходи = 500 грн

Квиток на концерт = 500 грн

Скільки грошей залишиться? 0 грн

Завдання 4.2.

1) Підрахунок доходів — 8200 грн

2) Підрахунок витрат — 14250 грн

3) Різниця між доходами і витратами — 6050 грн

На скільки Тетяні треба скоротити витрати? 6050 грн

Завдання 4.3.

Вартість велосипеда — 13 800 грн

Оплатять батьки — 6900 грн

Потрібно заощадити — 6900 грн

Заощаджено — 3600 грн

Залишилося заощадити — 3300 грн

Кишенькові гроші на місяць — 1200 грн

Регулярні витрати на місяць — 900 грн

Заощадження за місяць — 300 грн

Кількість місяців — 11

Додаткове запитання: «Які є можливі варіанти досягнути бажаного швидше?»

Підказка 1. Які види витрат Андрій може зменшити і за рахунок чого?

Підказка 2. Як Андрій може збільшити свої доходи?

Додаткове завдання

Ознайомся зі списком звичок фінансово грамотної людини. Скільки з них ти дотримуєшся?

коли я приймаю фінансові рішення, я завжди зважую їх довгострокові наслідки

я вчасно сплачую усі платежі і не допускаю прострочень

я веду облік кожної витраченої гривні

майбутнє непередбачуване, але я готовий до різних сценаріїв

я дотримуюсь принципу "спочатку заплати собі"

контроль за доходами і витратами додає впевності

бюджет дозволяє мені витратити менше і заощаджувати більше

фінансова стійкість для мене важливіша, ніж прагнення купувати таке, як у всіх

я вчасно сплачую усі платежі і не допускаю прострочень

Слайди до уроку 4⁶⁶

Посилання на слайди до уроків подані у додатку 4 цього посібника.

§ 5. Заощадження

Загальні рекомендації для вчителя

На попередніх уроках учні й учениці дізналися про особливості постановки фінансових цілей та планування бюджету. Отримані знання допоможуть дітям більш повно зрозуміти значення заощаджень. Важливо показати, що заощадження є ефективним інструментом фінансової стабільності, який допомагає досягати цілей і створювати «подушку фінансової безпеки», доцільним буде наведення прикладів, відповідних життєвому досвіду учнів і учениць. Корисним буде розгляд різних методів накопичення коштів, оцінка їхньої зручності та ефективності, а також аналіз підходів до управління заощадженнями. Окрему увагу приділіть питанням розумної ощадливої поведінки, планування покупок і способам захисту грошей від інфляції, що сприятиме формуванню відповідального ставлення до фінансів. Також варто згадати про безпеку заощаджень — зберігати в надійному, безпечному місці або у фінансових установах із гарною репутацією. Вивчення цієї теми є підведенням учнівства до знайомства з інструментами досягнення фінансової стійкості.

Ключовий меседж уроку

Заощадження допомагають досягати фінансових цілей і забезпечують добробут у майбутньому. Раціональна ощадлива поведінка зміцнює фінансову стійкість і допомагає уникати зайвих витрат. Використання банківських депозитів та інших методів заощаджень захищає гроші від інфляції та сприяє стабільності.

Цілі уроку

Ознайомити учнівство з поняттями «заощадження» та «ощадливість», видами та методами фінансових заощаджень; пояснити переваги заощаджень та вплив ощадливої поведінки на повсякденне життя; сформуванню уявлення про особисту культуру заощаджень; пояснити, як інфляція впливає на депозити та інші види заощаджень; сприяти

розвитку фінансового мислення через участь у навчальній грі «Мій фінансовий челендж».

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, висловлювати власну думку, критично і системно мислити, розв'язувати проблеми, приймати рішення, співпрацювати з іншими.

Ключові компетентності: математична, екологічна, громадянські та соціальні компетентності, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Математика.

Основні терміни і поняття

Заощадження, ощадливість, переваги заощаджень, ощадлива поведінка у побуті та повсякденному житті, види та методи фінансових заощаджень, особиста культура заощаджень.

Очікувані результати навчання

Знання: розуміє зміст понять «заощадження», «ощадливість»; критично оцінює надмірність потреб і перебільшене споживання.

Ставлення: усвідомлює обмеженість власних потреб різними чинниками.

Поведінка: регулярно робить заощадження.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Пояснює базові поняття «заощадження» та «ощадливість»	Розуміє обмеженість власних потреб фізіологічними, соціальними та економічними чинниками, критично оцінює надмірність споживання	Знає різні методи заощаджень	Пояснює різні методи заощаджень, розуміє роль «подушки фінансової безпеки» та вплив інфляції на гроші
Ставлення	Усвідомлює важливість ощадливості	Усвідомлює необхідність ощадливої поведінки та здатний / здатна контролювати власні витрати	Усвідомлює значення ощадливості для сталого розвитку	Обґрунтовує важливість ощадливої поведінки для фінансової стабільності, сталого розвитку та екологічної безпеки
Поведінка	Прагне ощадливо використовувати ресурси (наприклад, економить воду, електроенергію), але не має сформованої звички робити фінансові заощадження	Відкладає частину грошей для заощаджень, проте без чіткого плану або цілі.	Регулярно намагається заощаджувати як на коротко-, так і на довгострокові цілі.	Систематично здійснює фінансові заощадження, формує фінансову «подушку безпеки», розподіляє ресурси з урахуванням довгострокових планів

Ключові тези

- Заощадження допомагають досягати власних фінансових цілей.
- Розумна ощадлива поведінка — запорука власного фінансового добробуту та фінансової стійкості.
- Найпростіший спосіб убезпечити гроші від інфляції та зберегти їх у надійному місці — розмістити їх на банківському депозиті.
- Розумний підхід допомагає заощаджувати під час покупок.

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Навіщо потрібні заощадження? Необхідний час: 2 хв	 с. 36	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі утримайтеся від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення «Важливо не те, скільки ти заробив, а те, скільки в тебе залишилося» (Роберт Кійосакі). Необхідний час: 1 хв	 с. 36	Сторителінг, колективне обговорення, евристична бесіда, коло ідей

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Цікаво! Чому скарбнички виготовляють у формі свинки? Необхідний час: 2 хв	 с. 36	Колективне обговорення, сторителінг, активне читання, опрацювання додаткової інформації, дослідження
 Досліджую 1. Робота в парах. Ознайомтеся з історіями Марії, Олексія і Ганни, які заощаджують. Навіщо вони це роблять? Які переваги вони отримують від регулярних заощаджень? Необхідний час: до 5 хв	 с. 36–37	Робота в парах / групах, обґрунтування власної думки, метод «Прес». Учні та учениці можуть висловлювати припущення, що суми грошей, які їм доступні, занадто малі, щоб з них робити заощадження. Переконайте їх, що навіть невеликі заощадження можуть допомогти досягти важливих цілей. Дехто може висловлювати припущення, що відкладати кошти означає обмежувати себе і жити гірше. Треба зауважити, що заощаджувати — не означає відмовляти собі в усьому, а раціональніше використовувати кошти

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Що означають заощадження та ощадливість? <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 37–38	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда. Зробіть акцент, що заощадження та ощадливість допомагають жити краще, а не обмежують
Цікаво! Повідомлення про сталий розвиток. <i>Необхідний час:</i> 1 хв	 с. 38	Пояснення учителя, колективне обговорення, панельна дискусія, асоціативний куш, карта думок. Зазначте, що раціональне використання фінансів, енергії та природних ресурсів допомагає зберегти довкілля та заощадити власні гроші
 Самоаналіз Ознайомся із чеклістом правил економії та ощадливості в побуті. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 38 5.1	Тестування, колективне обговорення, практична робота. В результаті виконання завдання і обговорення у класі учні й учениці мають дійти висновку, що прості правила раціональної поведінки в побуті не лише сприяють захисту навколишнього середовища, а й допомагають зберегти сімейний бюджет. Відповідь на завдання 5.1 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Досліджую 2. Розумні покупки допомагають контролювати витрати під час візиту в магазин. Ознайомся з інфографікою. Об'єднайтесь у групи і складіть жартівливу пам'ятку з «порадами навпаки», як не треба робити, коли ходиш за покупками. <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 38–39	Робота в групах / парах, пошукова робота, створення рекомендацій, створення чекліста. Перед виконанням завдання переконайтеся, що учні та учениці зрозуміли ключові правила розумних покупок. Наголосіть, що вони мають скласти жартівливі «антирекомендації», які показуватимуть помилки під час покупок. Нехай використають гумор, перебільшення та знайомі ситуації (наприклад, «Іди в магазин голодним — так точно купиш зайве!» або «Не дивись на ціни — справжнім шопоголікам вони не потрібні!»). Запропонуйте оформити пам'ятку креативно: як комікс, інфографіку або плакат
Цікаво! Повідомлення про розумні покупки. <i>Необхідний час:</i> 1 хв	 с. 39	Пояснення вчителя, евристична бесіда
 Скарбниця знань Практичні поради, які допомагають витратити менше. Робота з медіаресурсами. Переглянь відео в е-додатку. Дізнайся більше про золоті правила заощаджень. <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 39–40 5.2	Пояснення вчителя, активне читання, перегляд та обговорення навчальних відео. Підкресліть, що планування бюджету та контроль витрат допомагають уникати імпульсивних покупок і фінансових труднощів. Нагадайте, що, якщо запланувати витрати заздалегідь, можна відкласти гроші на важливіші цілі. Поясніть, чому порівняння цін та аналіз альтернатив допомагають заощаджувати. Наведіть додатковий приклад: інколи брендові товари коштують дорожче лише через рекламу, хоча аналогічні за якістю продукти можуть бути набагато дешевшими. Запропонуйте учням і ученицям за бажанням поділитися, які знижки та програми лояльності вони використовують у магазинах, та як це допомагає економити. Відповідь на завдання 5.2 з е-додатку зазначено в кінці параграфа

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 3. Ознайомся з інформацією. Виконай завдання відповідно до інструкції. Восьмикласники Олег та Іра хочуть здійснити свої мрії. Олег мріє про новий планшет на наступний рік, а Іра хоче мати резервний фонд на випадок непередбачуваних витрат. Друзі вирішили відкрити депозити, але ще не знають, який банк і який вклад обрати. Ознайомся з інформацією і допоможи їм зробити вибір. <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 40	Робота в групах / парах, метод кейсів, «Шість капелюхів», створення рекомендацій. Частина учнів і учениць можуть наполягати, що зберігати готівку вдома — найкращий спосіб заощадження. Запропонуйте обговорити ризики такого підходу: можливість крадіжки, втрата через непередбачені ситуації (наприклад, через пожежу), відсутність захисту від інфляції. Також діти можуть мати нереалістичні очікування від відсотків за депозитами. Наголосіть, що депозит — це спосіб збереження грошей, а не швидкого збагачення
 Досліджую 4. Робота з медіаресурсами. Дізнайся більше про депозит і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 41 5.3	Ознайомлювальна та пошукова робота, дослідження, метод «Прес». Поясніть, що Фонд гарантування вкладів фізичних осіб гарантує повернення депозиту (протягом дії воєнного стану та трьох місяців після його завершення чи скасування у повному обсязі, після цього строку — у розмірі до 600 тисяч гривень), якщо банк збанкрутує. Акцентуйте увагу на необхідності перевіряти офіційні джерела (сайт ФГВФО, банки, урядові портали) та не довіряти неперевіреною медіаресурсам. Відповідь на завдання 5.3 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Досліджую 5. Виконай у фінансовому щоденнику завдання «Дослідження депозитів різних банків». <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 41 с. 24–25	Учні й учениці можуть не усвідомлювати відмінності між видами депозитів. Для кращого розуміння запропонуйте їм знайти та порівняти реальні умови депозитів у різних банках
 Скарбниця знань Заощадження, депозит та інфляція. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 41–42	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда. Запитайте в учнів / учениць, чи помічали вони інфляцію у своєму житті (що стало дорожче за останні кілька років). Зауважте, що депозити можуть допомогти захистити гроші від інфляції та забезпечити невеликий прибуток

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Цікаво! Інфляцію (або індекс споживчих цін) в Україні розраховує Державна служба статистики України, а Національний банк України робить прогнози інфляції. <i>Необхідний час: 1–2 хв</i>	 с. 42	Пояснення вчителя, евристична бесіда

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Заощадження навіть невеликих сум допоможуть зберегти суттєві суми грошей. <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 42	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 42	Усне опитування, обговорення в парах / групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень, завдання на розрахунки
 Перевір себе <i>Необхідний час: 10 хв</i>	 с. 43 5.4	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах / групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, аналіз відео, хмара слів, написання есе. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома. Відповідь на завдання 5.4 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
Домашнє завдання <i>Необхідний час для пояснення вчителя: 3–5 хв</i>	 с. 43 с. 25–27	Пояснення вчителя

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Емоційна складова Необхідний час: до 1 хв		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 5.1.

1. Так.	5. Так.	9. Так.
2. Так.	6. Так.	10. Так.
3. Так.	7. Так.	
4. Так.	8. Так.	

Завдання 5.2

Щоб мати кошти на житло, авто чи іншу мрію.

Завдання 5.3

Кошти, розміщені на банківському рахунку та на банківському вкладі (деPOSITI).

Завдання 5.4

- Так, лише якщо це передбачено умовами договору.
- Так, але лише якщо це передбачено умовами депозитного договору.

Додаткова інформація

Лайфхак на мільйон!

Налаштуй послугу автоматичного списання коштів на свій ощадний рахунок чи депозит за допомогою інтернет-банкінгу. У такому разі банк автоматично буде перераховувати кошти на заощадження, наприклад, з кожного переказу на твою картку або заощаджувати дріб'язок з кожного платежу карткою.

Більше про прогнози щодо інфляції в Україні можна дізнатись із серії публікацій НБУ #ПростоПроЕкономіку¹⁷.

Додаткові завдання

- Допоможи Марті зібрати кошти на подарунок для мами. Зроби підрахунки та дай відповідь на запитання, скільки тижнів потрібно Марті, щоб купити подарунок.

Марта хоче купити подарунок для своєї мами, який коштує 875 гривень. Щотижня вона отримує 50 гривень кишенькових і готова заощаджувати половину цих грошей. Крім того, у суботу та неділю вона підробляє адміністратором в салоні краси по 5 годин на день, за що отримує 30 гривень погодинно та чайові в сумі 50 % від її заробітку за день.

- Ознайомся з історією з життя Роберта Кіюсакі. Він у підлітковому віці разом із товаришем придумав, як заробити перші гроші, поєднавши підприємництво та ідею другого життя речей. (Історія наведена у книзі «Бідний тато, багатий тато».

Роберт зі своїм товаришем Майком підробляв у невеличкому магазині самообслуговування біля автозаправки та заробляв 30 центів на день. Це були зовсім невеликі кошти. Отриманий заробіток він використовував для купівлі коміксів, які коштували 10 центів за комікс. Таким чином, Роберт одразу ж витрачав зароблені гроші у тому ж магазині, де й підробляв.

Одного разу його багатий тато сказав, що припиняє платити йому взагалі і якщо він хоче, то може продовжувати працювати за досвід. Роберт засмутився, адже тепер він не міг купувати свої улюблені комікси, але не припинив ходити на роботу. Так минуло кілька тижнів, протягом яких він все розмірковував, який же досвід він може отримати на цій роботі.

Так, якось він помітив, що продавчиня місіс Мартін складала старі комікси у коробку, а частину обкладинки відрізала. Роберт запитав у неї, що відбувається далі з цими старими коміксами? Місіс Мартін пояснила, що відрізану обкладинку старих коміксів вона віддає постачальнику коміксів, коли він привозить нові серії на продаж, а старі примірники викидає.

Роберт із товаришем з нетерпінням чекали, коли постачальник коміксів приїде у магазин знову, щоб спитати у нього, чи можна їм забирати старі комікси? І він погодився віддавати старі комікси дітям за умови, що вони не будуть їх продавати.

Хлопці вирішили відкрити платний читальний зал у гаражі Майка, який працював з понеділка по п'ятницю після уроків. Сусідські діти приходили, щоб почитати комікси і їм було це вигідно, бо послуги коштували 10 центів за 1 візит. За дві години роботи читацького залу діти встигали прочитати по п'ять-шість коміксів. Друзі навіть найняли сестру Майка, яка стала адміністратором читальної зали і слідкувала за тим, щоб відвідувачі не виносили комікси із зали. За цю роботу дівчина отримувала один долар на тиждень, а хлопці заробляли по 9 доларів 50 центів на тиждень.

2.1. Поміркуй, які можливості для підприємництва є у твоїй школі?

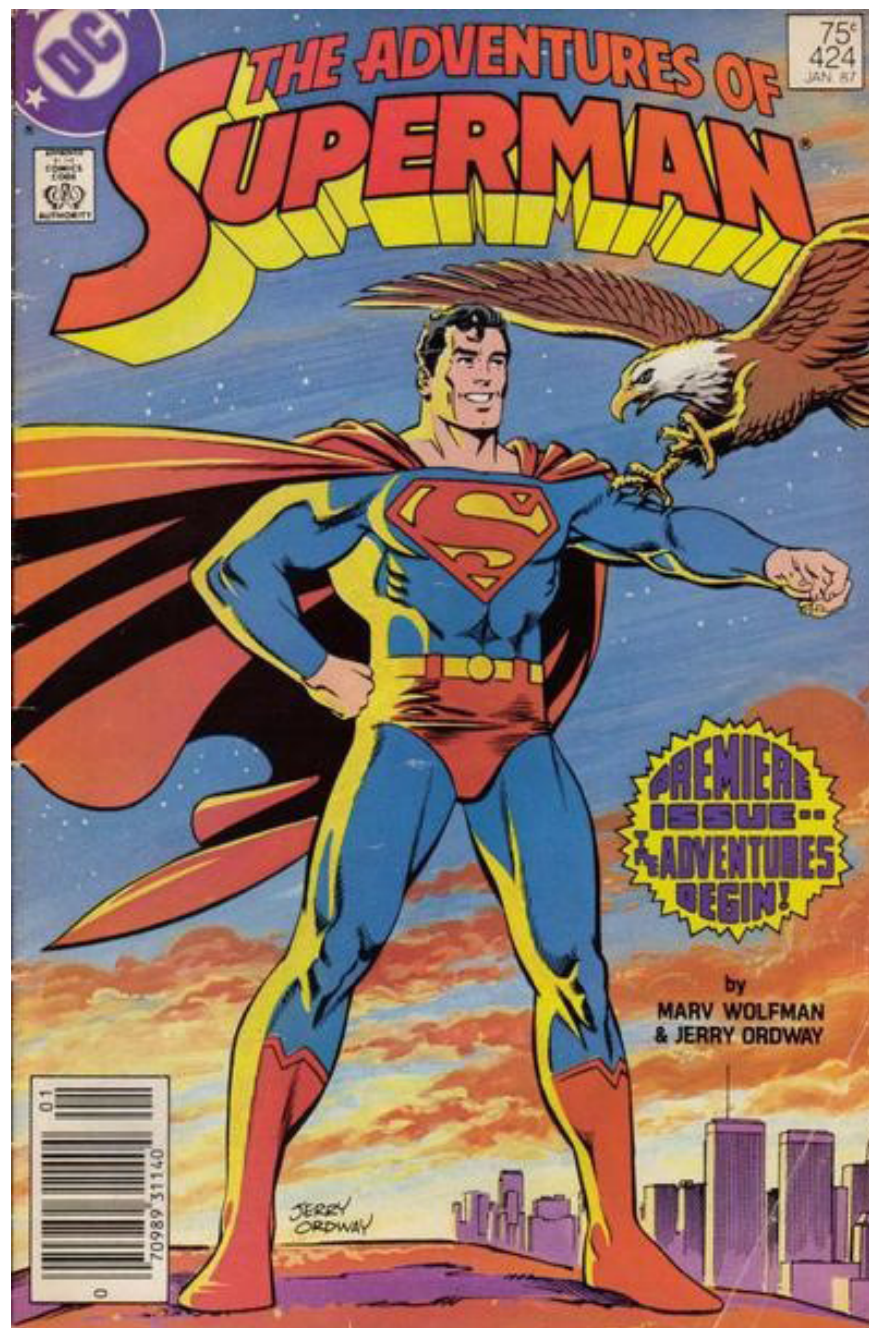
2.2. Обчисли, скільки відвідувачів в середньому було щодня, що дозволило хлопцям отримувати такий дохід і ще платити зарплатню сестрі Майка. (Підказка: 1 долар США = 100 центів).

Відповідь: 40 дітей на день по 10 центів приносили дохід — 4 долари. За 5 днів роботи дохід складав $4 \times 5 = 20$ доларів США. Роберт та його друг заробляли на тиждень $9,50 \times 2 = 19$ + сестра 1 долар США — тобто, 20 доларів США.

Слайди до уроку 5⁶⁷

Посилання на слайди до уроків подані у додатку 4 цього посібника.

§ 6. «Подушка фінансової безпеки»

Загальні рекомендації для вчителя

Цей урок продовжує знайомство учнів і учениць з поняттям «фінансової стійкості» з першого параграфу: під час опрацювання матеріалу уроку вони дізнаються про такі інструменти її досягнення, як резервний фонд та «подушка фінансової безпеки». Життєві приклади та ситуаційні завдання допоможуть краще зрозуміти роль заощаджень у забезпеченні фінансової стабільності. Розгляд різниці між резервним фондом і фінансовою подушкою безпеки допоможе учнівству усвідомити їхню важливість у разі непередбачених витрат або втрати основного джерела доходу. Корисним буде аналіз власних витрат і можливостей для створення фінансового резерву. Обговорення фінансових звичок, зокрема правила «Спочатку заплати собі» та автоматичного накопичення коштів, сприятиме формуванню в дітей відповідального ставлення до заощаджень. На завершення уроку рефлексія допоможе закріпити матеріал: учні та учениці можуть визначити три прості кроки для створення власної фінансової подушки безпеки.

Ключовий меседж уроку

Фінансова стійкість сім'ї ґрунтується на розумному управлінні заощадженнями. Резервний фонд покриває можливі непередбачувані витрати протягом місяця, а фінансова подушка безпеки забезпечує стабільність на період від 3 місяців у разі втрати основного джерела доходів.

Цілі уроку

Ознайомити учнівство із поняттями «подушка фінансової безпеки» та «резервний фонд»; пояснити функції фінансової подушки та її значення для забезпечення фінансової стійкості; закріпити знання про

фінансову стійкість та ризики, пов'язані з непередбачуваними обставинами; розвивати вміння аналізувати фінансові ситуації, пов'язані з наявністю або відсутністю заощаджень; сприяти розвитку критичного мислення через обговорення проблемних питань; формувати відповідальне ставлення до планування особистих фінансів і підготовки до можливих ризиків.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, критично і системно мислити, діяти творчо, оцінювати ризики.

Ключові компетентності: математична, культурна, інформаційно-комунікаційна, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Математика, історія, зарубіжна література.

Основні терміни і поняття

Заощадження, ощадливість, переваги заощаджень, фінансова стійкість, ризик настання непередбачуваних обставин, «подушка фінансової безпеки», резервний фонд, функції фінансової подушки та резервного фонду.

Очікувані результати навчання

Знання: пояснює поняття «подушка фінансової безпеки»; розуміє роль «подушки фінансової безпеки» у формуванні власного фінансового добробуту та фінансової стійкості.

Ставлення: усвідомлює ризик настання непередбачуваних обставин.

Поведінка: дотримується правил економії та ощадливості в побуті.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Має загальне уявлення про «подушку фінансової безпеки», розуміє її основне призначення	Розуміє відмінність між резервним фондом та «подушкою фінансової безпеки»	Пояснює значення резервного фонду, «фінансової подушки», знає, скільки коштів потрібно для резервного фонду та «фінансової подушки» залежно від ситуації	Розуміє роль «фінансової подушки безпеки» у забезпеченні фінансової стійкості, може аргументовано пояснити її функції, посилаючись на приклади з життя
Ставлення	Усвідомлює важливість ощадливості та раціонального використання коштів	Критично ставиться до надмірного споживання та імпульсивних витрат	Усвідомлює необхідність фінансового планування для створення «подушки фінансової безпеки» та резервного фонду	Усвідомлює ризики непередбачуваних обставин і важливість фінансового планування для їх мінімізації
Поведінка	Ситуативно намагається заощаджувати	Регулярно заощаджує	Регулярно відкладає кошти на створення «подушки фінансової безпеки» та резервного фонду	Свідомо дотримується правил ощадливості, використовує різні інструменти для формування «фінансової подушки» та резервного фонду

Ключові тези

- Фінансова стійкість родини залежить від грамотного управління заощадженнями та готовності до непередбачуваних обставин.
- Резервний фонд — це кошти для термінових невеликих витрат, таких як ремонт, лікування чи інші непередбачені ситуації.
- «Подушка фінансової безпеки» — запас грошей, який допомагає покривати витрати родини протягом 6–12 місяців у разі втрати основного джерела доходу.

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

- Принцип «Спочатку заплати собі» допомагає регулярно відкладати кошти, створюючи фінансовий резерв без значного навантаження на бюджет.
- Важливо розподіляти заощадження у різних формах (готівка, банківські депозити, інвестиції), щоб зменшити ризики та захистити гроші від інфляції.
- Формування резервного фонду та «подушки фінансової безпеки» є запорукою впевненості у майбутньому та фінансової незалежності.

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Як зробити свою родину фінансово стійкою? Необхідний час: 2 хв	 с. 44	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі утримайтеся від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення За всю історію людства гроши-ма були різні цікаві предмети. Утім, найбільш незвичайними вважають кам'яні брили на острові Яп у Мікронезії. Необхідний час: 1 хв	 с. 44	Сторителінг, евристична бесіда, активне читання, обґрунтування власної думки, опрацювання додаткової інформації. Додаткова інформація Повний текст статті «Кам'яні гроші острова Яп: найтвердіша валюта в світі ¹⁸ »

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Ознайомся з різними способами заощаджень і проаналізуй їх недоліки й переваги. Проаналізуй наведені типи заощаджень та їх переваги за зразком. Виконай завдання 6.1 в е-додатку. Необхідний час: до 5–7 хв	 с. 44–45 6.1	Робота в парах / групах, обґрунтування власної думки, метод «Прес», метод кейсів, коло ідей, панельна дискусія. Школярі та школярки можуть висловлювати різні думки щодо переваг і недоліків різних способів заощаджень. Треба наголосити, що кожен із них має свої переваги і недоліки, ідеального способу не існує. Не поспішайте розтлумачувати учням і ученицям, що необхідно застосовувати метод диверсифікації, тобто використовувати різні способи заощаджень одночасно. Нехай вони дійдуть цього висновку самостійно. Відповідь на завдання 6.1 з е-додатку зазначено в кінці параграфа

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Де зберігати заощадження? <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 45–46	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, фішбоун. Варто акцентувати увагу дітей на важливості зваженого вибору способу зберігання заощаджень. Потрібно заохочувати учнівство аналізувати критерії безпеки, доступності та дохідності різних способів заощаджень, щоб розвивати навички критичного мислення. Приділіть увагу принципу диверсифікації — розподілу заощаджень між різними варіантами, щоб зменшити ризики
 Досліджую 2. Уяви себе в ролі фінансового консультанта / фінансової консультантки й допоможи Андрію та Надії з формуванням заощаджень. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 46	Метод кейсів, метод «Прес», відкритий мікрофон, коло ідей, світове кафе. Частина учнів і учениць можуть вважати, що достатньо просто почати менше витратити, не аналізуючи фінансові звички та не плануючи бюджет. Інші можуть дійти висновку, що заощаджувати неможливо через постійні непередбачувані витрати, не замислюючись про створення резервного фонду. Зверніть увагу на важливість фінансового планування, пояснивши учням, що ефективно заощадження починається з контролю доходів і витрат та заощаджень. Також необхідно підкреслити, що фінансова стабільність — це не лише високий дохід, а й відповідальне управління грошима
 Скарбниця знань Як забезпечити фінансову стійкість родини? <i>Необхідний час:</i> до 3–5 хв	 с. 47	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Важливо пояснити учнівству, що навіть маючи стабільні доходи без фінансового планування можна стикатися з труднощами. Акцентуйте увагу на тому, що фінансова стійкість родини — це не лише питання доходів, а й грамотного управління наявними коштами. Під час обговорення треба розглянути, як подушка фінансової безпеки та резервний фонд допомагають уникати боргів і фінансових криз. Окремо зверніть увагу на важливість контролю витрат і регулярного заощадження, навіть у невеликих сумах
 Досліджую 3. Визнач, у чому причина невдач Андрія та Надії із заощадженнями в кожному випадку. Використовуй підказки. <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 47–48	Відкритий мікрофон, метод кейсів, пошук відповідей на запитання, створення рекомендацій, мозковий штурм. Учні й учениці можуть не розрізняти резервний фонд і «подушку фінансової безпеки», вважаючи, що це одне й те саме. Наголосіть, що резервний фонд — це кошти для покриття непередбачуваних витрат протягом місяця (наприклад, дрібний ремонт), тоді як «подушка фінансової безпеки» забезпечує життя родини на випадок втрати основного джерела доходу. Деякі учні та учениці можуть вважати, що достатньо мати лише «подушку фінансової безпеки», ігноруючи необхідність резервного фонду для термінових витрат. Треба пояснити, що без резервного фонду доведеться використовувати кошти з «подушки безпеки», що може призвести до її передчасного витрачання
 Скарбниця знань Що означає принцип «Спочатку заплати собі»? <i>Необхідний час:</i> до 3 хв	 с. 48–49	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда, панельна дискусія, опрацювання додаткової інформації. Потрібно пояснити, що цей принцип полягає в тому, щоб першочергово відкладати частину доходу на заощадження або інвестиції, а вже потім витратити гроші на повсякденні потреби. Це сприяє формуванню звички до регулярного накопичення. Треба підкреслити, що навіть маленькі щомісячні внески згодом можуть стати значними і допомогти досягти важливих фінансових цілей у майбутньому

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Цікаво! Ідеями для натхнення Клейсона є стародавні клинописні таблички, знайдені на території Межиріччя, що датуються вавилонською епохою. <i>Необхідний час:</i> до 2 хв	 с. 49	Сторителінг, колективне обговорення, опрацювання додаткової інформації. Акцентуйте увагу дітей, що люди з давніх часів почали перейматися питаннями раціонального управління коштами
 Самоаналіз Допоможи Андрію та Надії обчислити, скільки їм потрібно заощаджувати. Виконай в е-додатку завдання 6.2. <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 49 6.2.	Завдання на розрахунки, моделювання життєвих ситуацій. Звертайте увагу учнів і учениць на те, що правильні математичні розрахунки є основою ефективного управління фінансами. Відповідь на завдання 6.2 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Досліджую 4. Ознайомся з інформацією і дай відповідь на запитання, хто швидше сформує «подушку фінансової безпеки», тобто запас коштів для розв'язання потенційних фінансових проблем у майбутньому — Микола чи Оксана. Виконай завдання у фінансовому щоденнику. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 49 с. 28	Завдання на розрахунки, моделювання життєвих ситуацій, обґрунтування власної думки. Звертайте увагу учнів і учениць на те, що розмір доходів не є вирішальним у досягненні фінансових цілей, все залежить від того, як людина розпоряджається наявними коштами, скільки витрачає і скільки заощаджує. У завданні Микола та Оксана мають однаковий рівень доходів (7000 грн), однак по-різному використовують свої кошти. Микола заробляє 7 000 гривень після сплати податків і витрачає з них на поточні потреби 6 500 гривень. Таким чином, у нього залишається 500 гривень щомісяця для заощаджень. Микола вважає, що буде добре мати «подушку фінансової безпеки» на рік (тобто на 12 місяців). Отже, йому потрібна «подушка фінансової безпеки» в розмірі $6\,500 \times 12 = 78\,000$ гривень. Зібрати таку суму Микола зможе за $78\,000 / 500 = 156$ місяців або 13 років. Оксана також заробляє 7 000 гривень після сплати податків, а витрачає з них 5 000 гривень. Таким чином, у неї залишається $7\,000 - 5\,000 = 2\,000$ гривень щомісяця для заощаджень. Оксана теж хоче мати «подушку фінансової безпеки» на рік (тобто на 12 місяців). Отже, їй потрібна «подушка фінансової безпеки» в розмірі: $5\,000 \times 12 = 60\,000$ гривень. Зібрати таку суму Оксана зможе за 30 місяців або 2,5 роки
 Скарбниця знань Яка «подушка фінансової безпеки» потрібна моїй родині? Переваги формування «подушки фінансової безпеки» для родини Що вибрати: «подушку фінансової безпеки» чи резервний фонд? <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 50	Пояснення вчителя, активне читання, ажурна пилка, панельна дискусія. Акцентуйте увагу учнівства на важливості розуміння різниці між «подушкою фінансової безпеки» та резервним фондом, також наголосіть на необхідності правильно розраховувати їх розмір залежно від фінансових обставин родини. Підкресліть важливість наявності обох категорій для забезпечення фінансової стійкості родини та досягнення фінансових цілей

Завершення та підсумки

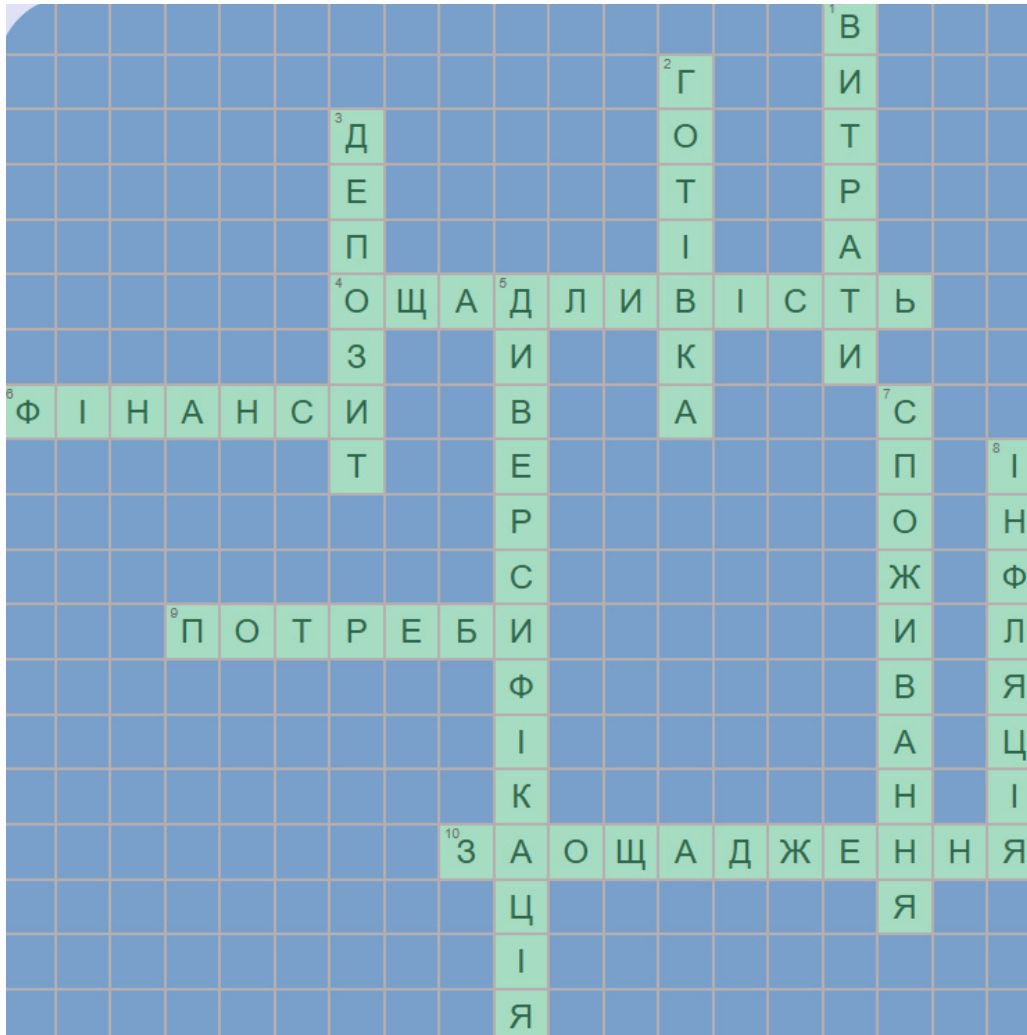
Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Щоб забезпечити фінансову стійкість: створи бюджет; планууй і контролюй доходи й витрати; сформулуй «подушку фінансової безпеки» та резервний фонд на випадок непередбачуваних витрат; уникай боргів і фінансових афер; розвивай фінансову грамотність. <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 50	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 51	Усне опитування, обговорення в парах / групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень, завдання на розрахунки
 Перевір себе <i>Необхідний час: 10 хв</i>	 с. 51 6.3.	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах / групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, аналіз відео, хмара слів, написання есе. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома. Відповідь на завдання 2 рубрики «Перевір себе» зазначено в кінці параграфа (завдання 6.3 в е-додатку)
Домашнє завдання <i>Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв</i>	 с. 51 с. 29	Пояснення вчителя
Емоційна складова <i>Необхідний час: до 1 хв</i>		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)

Завдання 6.1

Тип заощаджень «Готівка»: швидкий доступ до коштів.

Тип заощаджень «Платіжна картка»: швидкий доступ до коштів.

Тип заощаджень «Депозит»: дохідність, захист від інфляції.

Завдання 6.2

Яку суму Андрію потрібно заощаджувати щомісяця? 800 грн

Якого розміру резервний фонд має бути у Надії? 1200 грн

Завдання 6.3**Платформа Мудл**

По горизонталі:

4. Бережливе, економне ставлення до речей, електроенергії, води, інших ресурсів, продуктів харчування, одягу, речей тощо.

6. Те саме, що й гроші.

9. Протилежне бажанням, їх задоволення необхідне для виживання людини.

10. Певна частина доходів, яка не використовується одразу, а призначена для забезпечення витрат у майбутньому.

По вертикалі:

1. Вони бувають обов'язковими та необов'язковими.

2. Буває паперова та металева.

3. Спосіб збереження заощаджень при якому «гроші працюють».

5. Використання різних способів (наприклад, заощаджень) одночасно.

7. Те саме, що й використання.

8. Це темпи зростання цін на товари та послуги впродовж певного часу.

По горизонталі:

2. Бережливе, економне ставлення до речей, електроенергії, води, інших ресурсів, продуктів харчування, одягу, речей тощо.
4. Це темпи зростання цін на товари та послуги впродовж певного часу.
6. Те саме, що й використання.
7. Вони бувають обов'язковими та необов'язковими.
10. Протилежне бажанням, їх задоволення необхідне для виживання людини.

По вертикалі:

1. Буває паперова та металева.
3. Використання різних способів (наприклад, заощаджень) одночасно.
5. Певна частина доходів, яка не використовується одразу, а призначена для забезпечення витрат у майбутньому.
8. Спосіб збереження заощаджень при якому «гроші працюють».
9. Те саме, що й гроші.

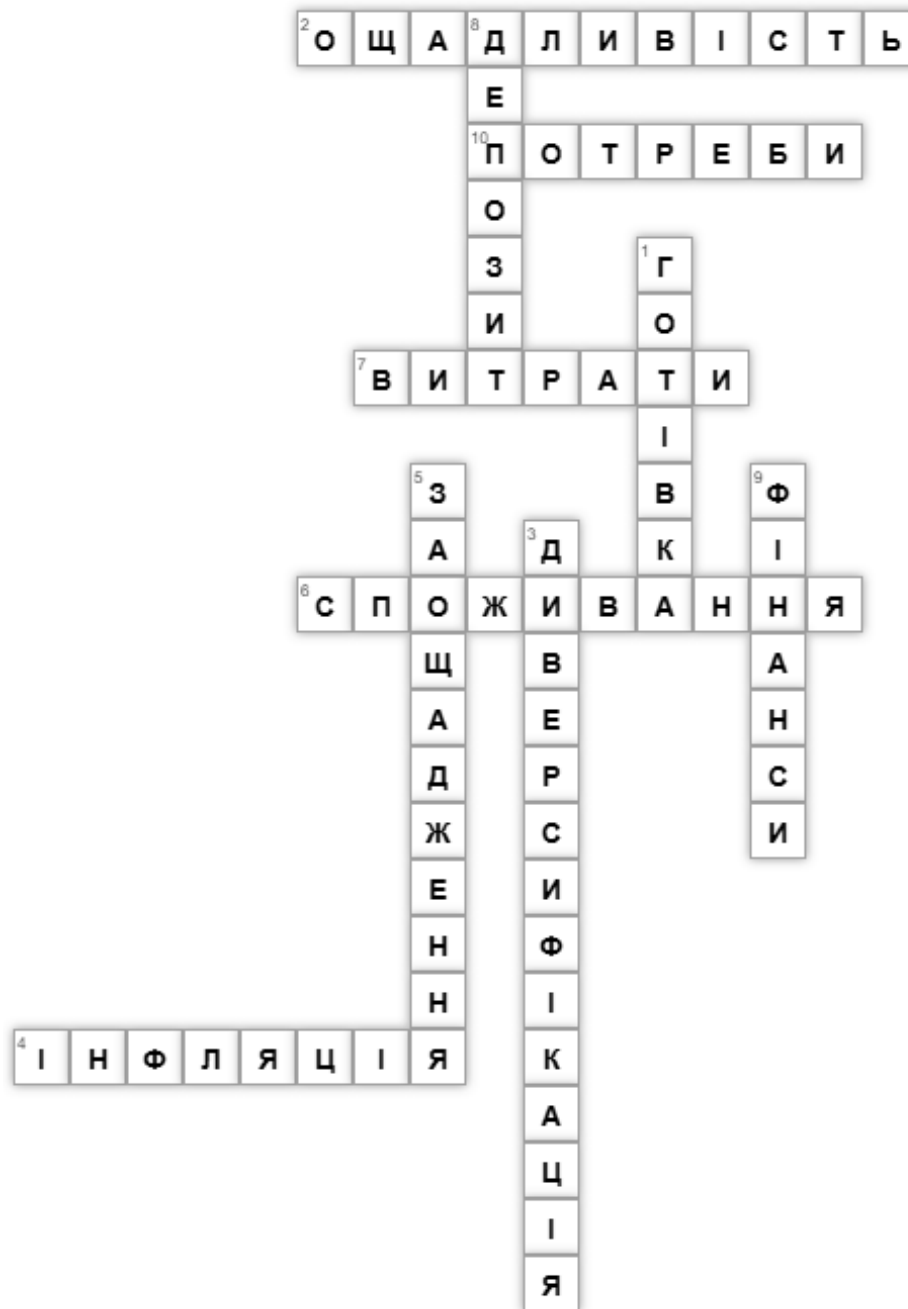
Обговорити з батьками під час зборів чи у батьківському чаті важливість наявності «подушки фінансової безпеки» у сім'ї.

Обмінятися думками щодо корисних фінансових звичок у сім'ї.
Підкреслити, що приклад батьків формує фінансові звички дітей.

Слайди до уроку 6⁶⁸

Посилання на слайди до уроків подані у додатку 4 цього посібника.

§ 7. Рахунок в банку

Загальні рекомендації для вчителя

Цей урок розпочинає знайомство учнівства із базовою фінансовою послугою: рахунком в банку та його різновидами. Необхідно розглянути банківський рахунок як ключовий інструмент для безпечного зберігання коштів, здійснення платежів і управління фінансами. Використання прикладів допоможе показати, як рахунок дає змогу контролювати витрати і економити на комісіях. Доцільно ознайомити учнів та учениць із відмінностями між поточними та депозитними рахунками, пояснити, як вибрати найвигодніший спосіб переказу коштів. Аналіз банківських тарифів і порівняння умов відкриття рахунків допоможуть сформувати навички ухвалення фінансово обґрунтованих рішень. Важливо звернути увагу, що номер платіжної картки та номер рахунку (IBAN) — це різні речі. Для закріплення матеріалу можна використати інтерактивні завдання, наприклад, моделювання ситуацій відкриття рахунку або вибору оптимального способу переказу коштів.

Ключовий меседж уроку

Банківський рахунок — це надійний і зручний інструмент для зберігання коштів, здійснення платежів і заощаджень.

Цілі уроку

Ознайомити учнівство з поняттям «банківський рахунок», його функціями та видами; пояснити правила відкриття банківського рахунку, надати інформацію про перелік необхідних для цього документів; повідомити інформацію про IBAN, його характеристику та роль під час здійснення переказів і платежів; показати відмінності між банківським рахунком і номером платіжної картки; формувати вміння аналізувати пропозиції різних банків щодо відкриття рахунків залежно від потреб; розвивати критичне мислення через обговорення

переваг безготівкових розрахунків; удосконалювати навички роботи з інформацією за допомогою дослідження ситуацій, коли необхідні реквізити рахунку IBAN.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, оцінювати ризики, приймати рішення.

Ключові компетентності: культурна, інформаційно-комунікаційна, компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Математика, інформатика, мистецтво, історія.

Основні терміни і поняття

Банківський рахунок, функції та види банківського рахунку, правила відкриття банківського рахунку, IBAN і його характеристика, відмінність банківського рахунку від номеру платіжної картки.

Очікувані результати навчання

Знання: дає визначення поняття «банківський рахунок»; знає, як відкрити рахунок у банку та які документи для цього потрібні; орієнтується у видах банківських рахунків.

Ставлення: усвідомлює переваги наявності банківського рахунку; надає переваги безготівковим розрахункам.

Поведінка: порівнює пропозиції різних банків для відкриття рахунку; вибирає вид рахунку залежно від власних потреб.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Має базове розуміння поняття «банківський рахунок»	Розуміє відмінність банківських рахунків	Знає як вибрати банківський рахунок відповідно до потреб і необхідний перелік документів для його відкриття	Знає про різні види рахунків, їх функції, права та обов'язки, що виникають під час користування банківськими послугами
Ставлення	Усвідомлює, що банківський рахунок або картка корисні для зберігання грошей і зручних розрахунків	Усвідомлює зручність і безпеку безготівкових платежів	Усвідомлює переваги управління фінансами за допомогою банківських рахунків	Усвідомлює значення безготівкових розрахунків не лише для особистого фінансового благополуччя, але й для економічної стабільності країни
Поведінка	Орієнтується на простоту процедур, порівнюючи пропозиції банків для відкриття рахунку	Порівнює пропозиції різних банків щодо відкриття рахунку, зважаючи на тарифи та умови обслуговування	Порівнює умови обслуговування в різних банках, вибираючи найвигідніші умови, адаптує до своїх фінансових цілей	Аналізує умови обслуговування у різних банках, використовує цифрові технології для оптимізації своїх фінансових рішень

Ключові тези

- Банківський рахунок – це фінансовий інструмент, який забезпечує безпечне зберігання коштів, здійснення платежів та можливість заощаджувати.
- Відкрити банківський рахунок можна у відділенні банку або дистанційно через мобільний додаток чи онлайн-банкінг.
- IBAN (International Bank Account Number) — міжнародний стандарт номера банківського рахунку, що спрощує перекази у тому числі міжнародні, та зменшує ризик помилок.

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

- Заощадження на переказах можливе завдяки порівнянню тарифів: перекази за реквізитами IBAN часто дешевші, ніж перекази з картки на картку.
- Фінансова грамотність допомагає уникати зайвих витрат, правильно обирати банківські послуги та використовувати рахунок для ефективного управління особистими фінансами.

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Для чого потрібен рахунок у банку? Необхідний час: 2 хв	 с. 52	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі утримайтеся від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення Слово «банк» походить від італійського <i>banco</i> — що означає стіл або лавка / прилавок. Необхідний час: 2 хв	 с. 52	Сторителінг, евристична бесіда, колективне обговорення

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Ознайомся з інфографікою та досліди, які види рахунків бувають. Необхідний час: до 3–5 хв	 с. 52	Дослідження, практична робота, коло ідей, панельна дискусія, мозковий штурм, метод «Прес». Якщо учні та учениці дають неправильні відповіді, запропонуйте їм ще раз переглянути інфографіку і звернути увагу на функціональність кожного виду рахунку. Рекомендуйте їм спочатку сконцентруватися на найпростіших функціях кожного з них. Можна провести невелике пояснення за допомогою прикладів із реального життя, щоб було легше зрозуміти різницю. Задавайте уточнювальні питання, наприклад: «Чи можете ви пояснити, чому вибрали саме цей варіант?»
 Скарбниця знань Що таке банківський рахунок і які вони бувають? Необхідний час: до 3 хв	 с. 53	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда, ажурна пилка, карта думок. Важливо пояснити учнівству, що банківський рахунок є основним інструментом для зберігання грошей і проведення фінансових операцій. Необхідно звернути увагу на різницю між видами рахунків: поточний рахунок без картки підходить для зберігання коштів і виконання платіжних операцій, особливо, коли сума велика (придбання нерухомості), а поточний рахунок з картою дає змогу зручно здійснювати розрахунки (з картки на картку) і знімати гроші через банкомат. Вкладний (депозитний) рахунок використовується для накопичення коштів з нарахуванням відсотків. Підкресліть, що рахунки для особистих потреб не можна використовувати для підприємницької діяльності

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Цікаво! Рахунок і картка — це не одне й те саме. <i>Необхідний час:</i> до 2 хв	 с. 53	Пояснення вчителя, колективне обговорення, панельна дискусія. Акцентуйте увагу учнів і учениць на різниці між банківським рахунком і платіжною картою.
 Скарбниця знань Які можливості надає банківський поточний рахунок? Робота з медіаресурсами. Переглянь відео в е-додатку (завдання 7.1). Назви три переваги безготівкових розрахунків. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 53–54 7.1	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда, перегляд та обговорення відео, обґрунтування власної думки. Зверніть увагу учнів і учениць, що банківський поточний рахунок надає різні можливості для управління фінансами. Відповідь на завдання 7.1 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
Цікаво! Рахунки населенню та компаніям відкривають: банки, небанківські надавачі платіжних послуг. <i>Необхідний час:</i> до 2 хв	 с. 54	Пояснення вчителя, колективне обговорення. Зверніть увагу учнівства, що відкривати рахунки населенню та надавати фінансові послуги можуть не тільки банківські установи
 Досліджую 2. Виступи в ролі фінансового консультанта / фінансової консультантки. Допоможи Марії, Олександру та Микиті вибрати рахунок для своїх потреб. Виконай в е-додатку завдання 7.2. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 54 7.2	Метод кейсів, обґрунтування власної думки, метод «Прес», створення рекомендацій. Учні й учениці можуть припускатися помилок при виборі банківського рахунку. Учителю важливо чітко пояснити функціональні можливості кожного типу рахунку та допомогти учнівству зрозуміти, який рахунок найкраще підходить для конкретних потреб. Відповідь на завдання 7.2 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Досліджую 3. Ознайомся з пам'яткою відкриття рахунку і допоможи Марії з'ясувати, як відкрити поточний рахунок для купівлі квартири. <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 54–55	Ознайомча робота, пошук відповідей на запитання, активне читання, евристична бесіда, актуалізація. В результаті виконання завдання учні й учениці мають дійти висновку, що відкриття банківського рахунку — це важливий процес, який вимагає надання особистих документів і підписання договору з банком. Вони мають зрозуміти, що підлітки від 14 років можуть самостійно відкривати рахунок і розпоряджатися коштами, тоді як для дітей молодшого віку це роблять батьки або опікуни. Зверніть увагу на можливість відкриття рахунку дистанційно

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Як відкрити банківський рахунок? У Марії залишились запитання, допоможи їй дати на них відповіді. Виконай в е-додатку завдання 7.3 <i>Необхідний час:</i> до 5–7 хв	 с. 55 7.3	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда. Зверніть увагу учнів / учениць на важливість наявності необхідних документів для відкриття рахунку, зокрема на необхідність мати паспорт / ID-картку та реєстраційний номер облікової картки платника податків. Наголосіть, що кожен спосіб відкриття рахунку (у відділенні банку чи дистанційно) має свої особливості. Підкресліть, що і паперова, і електронна форми договору мають однакову юридичну силу, і наявність примірника договору у кожної зі сторін є обов'язковою для підтвердження зобов'язань. Відповідь на завдання 7.3 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Досліджую 4. Пам'ятаєш Микиту? Він буде отримувати стипендію за навчання у своєму університеті. Прочитай діалог Микити зі співробітником бухгалтерії та дізнайся, які дані потрібно надати Микиті, щоб оформити виплати стипендії на його картку. <i>Необхідний час:</i> до 3–5 хв	 с. 55–56 с. 31–32	Метод кейсів, ознайомлювальна робота, колективне обговорення, моделювання життєвих ситуацій. Наголосіть, що для отримання грошей на банківський рахунок потрібно надати реквізити свого рахунку
 Скарбниця знань Що означає IBAN? Навіщо знати про IBAN? <i>Необхідний час:</i> до 3 хв	 с. 55–57	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда. Переконайтеся, що учні та учениці зрозуміли різницю між банківським рахунком і номером платіжної картки
 Самоаналіз Об'єднайтесь у пари, назвіть кожен по 3–5 ситуацій, коли вам може знадобитися рахунок у банку. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 57	Робота в парах / групах, моделювання життєвих ситуацій, коло ідей, відкритий мікрофон, світове кафе. Після того, як учні й учениці назвуть ситуації, можна запросити їх поділитися своїми прикладами з іншими парами або класом. Це дасть змогу не тільки перевірити їх розуміння, але й дізнатися, які ситуації вони вважають найбільш важливими. Пропонуйте дітям придумати ситуації з їхнього повсякденного життя у різних ситуаціях (наприклад, навчання, здійснення покупок, під час поїздки, тощо). Це допоможе учням і ученицям зрозуміти універсальність банківських рахунків і розширить уявлення про різні способи їх використання

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Банківський рахунок потрібний для надійного зберігання грошей, проведення платежів та розрахунків, а ще допомагає заощаджувати. <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 57	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 57	Усне опитування, обговорення в парах / групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень, завдання на розрахунки
 Перевір себе <i>Необхідний час: 10 хв</i>	 с. 57–58	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах / групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, аналіз відео, хмара слів, написання есе. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома
Домашнє завдання <i>Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв</i>	 с. 58 с. 32–33	Пояснення вчителя
Емоційна складова <i>Необхідний час: до 1 хв</i>		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 7.1

Швидко, зручно, безпечно.

Завдання 7.2

Який банківський рахунок підходить

Марії?	Микиті?	Олександру?
Поточний рахунок (без картки) для зберігання коштів і виконання платіжних операцій	Поточний рахунок, до якого випущена платіжна картка	Вкладний (депозитний) рахунок для накопичення коштів

Завдання 7.3

- **Запитання:** Щоб відкрити рахунок у банку потрібно зібрати велику кількість документів?

Відповідь: Ні.

- **Запитання:** Відкривши один поточний рахунок, я зможу використовувати його також і якщо стану підприємцем?

Відповідь: Ні, для ведення підприємницької діяльності (наприклад, відкриття ФОП (реєстрації бізнесу у статусі фізичної особи-підприємця) або підприємства) потрібно відкривати окремі рахунки.

- **Запитання:** Відкрити рахунок у банку можна тільки завітавши до нього особисто?

Відповідь: Ні.

- **Запитання:** Відкрити можна тільки один рахунок?

Відповідь: Ні, немає обмежень по відкриттю рахунків.

- **Запитання:** З якого віку можна відкрити власний рахунок?

Відповідь: з 14 років.

- **Запитання:** Паперова чи електронна форма укладання договору згадується у фразі: «Договір із банком укладається виключно в письмовій формі»?

Відповідь: Паперова та електронна форма договору мають однакову юридичну силу. У кожному разі у кожної сторони буде власний примірник договору, де чітко прописані умови обслуговування, правила використання рахунку та діючі тарифи.

- **Запитання:** Рахунок можна відкрити тільки в гривні?

Відповідь: Ні, можна мати рахунок і в іноземній валюті. Це зручно під час подорожей за кордон, а також для купівлі валюти.

Додаткові ідеї для вчителя

1. Провести дослідження з історії виникнення банків, відповівши на питання:

Якими були перші банківські установи?

Які винаходи й технології сприяли розвитку банківської справи та появи банківських рахунків?

Результати дослідження оформити у вигляді презентації або уроку на тему «Подорож у минуле за допомогою машини часу».

2. Банкіри в історії мистецтва — дослідити та презентувати історичні факти, як банкіри підтримували мистецтво у різні часи і які шедеври світового мистецтва були створені завдяки цьому.

3. Створення та запис освітнього відеоролика на 1–3 хв про переваги банківського рахунку.

Додаткові ресурси для вчителя

- Ніл Фергюсон «Еволюція грошей. Фінансова історія світу».
- Мікросайт НБУ про безготівкові розрахунки¹⁹.

Слайди до уроку 7⁶⁹

Посилання на слайди до уроків подані у додатку 4 цього посібника.

§ 8. Платіжна картка

Загальні рекомендації для вчителя

На попередньому уроці учні та учениці дізнались про типи рахунків та детальніше ознайомилися із рахунком, до якого випущена платіжна картка. На цьому уроці вони дізнаються, які види карток бувають і яка різниця між дебетовими і кредитними картками.

Поясніть учням / ученицям, що платіжна картка — це зручний і безпечний спосіб зберігання та використання коштів. Дізнайтеся, чи є в когось із учнів та учениць власна картка, запропонуйте їм поділитися досвідом її використання. Також бажано з'ясувати, хто з підлітків хотів би її оформити, заохочувати їх дослідити умови обслуговування карток: комісії, кешбек, можливість безкоштовного обслуговування. Необхідно приділити увагу розвитку практичних навичок використання картки. Наприклад, як правильно вводити пін-код, здійснювати оплату в терміналі або через інтернет-банкінг. Правила платіжної безпеки будуть детально розглянуті у темах «Фінансове шахрайство» (урок 9) та «Платіжна безпека» (урок 10).

Ключовий меседж уроку

Платіжна картка — це сучасний, безпечний і вигідний інструмент для здійснення фінансових операцій, який забезпечує зручність у користуванні грошима та відкриває доступ до цифрових фінансових послуг.

Цілі уроку

Ознайомити учнівство із видами, функціями, основними елементами та порядком оформлення платіжних карток; надати інформацію про фізичні та віртуальні платіжні картки, а також використання онлайн-банкінгу; ознайомити з популярними платіжними системами в Україні; розвивати вміння аналізувати типові ситуації під час використання платіжних карток; формувати навички роботи з різними джерелами інформації про платіжні картки та документи, необхідні

для їх відкриття; сприяти розвитку критичного мислення через обговорення переваг і недоліків різних видів карток і банківських послуг; виховувати відповідальне ставлення до використання платіжних карток, онлайн-банкінгу та дотримання правил безпеки при проведенні фінансових операцій.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, оцінювати ризики, приймати рішення, критично і системно мислити.

Ключові компетентності: математична, культурна, інформаційно-комунікаційна, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Математика, мистецтво, зарубіжна література.

Основні терміни і поняття

Види та функції платіжних карток, елементи (основні дані) платіжної картки, порядок оформлення платіжної картки, використання фізичної та віртуальної платіжних карток, онлайн-банкінг, види популярних платіжних систем в Україні.

Очікувані результати навчання

Знання: називає основні види та функції платіжних карток; знає, як оформити банківську картку та які документи для цього потрібні; знає елементи платіжної картки.

Ставлення: усвідомлює переваги наявності банківської картки та використання онлайн-банкінгу.

Поведінка: аналізує різні пропозиції щодо оформлення банківської картки та вибирає найбільш вигідну; дотримується правил поведінки у типових ситуаціях використання банківських карток.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Знає, що платіжні картки бувають різних видів	Розрізняє основні види платіжних карток	Може пояснити призначення різних видів платіжних карток	Знає елементи платіжної картки, знає перелік документів, потрібний для оформлення платіжної картки
Ставлення	Загалом усвідомлює переваги наявності платіжної картки	Усвідомлює переваги використання банківської картки та онлайн-банкінгу	Підтримує ідею активного використання онлайн-банкінгу для керування особистими фінансами	Усвідомлює необхідність порівняння банківських пропозицій перед оформленням платіжної картки
Поведінка	Орієнтується на простоту процедур, порівнюючи пропозиції банків для відкриття рахунку	Порівнює пропозиції різних банків щодо відкриття рахунку, зважаючи на тарифи та умови обслуговування	Порівнює умови обслуговування в різних банках, вибираючи найвигідніші умови, адаптує до своїх фінансових цілей	Аналізує умови обслуговування у різних банках, використовує цифрові технології для оптимізації своїх фінансових рішень

Ключові тези

- Платіжна картка — це сучасний, безпечний та зручний інструмент для здійснення фінансових операцій.
- Існують різні види платіжних карток: дебетова, кредитна, дебетова з овердрафтом.
- Картку не можна передавати іншій людині — ніколи і нікому.

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

- Для отримання платіжної картки потрібні такі документи: паспорт або ID-картка та реєстраційний номер облікової картки платника податків (РНОКПП).
- Інтернет-банкінг дає змогу контролювати свої фінанси 24/7.
- Кешбек — це можливість економити.
- Свідоме використання платіжної картки допомагає контролювати витрати та економити на банківських комісіях.

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Які можливості відкриває платіжна картка? Необхідний час: 2 хв	 с. 59	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі утримайтеся від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення Де гноми знімають свої гроші? Необхідний час: 2 хв	 с. 59	Сторителінг, евристична бесіда, колективне обговорення

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Прочитай історію, яка трапилася з Гаррі Поттером під час його останнього візиту до банку «Грінготс». Дай відповіді на запитання: навіщо Гаррі прийшов до банку і чи вдалося йому досягти своєї мети? Необхідний час: до 5 хв	 с. 59–60	Колективне обговорення, коло ідей, панельна дискусія, пошук відповідей на запитання, пошукова робота. Зверніть увагу на основні функції та відмінності між дебетовими і кредитними картками

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 2. Прочитай розмову Гаррі з друзями. Дай відповідь на запитання: чи можна свою картку передавати комусь у тимчасове користування або брати чужу? Як гадаєш, яку картку вибрав для себе Гаррі і чому? Обговори свою пропозицію в парі з однокласницею чи однокласником. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 60–62	Робота в парах / групах, панельна дискусія, коло ідей, моделювання життєвих ситуацій, обґрунтування власної думки. В результаті виконання цього завдання учні й учениці мають запам'ятати, що передавати свою платіжну картку іншим особам (навіть близьким) заборонено
 Скарбниця знань Яку картку вибрати? Що означає віртуальна картка і як нею користуватися? <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 62	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда, ознайомлювальна робота. Зверніть увагу, що вибір картки треба робити залежно від потреб. Важливо переконатися, що учні й учениці зрозуміли різницю між дебетовими та кредитними картками. Нагадайте про картки з овердрафтом, пояснивши, що це поєднання дебетової та кредитної картки, яке дає змогу «вийти в мінус», але по ній, як і по кредиту, нараховуються відсотки за користування
 Досліджую 3. Гаррі щойно отримав свою нову дебетову картку для розрахунків. Розглянь інфографіку на форзаці і допоможи йому навчитися користуватися картою. <i>Необхідний час:</i> до 2–3 хв	 с. 63	Дослідження, ознайомлювальна робота, евристична бесіда. Зверніть увагу, що кожна банківська картка має типовий набір елементів
 Досліджую 4. Робота з медіаресурсами. Переглянь відео «Як зробити переказ на картку» в е-додатку (завдання 8.1). Виконай завдання «Допоможи Гаррі» у фінансовому щоденнику. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 63–64 8.1 с. 34	Перегляд та обговорення навчальних відео, складання інструкції. Приділіть увагу обговоренню кожного способу здійснення переказів з картки на картку. Відповідь на завдання 8.1 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Скарбниця знань Що таке пін-код і коли він потрібен? <i>Необхідний час:</i> до 2–3 хв	 с. 64	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда. Зверніть увагу учнів / учениць на важливість збереження конфіденційності пін-коду, адже він є персональним і необхідний для здійснення фінансових операцій, таких як зняття грошей у банкоматі або оплата покупок

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 5. Під час останньої гри у квідич мітла Гаррі розлетілась на друзки. Тож йому доведеться купити нову, щоб грати в наступному сезоні. Гаррі вибрав в інтернет-магазині «Все для квідичу» чудову нову модель Німбус-5000. Допоможи йому сплатити покупку. Допоможи Гаррі ввести дані картки для оплати покупки на сайті. Виконай в е-додатку завдання 8.2. <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 65 8.2	Практична робота, моделювання життєвих ситуацій. Зверніть увагу учнів і учениць на необхідність ретельно перевіряти дані картки під час введення для оплати онлайн-покупок. Відповідь на завдання 8.2 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Скарбниця знань Як оплачувати покупки в інтернеті? <i>Необхідний час:</i> до 2–3 хв	 с. 65	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда
 Досліджую 6. Гаррі так захопився своєю новою картою, що не встиг підготуватися до уроків і провалив контрольну за другу чверть. Директор Албус Дамблдор викликав Гаррі до себе, щоб з'ясувати, що трапилося. Прочитай діалог і дізнайся, яке рішення запропонував директор Дамблдор, щоб допомогти Гаррі знайти час і на керування особистими фінансами, і на навчання. <i>Необхідний час:</i> до 3 хв	 с. 65–66	Коло ідей, панельна дискусія, мозковий штурм. Запропонуйте учням / ученицям обговорити додаткові способи оптимізації фінансового управління та поділитися ідеями, як можна ефективніше керувати особистими фінансами та при цьому раціонально використовувати час
 Скарбниця знань Що таке онлайн-банкінг? Робота з медіаресурсами. Переглянь відеоінструкцію про онлайн-банкінг в е-додатку (завдання 8.3). <i>Необхідний час:</i> до 5 хв	 с. 66–67 8.3	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда, перегляд та обговорення навчальних відео, складання інструкції. Зверніть увагу учнів і учениць, що онлайн-банкінг має безліч переваг, адже надає можливість здійснювати фінансові операції в будь-який час, що є дуже зручним, але водночас потребує уважності та обережності

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Картка — це зручно. Вона допомагає швидко й безпечно здійснювати розрахунки в магазині та інтернеті. <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 67	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 67	Усне опитування, обговорення в парах / групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень, завдання на розрахунки
 Перевір себе <i>Необхідний час: 10 хв</i>	 с. 68 8.4 8.5 8.6	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах / групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, аналіз відео, хмара слів, написання есе. За потреби частину вправ для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома. Відповідь на завдання 4 і 5 рубрики «Перевір себе» зазначено в кінці параграфа (завдання 8.4 і 8.5 в е-додатку)
Домашнє завдання <i>Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв</i>	 с. 68 с. 34–35	Пояснення вчителя
Емоційна складова <i>Необхідний час: до 1 хв</i>		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 8.1

Три цифри номеру картки.

Завдання 8.2

Номер картки: 1234 4567 7890 1234

MM//PP: 12/32

CVV: 123

Завдання 8.4

Запитання: Чи вистачить Гаррі грошей, щоб прийти до друзів з подарунками?

Відповідь: Так.

Запитання: Скільки грошей залишиться у Гаррі після купівлі подарунків?

Відповідь: 1 галеон.

Завдання 8.5

Запитання: Кешбек нараховується за зроблені платежі за допомогою картки.

Відповідь: Так.

Запитання: Розмір кешбеку залежить від самих платежів.

Відповідь: Так.

Запитання: За більшість платежів кешбек по цій картці не нараховується.

Відповідь: Так.

Запитання: Кешбек нараховується тільки за 3 види платежів: розрахунки в аптеках, кафе та ресторанах, метрополітені.

Відповідь: Так.

Запитання: 10 % кешбеку нараховується тільки за розрахунки в метрополітені на території України.

Відповідь: Так.

Додаткова інформація

Цікаво

1. Батьківщиною кредитних карток є США, де вони з'явилися наприкінці XIX століття. Поступово удосконалювався матеріал, з якого виготовлялись кредитні картки: після паперових з'явилися більш довговічні у використанні металеві картки, і на заміну останнім винайшли зручніші пластикові кредитні картки.

2. Перші кредитні картки, за зовнішнім виглядом схожі на сучасні, випустила американська компанія Diners Club у 1950 році. Їх можна було використовувати для сплати рахунків в ресторанах та готелях.

3. Ліміт за першими кредитками був необмежений і видавали їх тільки дуже заможним людям. У той час кредитна картка була свідченням / символом заможності.

4. Перший банкомат встановив у Лондоні британський банк Barclays в кінці 1960-х років. Відтоді і зараз англійською мовою він називається Automated Teller Machine (АТМ). Перший прототип банкоматів з'явився ближче до середини 20 століття в США (мова йде про 1939 р.). Винахідником сучасного банкомату вважається шотландець Джон Шепард-Баррон. Спочатку банкомат був «безкартковим» і для отримання готівки люди використовували спеціальний ваучер, який видавав банк.

5. Секретний захисний код з 4 цифр, зараз відомий як персональний ідентифікаційний номер (або пін-код), запатентував шотландський інженер Джеймс Гудфеллоу у 1966 році. Кажуть, що спершу цей код повинен був містити 6 цифр, але винахідник скоротив його довжину до 4 цифр. Так його дружині було легше запам'ятати код. І вже наступного року у Великобританії з'явився перший банкомат зі звичними для нас функціями.

Додаткові ідеї для вчителя

1. Співпраця з батьками: запропонуйте батькам разом із дітьми оплатити рахунки за надані комунальні послуги.

2. Запропонуйте учням і ученицям переглянути відео²⁰ та разом із батьками допомогти бабусі / дідусеві сплатити комунальні послуги за допомогою онлайн-банкінгу (за допомогою ноутбука, смартфона або планшета).

Слайди до уроку 8⁷⁰

Посилання на слайди до уроків подані у додатку 4 цього посібника.

**Допоможи рідним навчитися
сплачувати онлайн**

Більше інформації на #Cashless

§ 9. Фінансове шахрайство

Загальні рекомендації для вчителя

Цей урок допоможе учням і ученицям навчитися розпізнавати ознаки фінансового шахрайства та ефективно йому протидіяти. Учителю варто приділити достатньо часу для ознайомлення з основними видами шахрайства. Також підлітки навчатися перевіряти справжність банкнот гривні, що допоможе уникнути підробок. Важливо звернути увагу учнівства на необхідність перевіряти усі банкноти, які потрапляють у руки. Окремий акцент необхідно зробити на ризиках передачі банківської картки в оренду та пояснити правові наслідки таких дій. На завершення уроку рефлексія допоможе закріпити матеріал, а виконання домашнього завдання — сформулювати правила, як уберегтися від фінансового шахрайства.

Ключовий меседж уроку

Важливо вміти своєчасно виявляти ознаки шахрайства та ефективно йому запобігати.

Цілі уроку

Ознайомити учнівство із поняттям «фінансове шахрайство», його видами та ознаками; пояснити ситуації, що загрожують фінансовій безпеці, наслідки необачної фінансової поведінки; розглянути методи перевірки справжності банкнот гривні та розпізнавання «червоних прапорців» шахрайства; пояснити, як працює соціальна інженерія в контексті фінансового шахрайства; розвивати вміння критично оцінювати інформацію з різних джерел, щоб виявити можливі загрози фінансовій безпеці; формувати навички аналізу ситуацій, пов'язаних із шахрайством, і виявлення ознак небезпеки; виховувати відповідальне ставлення до необхідності перевірки інформації для уникнення шахрайських схем.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, оцінювати ризики, приймати рішення, критично і системно мислити, конструктивно керувати емоціями.

Ключові компетентності: інформаційно-комунікаційна, культурна, громадянські та соціальні компетентності, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Історія, зарубіжна література, інформатика.

Основні терміни і поняття

Фінансове шахрайство, види та ознаки фінансового шахрайства, ситуації, що загрожують фінансовій безпеці, наслідки необачної фінансової поведінки, соціальні впливи на прийняття рішення та їх наслідки.

Очікувані результати навчання

Знання: знає ознаки таких видів шахрайства і як від них уберегтися: фішинг, телефонне шахрайство, скімінг; вміє і знає як правильно знімати готівку в банкоматі; пояснює зміст поняття «фінансове шахрайство», критично оцінює інформацію, здобуту в різних джерелах.

Ставлення: усвідомлює наслідки необачної фінансової поведінки.

Поведінка: знаходить і перевіряє інформацію, уникає небезпечного/шкідливого контенту.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Має базове уявлення про ризики, пов'язані з фінансовим шахрайством, може назвати найбільш розповсюджені випадки (сценарії)	Знає про ризики, пов'язані з використанням банківських карток, соціальною інженерією та банкоматним шахрайством	Уміє розпізнавати різні сценарії шахрайства, розуміє їх наслідки	Знає різні способи виявлення шахрайства та його протидії, розуміє юридичні наслідки
Ставлення	Усвідомлює важливість обачної фінансової поведінки	Усвідомлює важливість уміння розпізнавати шахрайство	Усвідомлює власну відповідальність за фінансову безпеку	Усвідомлює важливість пильнувати будь-які фінансові операції та інформацію, пов'язану з грошима
Поведінка	Виконує базові рекомендації щодо фінансової безпеки, частково виявляє ознаки шахрайства	Застосовує основні правила безпеки на практиці, наприклад, перевіряє автентичність сайтів, не повідомляє конфіденційні дані	Прагне підвищити свою обізнаність та допомогти іншим уникати шахрайства	Самостійно вживає заходи для запобігання шахрайству, дотримується алгоритму дій у разі підозри на шахрайство

Ключові тези

- Для перевірки справжності банкнот гривні потрібно знати елементи захисту, перевірити її на дотик і проти світла.
- Щоб уникнути банкоматного шахрайства, необхідно уважно оглядати банкомат перед його використанням на наявність сторонніх предметів і закривати клавіатуру рукою під час введення пін-коду.
- Соціальна інженерія — метод, за допомогою якого шахраї вводять людей в оману, щоб отримати від них важливу фінансову інформацію.

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

- Фішинг (з англ. — риболовля) — це виманювання персональних даних в інтернеті, щоб незаконно заволодіти чужими коштами.
- Телефонне шахрайство або вішинг — це вид шахрайства, коли шахрай телефонує і переконує людину повідомити секретну (конфіденційну) інформацію або переказати гроші.
- За передавання своєї банківської картки в оренду для транзиту коштів (роботу «грошового мула») передбачена кримінальна відповідальність.
- Шахрай може назватися будь-ким, захиститися від шахраїв допоможуть правила платіжної безпеки.

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів і учениць» с. 32)
 Фінансовий пазл Як вберегтися від фінансового шахрайства? Необхідний час: 2 хв	 с. 69	Колективне обговорення, евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі варто утриматися від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями.
 Джерело натхнення Що означає і звідки походить вираз «стригти гроші»? Необхідний час: 2 хв	 с. 69	Активне читання, сторителінг, евристична бесіда

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Переглянь відео в е-додатку (завдання 9.1). Назви три кроки перевірки справжності банкнот гривні. Необхідний час: 2–3 хв	 с. 69 9.1.	Перегляд та обговорення навчальних відео, евристична бесіда, колективне обговорення. Обговоріть з учнями і ученицями кожен етап перевірки справжності банкнот гривні
 Досліджую 2. Ознайомся з виглядом справжніх банкнот гривні. Для цього на форзаці розглянь інфографіку від Національного банку України. Необхідний час: 3–5 хв	 с. 69, форзац	Ознайомлювальна та пошукова робота, пошук відповідей на запитання, дослідження, опрацювання додаткової інформації, колективне обговорення. <i>Додаткова інформація</i> Проект «Анатомія гривні» від Національного банку України ²¹

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 3. Перевірте власні банкноти гривні відповідно до покрокової інструкції. <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 69	Робота в парах, практична робота, пошук відповідей на запитання. Зверніть увагу учнівства на необхідність перевіряти усі банкноти, які вони отримують. У разі сумніву слід попросити дати іншу банкноту
 Досліджую 4. Ознайомся з визначенням скімінгу — різновидом банкоматного шахрайства. Переглянь підказки і дай відповідь, як можна від цього захиститися. <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 69–70	Активне читання, колективне обговорення, метод «Прес». Важливо наголосити учням і ученицям на необхідності уважно оглядати банкомат перед його використанням на наявність сторонніх предметів. Під час введення пін-коду слід завжди прикривати клавіатуру рукою, навіть якщо поряд немає інших людей. Якщо на банкоматі помічені підозрілі деталі, ні в якому разі не варто ним користуватися, а потрібно негайно повідомити банк
 Скарбниця знань Що означає фінансове шахрайство? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 70	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення. Наголошуйте підліткам на важливості постійної пильності, адже шахраї можуть намагатися заволодіти грошима як у реальному житті, викрадаючи гаманці, так і в цифровому середовищі, застосовуючи різні хитрощі для отримання конфіденційних даних
 Досліджую 5. В оповіданні Артура Конан Дойля «Спілка рудих» (англ. <i>The Red-Headed League</i>) розповідається про пригоди Шерлока Холмса та його друга доктора Ватсона. Прочитай уривок із цього оповідання та визнач в оголошенні ознаки шахрайства. <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 71	Активне читання, пошук відповідей на запитання, метод «Прес», обґрунтування власної думки
 Скарбниця знань Соціальна інженерія як вид шахрайства. <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 71–72	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення. Учні й учениці можуть мати хибні уявлення про соціальну інженерію, тому важливо пояснити їм, як діють шахраї та як уникнути їхніх пасток. Наприклад, деякі можуть вважати, що ніколи не стануть жертвами шахрайства, проте шахраї використовують психологічні прийоми, які впливають навіть на уважних і розумних людей. Інша поширена помилка — думка, що якщо людина по телефону каже, що це працівник банку або поліції чи іншої організації, то це дійсно так. Важливо наголосити, що банки ніколи не запитують конфіденційні дані телефоном чи в повідомленнях, і в разі сумнівів слід самостійно зателефонувати за офіційним номером. Також деякі учні й учениці можуть вважати, що шахраї полюють лише на дорослих, хоча насправді жертвами можуть стати всі, зокрема молодь, яка активно користується соцмережами та онлайн-банкінгом

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 6. Попрацюйте в групах. Ознайомтеся з уривками з твору в е-додатку (завдання 9.2). Виконайте запропоновані завдання. Уяви себе Шерлоком Холмсом і проведи власне розслідування. Розкрий, у чому полягала повна схема шахрайства у справі «Спілки рудих». Опиши, як розвивалися події далі. Дізнайся, чи вдалося затримати шахраїв і яке покарання вони отримали. <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 72 9.2	Робота в групах, активне читання, пошук відповідей на запитання, обґрунтування власної думки
Цікаво! Цікаві факти біографії Артура Конан Дойля. <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 72	Сторителінг, опрацювання додаткової інформації. Варто звернути увагу учнів і учениць, що життя і творчість Артура Конан Дойля є прикладом того, як талант і відданість своїй справі можуть сприяти визнанню
 Досліджую 7. Розглянь плакати і переглянь відео в е-додатку (завдання 9.3). Дай відповіді на запитання, хто такий «грошовий мул». <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 72–73 9.3	Перегляд та обговорення навчальних відео, ознайомлювальна та пошукова робота, пошук відповідей на запитання. Деякі учні й учениці можуть помилково вважати, що переказувати гроші на прохання інших не передбачає нічого поганого. Однак такі дії роблять людину співучасником шахрайських схем, навіть якщо вона не усвідомлює цього. «Грошові мули» допомагають злочинцям приховувати незаконно отримані кошти, що може призвести до кримінальної відповідальності. Шахраї можуть вербувати підлітків через соцмережі, обіцяючи легкі гроші. Важливо акцентувати увагу учнівства, що жодна законна робота не передбачає переказу чужих коштів через власний рахунок. Якщо хтось просить здійснити підозрілу фінансову операцію, слід негайно відмовитися та повідомити про це дорослим або правоохоронцям. Відповідь на завдання 9.3 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Скарбниця знань Як розпізнати шахрая? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 73	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда, панельна дискусія. Акцентуйте увагу дітей, що шахраї можуть представлятися будь-ким, щоб викликати довіру або страх. Вони часто видають себе за працівників/працівниць банків, поліції, комунальних служб чи мобільних операторів. Шахраї використовують соціальну інженерію, створюючи ситуації, в яких людина відчуває сильні емоції — страх, тривогу чи радість, — щоб змусити її діяти поспіхом і розкрити конфіденційні дані. Тож важливо завжди зберігати спокій, перевіряти інформацію та не приймати поспішних рішень під впливом емоцій

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Які види фінансового шахрайства називаються фішинг та вішинг? Необхідний час: 3 хв	 с. 73–74 9.4	Активне читання, пояснення вчителя, евристична бесіда, ознайомлювальна та пошукова робота, опрацювання додаткової інформації. Фішинг і вішинг — це небезпечні види фінансового шахрайства, які використовують маніпуляції для отримання особистих даних. Важливо не переходити за підозрілими посиланнями та завжди перевіряти достовірність сайтів перед введенням особистої інформації. Якщо дзвінок чи повідомлення викликають сумніви, краще припинити розмову і самостійно звернутися до банку за офіційним номером
 Скарбниця знань Як захиститися від фінансового шахрайства? Необхідний час: 3 хв	 с. 74	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення. Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда, панельна дискусія. Слід наголосити учням та ученицям, що дотримання правил платіжної безпеки є ключовим для захисту від шахраїв. Важливо розуміти, яку інформацію не можна нікому повідомляти

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Щоб захистити себе від фінансового шахрайства потрібно: • бути поінформованим про види фінансового шахрайства; • уміти виявляти ознаки фінансового шахрайства; • знати і дотримуватися правил платіжної безпеки. Необхідний час: 2–3 хв	 с. 74	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», ланцюг думок, карта думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія Необхідний час: 2 хв	 с. 74–75	Усне опитування, обговорення в парах/групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія
 Перевір себе Необхідний час: 7–10 хв	 с. 75	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах/групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, хмара слів. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Домашнє завдання Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв	 с. 75 9.5 с. 36	Пояснення вчителя
Емоційна складова Необхідний час: до 1 хв		Запитайте учнів і учениць про їхнє самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 9.3

• *Запитання:* У чому полягає робота «грошового мула»?

Відповідь: Здати в оренду свою банківську картку.

• *Запитання:* Які наслідки для людини, яка погодиться стати «грошовим мулом»?

Відповідь: Можна потрапити за ґрати.

Додаткові ресурси для вчителя

Про банкноти гривні на сайті Національного банку України²².

Матеріали та ідеї заходів із платіжної безпеки²³.

Проект #КібербезпекаФінансів²⁴.

Додаткові завдання

1. Ознайомся з українськими прислів'ями про шахрайство та вислови власну думку, яке ставлення було до шахраїв та які поради давали, щоб убезпечити себе від них. Прочитай українські прислів'я про шахрайство.

Яке ставлення до шахраїв вони відображають?

Які поради вони дають для захисту від обману?

Які б додаткові поради ти міг би/могла би додати від себе?

Про відповідальність та наслідки шахрайства

- Легко красти та важко відповідати.
- Бере-бере вовк, та й вовка візьме.
- Злодій краде не для прибилі, а для своєї загибелі.
- Злодійський грош не піде впрок.
- Крадене добро, як літня крига.
- Краденим добром не розживешся.
- Хто порося украв, у того у вухах пищить.
- У злодія заяче серце: і спить і боїться.

Про моральний вибір людини

- Будь голий, а не злодій.
- Зароблений сухар краще краденого бублика.
- Беруть завидки на чужі пожитки: не йди красти, щоб не було напасти.
- Як хочеш пропасти, почни красти.

Про важливість обачної поведінки

- Не там злодій краде, де багато, а там, де лежить відкрито.
- Погано не клади, злодія до спокуси не веде.

Слайди до уроку 9⁷¹

*Посилання на слайди до уроків подані
у додатку 4 цього посібника.*

§ 10. Платіжна безпека

Загальні рекомендації для вчителя

Учні й учениці продовжують навчатися розпізнавати ознаки фінансового шахрайства та ефективно йому протидіяти. Цей урок допоможе підліткам зрозуміти основні принципи платіжної безпеки. Вони дізнаються, чому важливо перевіряти справжність сайтів і протоколів безпеки під час здійснення онлайн-платежів. Учителю слід акцентувати увагу на важливості захисту особистих даних і паролів, а також пояснити, як можна уникнути шахрайських схем в інтернеті та телефонному спілкуванні. Також необхідно приділити методам захисту фінансових даних, таким як двофакторна автентифікація і використання складних паролів. Також варто наголосити на небезпеці фішингових сайтів та на тому, як їх можна виявити.

Ключовий меседж уроку

Дотримання правил платіжної безпеки допоможе знизити ризик фінансового шахрайства та зберегти гроші.

Цілі уроку

Ознайомити учнівство з принципами платіжної безпеки, основними правилами безпечного використання платіжних карток та розрахунків; пояснити важливість захисту особистих даних, паролів та грошей під час фінансових операцій; ознайомити з видами загроз в інтернеті, шахрайськими сайтами та сценаріями телефонного шахрайства; розглянути способи захисту фінансових даних; розвивати навички критичного мислення щодо загроз у фінансовій сфері та вміння виявляти шахрайство; формувати здатність діяти відповідно до правил безпеки, реагувати на шахрайські дії та захищати особисті дані; виховувати відповідальне ставлення до захисту особистих даних та фінансової безпеки в цифровому середовищі.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, оцінювати ризики, приймати рішення, критично і системно мислити, конструктивно керувати емоціями.

Ключові компетентності: інформаційно-комунікаційна, культурна, громадянські та соціальні компетентності, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Історія, інформатика, правознавство.

Основні терміни і поняття

Принципи платіжної безпеки, правила безпечного використання платіжних карток і розрахунків, захист особистих даних, паролів і грошей.

Очікувані результати навчання

Знання: знає, як створити складний та надійний пароль; що таке фінансовий номер телефону та як його захистити, пояснює основні правила безпеки використання платіжних карток та розрахунків.

Ставлення: усвідомлює важливість піклування про безпеку особистих даних, паролів і грошей.

Поведінка: коректно реагує на випадки фінансового шахрайства в соціальних мережах; регулярно або негайно у разі підозри шахрайських дій змінює паролі, пін-коди та паролі до інтернет-банкінгу, особистих кабінетів, карток / рахунків, мобільних та платіжних пристроїв.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Має базове уявлення про платіжну безпеку	Знає основні правила платіжної безпеки	Знає основні правила платіжної безпеки, зокрема використання платіжних карток і захисту акаунтів, розпізнає основні види шахрайства	Пояснює правила платіжної безпеки в контексті власного досвіду, знає як реагувати в екстрених ситуаціях
Ставлення	Усвідомлює значення платіжної безпеки	Усвідомлює необхідність захисту своїх фінансів і регулярної перевірки їх безпеки	Усвідомлює важливість піклуватися про безпеку своїх особистих даних і фінансів, відстежувати оновлення з питань платіжної безпеки	Усвідомлює власну відповідальність за захист особистих даних і фінансів
Поведінка	Намагається перевіряти інформацію, уникати небезпечного чи шкідливого контенту	Перевіряє підозрілі сайти та ситуації, хоча може інколи зволікати з виконанням необхідних заходів безпеки	Використовує двофакторну автентифікацію, ретельно перевіряє всі платіжні операції, адекватно реагує на підозрілі ситуації	Регулярно змінює паролі та пін-коди у разі підозри шахрайства, постійно впроваджує кроки безпеки, негайно повідомляє про випадки шахрайства

Ключові тези

- Платіжна безпека — це заходи для захисту власних коштів, рахунків, даних платіжних карток, онлайн-банкінгу й інформації про фінансові операції (платежі та перекази) від шахраїв та кіберзлочинців.
- Потрібно тримати в секреті:
 - тризначний номер на звороті картки;
 - пароль до інтернет-банкінгу;
 - коди банків та мобільних операторів
- Захистити свої акаунти допоможуть надійний пароль і двофакторна автентифікація.

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

- Усі паролі мають бути унікальними (це означає не використовувати двічі один і той самий пароль).
- Фінансовий номер телефону — це твій номер, прив'язаний до банківських рахунків.
- Потрібно завжди перевіряти сайти, на яких вводиш свої дані.
- Якщо потрібно перейти на сайт компанії, адресу якого ти отримав у посиланні, краще введи у пошуковій системі назву необхідного сайту і лише тоді переходь на вебресурс.
- Безпека особистих фінансів у твоїх руках!

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл У чому полягають правила платіжної безпеки? Необхідний час: 2 хв	 с. 76	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі варто утриматися від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення Чи можна продати Ейфелеву вежу? Необхідний час: 2 хв	 с. 76	Активне читання, сторителінг, евристична бесіда

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Ознайомся з інфографікою. Назви загрози, які існують в інтернеті внаслідок дій шахраїв. Необхідний час: 3–5 хв	 с. 76	Активне читання, евристична бесіда, панельна дискусія, колективне обговорення. Акцентуйте увагу учнів й учениць на різноманітності загроз в інтернеті внаслідок дій шахраїв
 Досліджую 2. Ознайомся з інфографікою про шахрайські сайти. Необхідний час: 3–5 хв	 с. 77	Активне читання, евристична бесіда, панельна дискусія, колективне обговорення. Учні й учениці можуть не помічати ознаки шахрайських сайтів. Наголошуйте на важливості ретельного аналізу сайтів, на яких вони збираються вказувати персональні дані

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 3. Виконай в е-додатку завдання 10.1 <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 78 10.1	Пошук відповідей на запитання, завдання на розвиток критичного мислення, мозковий штурм. Учні та учениці можуть не одразу виявити всі ознаки, які вказують, що сайт шахрайський. Наголошуйте на тому, що якщо потрібно перейти на сайт компанії, адресу якого ви отримали в посиланні, краще ввести у пошуковій системі назву необхідного сайту і лише тоді переходити на вебресурс. Відповідь на завдання 10.1 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Скарбниця знань Що означає платіжна безпека? <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 78	Активне читання, пояснення вчителя, евристична бесіда. Наголосіть школярам, що платіжна безпека — це заходи, які допомагають захистити ваші гроші, банківські картки та фінансові операції від шахраїв. Важливо бути уважним і не передавати конфіденційні дані навіть тим, хто представляється працівником банку чи мобільного оператора
 Самоаналіз Переглянь відео в е-додатку (завдання 10.2). Установи собі двофакторну автентифікацію. <i>Необхідний час: до 5 хв</i>	 с. 78 10.2	Перегляд та обговорення навчальних відео, евристична бесіда, колективне обговорення. Поясніть учням, що навіть найскладніший пароль може бути зламаний або викрадений шахраями. Двофакторна автентифікація додає ще один рівень захисту: навіть якщо хтось дізнається ваш пароль. Без коду підтвердження зі смартфона чи електронної пошти злодіс не зможе увійти в акаунт. Це як додатковий замок на дверях — якщо один зламали, другий не дасть проникнути всередину. Увімкнення автентифікації — це простий, але ефективний спосіб убезпечити ваші дані від шахраїв! Відповідь на завдання 10.2 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Досліджую 4. Проаналізуй приклади телефонного шахрайства. Виконай в е-додатку завдання 10.3. <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 78 10.3	Завдання на розвиток критичного мислення, пошук відповідей на запитання, метод кейсів. Детально розберіть кожну ситуацію, поясніть імовірні ризики у кожній із них. Відповідь на завдання 10.3 з е-додатку зазначено в кінці параграфа

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 5. Ознайомся з порадами. Як потрібно реагувати у кожному з випадків, наведених далі? <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 78–79	Панельна дискусія, мозковий штурм, обґрунтування власної думки, створення рекомендацій. Навчайте дітей правильно реагувати на дзвінки, які здаються шахрайськими. Наголошуйте, що потрібно завжди бути обережними та перевіряти інформацію. Підкресліть важливість не поспішати та зберігати спокій, дотримуватися правил платіжної безпеки
 Скарбниця знань Що таке фінансовий номер телефону? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 79–80	Активне читання, пояснення вчителя, евристична бесіда. Поясніть учням / ученицям, що фінансовий номер телефону — це особистий номер, прив'язаний до банківських рахунків, який використовується для підтвердження операцій та ідентифікації клієнта. Шахраї можуть намагатися заволодіти цим номером, щоб отримати доступ до грошей або оформити кредит на ім'я власника. Важливо пам'ятати: нікому не повідомляти коди підтвердження, а в разі сумнівного дзвінка — самостійно звернутися до банку чи мобільного оператора за офіційними контактами (номер телефону банку вказано на картці)
 Скарбниця знань Як захистити свій фінансовий номер від шахраїв? Дізнайся більше інформації в е-додатку (завдання 10.4). <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 80 10.4	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, ознайомча та пошукова робота, опрацювання додаткової інформації. Наголосіть учням та ученицям, що дотримання правил допоможе захистити фінансовий номер від шахраїв
 Скарбниця знань Який пароль можна вважати надійним? Робота з медіаресурсами. Переглянь відео про надійні паролі в е-додатку (завдання 10.5). <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 80–81 10.5	Пояснення вчителя, активне читання, евристична бесіда, панельна дискусія, перегляд та обговорення навчальних відео. Акцентуйте увагу учнів і учениць, що надійний пароль — це важливий крок до захисту особистої інформації. Складний пароль має містити: вісім і більше символів (рекомендують не менше 12): великі та малі літери; цифри і спеціальні знаки/символи. Щоб уникнути ризику, паролі слід запам'ятати та не розголошувати навіть друзям. Усі паролі мають бути унікальними (це означає не використовувати двічі один і той самий пароль). Відповідь на завдання 10.5 з е-додатку зазначено в кінці параграфа

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 6. Об'єднайтеся в команди по 5–7 учнів і проведіть дослідження з платіжної безпеки «Ризики фінансового шахрайства у соціальних мережах» серед учнів своєї школи для шкільної газети (сайту). Використовуйте подані інструкції у фінансовому щоденнику. <i>Необхідний час для пояснення вчителя: 3–5 хв</i> <i>Рекомендований термін для виконання проєкту: 2 тижні</i>	 с. 81 с. 38–39	Перегляд та обговорення навчальних відео, ознайомлювальна та пошукова робота, пошук відповідей на запитання. Деякі учні й учениці можуть помилково вважати, що переказувати гроші на прохання інших не передбачає нічого поганого. Однак такі дії роблять людину співучасником шахрайських схем, навіть якщо вона не усвідомлює цього. «Грошові мули» допомагають злочинцям приховувати незаконно отримані кошти, що може призвести до кримінальної відповідальності. Шахраї можуть вербувати підлітків через соцмережі, обіцяючи легкі гроші. Важливо акцентувати увагу учнівства, що жодна законна робота не передбачає переказу чужих коштів через власний рахунок. Якщо хтось просить здійснити підозрілу фінансову операцію, слід негайно відмовитися та повідомити про це дорослим або правоохоронцям.

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Безпека особистих фінансів у твоїх руках! Завжди тримай в секреті: пін-код, паролі до онлайн-банкінгу та акаунтів у соціальних мережах, електронної пошти, коди банків та мобільних операторів. Подбай про безпеку свого фінансового номера. Використовуй сильні паролі та двофакторну автентифікацію для захисту своїх акаунтів. <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 81	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 81	Усне опитування, обговорення в парах/групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Перевір себе Необхідний час: 7-10 хв	 с. 82 10.6	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах/групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, хмара слів, написання есе. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома. Відповідь на завдання 10.6 з е-додатку зазначено в кінці параграфа.
Домашнє завдання Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв	 с. 82 с. 40	Пояснення вчителя
Емоційна складова Необхідний час: до 1 хв		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 10.1

• **Запитання:** Які ознаки в адресному рядку можуть вказувати на те, що сайт шахрайський?

Відповідь: Занадто довгий і заплутаний URL, що не відповідає офіційній назві організації.

• **Запитання:** Які ознаки на зображенні логотипу можуть вказувати на те, що сайт шахрайський? Вибери усі правильні варіанти.

Відповідь: Назва організації не відповідає назві на логотипі. Логотип на сайті відрізняється від офіційного логотипу організації.

• **Запитання:** Що в інструкції для отримання виплати може насторожувати?

Відповідь: Необхідність авторизуватися через дзвінок/SMS від банку.

Завдання 10.2

• **Запитання:** Що таке двофакторна автентифікація?

Відповідь: Спосіб підтвердження особи за допомогою двох різних факторів для входу в обліковий запис (наприклад, пароль і код із SMS).

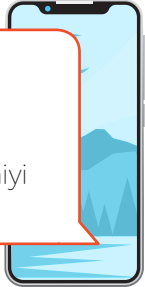
• **Запитання:** Чим корисна двофакторна автентифікація?

Відповідь: Захищає обліковий запис від зламування.

Завдання 10.3

• **Запитання:** Проаналізуй наступні телефонні дзвінки та повідомлення. Дай відповідь, хто їх робить: шахрай чи порядна людина?

Відповідь: Шахрай.

 Доброго дня! Я – працівниця Національного банку України. У зв'язку із масштабними кібератаками ми посилюємо заходи з платіжної безпеки населення. Просимо громадян встановити програму, яка захищає від кіберзлочинців дані на смартфонах. Завантажте, будь ласка, програму, щоб кібершахраї не змогли зламати ваші облікові записи в соцмережах та інтернет-банкінгу.	Що під загрозою? Онлайн-банкінг	Яка мета шахрая? Отримати віддалено доступ до онлайн-банкінгу	Які можливі наслідки? Переказ коштів на чужі рахунки та втрата коштів власником
 Доброго дня! Пишу Вам щодо Вашого оголошення на OLX. Хочу купити у Вас ноутбук. Будь ласка, заповніть за посиланням інформацію про Вашу картку, щоб я могла скинути Вам гроші.	Що під загрозою? Дані платіжної картки	Яка мета шахрая? Дізнатися термін дії картки, тризначний номер на звороті картки, паролі, коди банків і мобільних операторів	Які можливі наслідки? Привласнення коштів шахраєм
 OSHADBANK! VASHU KARTKU ZABLOKOVANO. Dlya razblokuvanya zvernicya do kontakt-centru za nom. 097809897 goryachoyi liniyi OSHADBANKa.	Що під загрозою? Фінансовий номер телефону	Яка мета шахрая? Перевипустити віддалено сім-картку	Які можливі наслідки? Викрадення грошей з рахунків, купівля товарів у звичайному магазині, на інтернет-сайтах, оформлення онлайн-кредитів
 Доброго дня! Я – представник мобільного оператора. Нам надійшов запит на перевипуск вашої сім-картки. Підтвердьте, будь ласка, запит, щоб ми могли перевипустити сім-картку. Якщо ви не ініціювали перевипуск, назвіть, будь ласка, код із смс, щоб ми могли скасувати запит у нашій системі.	Що під загрозою? Дані платіжної картки	Яка мета шахрая? Налякати, що картка заблокована й під час дзвінка спрямувати на шахрайський сайт для отримання даних картки: терміну дії картки, тризначного номера на звороті картки, паролів та кодів банків	Які можливі наслідки? Привласнення коштів шахраєм

Завдання 10.5

Запитання: Що має містити надійний пароль?

Відповідь: Не менше 12 символів. Великі та малі літери. Цифри, символи та пробіли.

Завдання 10.6

Запитання: Визнач, яку інформацію з наведеного нижче переліку безпечно повідомляти стороннім особам.

Відповідь: Адресу електронної пошти. 16-значний номер карти. Назву банку, зазначену на картці.

Додаткові ресурси для вчителя

Матеріали проєкту #ШахрайГудбай²⁵.

Матеріали та ідеї заходів із платіжної безпеки²³.

Проєкт #КібербезпекаФінансів²⁴.

Бібліотека навчальних матеріалів Національного банку України з платіжної безпеки²⁶.

Додаткові завдання

Уяви, що ти отримав лист «щастя» від когось із друзів (так називається лист, у якому просять переслати лист ще 10–20 контактам і буде тобі або іншій хорошій людині щастя).

Чи варто його переслати? Як варто вчинити? Чому ти так вважаєш?

Слайди до уроку 10⁷²

Посилання на слайди до уроків подані у додатку 4 цього посібника.

Привіт, ми творимо ланцюжок із 1000 молитов для тих, хто страждає від раку. Помолись і передай це повідомлення ще 9-тьом друзям. Дай мені знати, якщо ти не можеш зробити це, щоб не розрвати ланцюжок молитви. Небесний Отче, ми передаємо всіх тих, хто страждає від раку, в Твої руки. Доторкнутися до них дарує зцілення по Твоїй волі в ім'я Ісуса. Амінь.

§ 11. Основи працевлаштування

Загальні рекомендації для вчителя

Учні та учениці розпочинають ознайомлення з основами працевлаштування. Цей урок має допомогти підліткам усвідомити, що праця необхідна не лише для отримання доходу, а й для розвитку особистих якостей і створення цінності для себе, родини й суспільства. Учителю варто акцентувати увагу на тому, що оформлення трудового договору захищає права працівника та забезпечує соціальні гарантії. Окремо необхідно розглянути законодавчі обмеження щодо працевлаштування неповнолітніх, які спрямовані на захист їхніх прав і забезпечення можливості для здобуття освіти. Наголосіть на важливості самопізнання для вибору майбутньої професії, щоб учні й учениці могли визначити свої сильні сторони, здібності та інтереси, аналізувати ринок праці та розуміти, які компетенції будуть затребувані в майбутньому. Підкресліть, що успішне працевлаштування залежить не тільки від рівня освіти, а й від ініціативності, працелюбності, готовності до постійного навчання і адаптації до змін.

Ключовий меседж уроку

Праця необхідна людині не лише для заробітку, а й для розвитку особистих якостей і створення цінності для себе, родини й суспільства. Важливо працювати за трудовим договором і сплачувати податки.

Цілі уроку

Ознайомити учнівство з сучасними формами зайнятості, їх перевагами та недоліками; пояснити поняття «найманий працівник», «фрилансер», «трудова угода»; розглянути роль праці в житті людини, способи її організації та майбутні форми зайнятості; дослідити особливості працевлаштування неповнолітніх; розглянути поняття «мінімальна заробітна плата», а також фактори, від яких залежить рівень доходу; визначити сильні сторони та зони розвитку учнів і учениць

за допомогою тесту з профорієнтації; формувати навички планування майбутньої професійної діяльності відповідно до своїх здібностей та інтересів; стимулювати до самопізнання та професійного самовизначення на основі особистих здібностей і ресурсів.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: вміння висловлювати власну думку, критично і системно мислити, виявляти ініціативу.

Ключові компетентності: вільне володіння державною мовою, інноваційність, громадянські та соціальні компетентності, навчання впродовж життя, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Історія, українська і світова література, правознавство, математика.

Основні терміни і поняття

Найманий працівник, фрилансер, трудова угода, сучасні форми зайнятості людини, їх переваги та недоліки, мінімальна заробітна плата, способи організації праці, робота майбутнього.

Очікувані результати навчання

Знання: вміє визначати власні слабкі і сильні сторони.

Ставлення: усвідомлює, як певні фактори, наприклад, рівень освіти, навички та працелюбність, проактивність, старанність можуть вплинути на рівень доходу.

Поведінка: проектує власну професійну діяльність відповідно до своїх здібностей, переваг і недоліків; досліджує потреби та ресурси для визначення власної професії, форми зайнятості в майбутньому.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Має загальне уявлення про основні поняття, які стосуються працевлаштування, та розуміє важливість праці для заробітку	Пояснює основні способи організації праці та їх особливості	Уміє визначати власні слабкі і сильні сторони з метою проектування своєї професійної діяльності	Знає компетентності, необхідні для успішного працевлаштування; розуміє, як сучасні форми зайнятості можуть впливати на професійне зростання; порівнює різні форми працевлаштування
Ставлення	Усвідомлює, що рівень доходу може залежати від різних факторів	Усвідомлює, що праця важлива не тільки для заробітку, але й для розвитку особистих якостей	Усвідомлює важливість здобуття освіти та розвитку м'яких навичок для кар'єрного зростання	Усвідомлює як саме різні фактори, як-от рівень освіти, професійні навички, ініціативність тощо впливають на рівень доходу та професійне зростання
Поведінка	Визначає загальні напрямки можливої професійної діяльності у майбутньому	Визначає можливі напрями професійної реалізації, але не завжди коректно оцінює власні можливості	Самостійно моделює варіанти професійного розвитку, визначає свої сильні і слабкі сторони	Створює план професійного майбутнього, враховуючи всі аспекти власних здібностей, інтересів, можливих труднощів і ринку праці

Ключові тези

- Праця потрібна людині не тільки щоб заробляти гроші, але і щоб розвивати свої якості та створювати цінність для себе, своєї родини та суспільства.
- Існують різні способи організації праці, можна обрати найзручніший для себе.
- В Україні робота за трудовим договором захищає права працівника та забезпечує сплату податків у державний бюджет.

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

- Робота підлітків має обмеження, щоб захистити їх права та сприяти отриманню освіти, а також протидіяти дитячій праці.
- В Україні законодавством передбачена мінімальна заробітна плата.
- Розмір заробітної плати залежить від: кваліфікації та навичок; досвіду роботи; зусиль працівника і його внеску під час виконання роботи.

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні й учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Як знайти роботу мрії? Необхідний час: 2 хв	 с. 83	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі варто утриматися від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення Історія успіху Джозефа Кемпбелла. Необхідний час: 2 хв	 с. 83	Активне читання, сторителінг, евристична бесіда

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Попрацюйте в парах. Ознайомтеся з цитатами українського філософа Григорія Сковороди про значення праці в житті людини. Обговоріть у парах, для чого люди працюють. Необхідний час: 2–3 хв	 с. 83	Робота в парах/групах, колективне обговорення, відкритий мікрофон, інтерв'ю, сторителінг Деякі учні й учениці можуть вважати, що головна мета роботи — це лише заробіток. Важливо розглянути й інші мотиви: самореалізацію, задоволення від корисної діяльності, розвиток і служіння суспільству. Інша хибна думка: лише фізична праця є справжньою, тоді як інтелектуальна та творча також мають велике значення. Деякі школярі і школярки можуть сприймати працю як щось важке й неприємне, вважаючи, що якщо вона приносить задоволення, то це вже не праця. Вчителю варто пояснити, що «сродна праця» — це діяльність, яка відповідає покликанню людини, і вона може бути як приємною, так і корисною. Варто запросити учнів поділитися своїми улюбленими заняттями, які можуть стати їх професією. Також існує переконання, що неможливо заробляти, займаючись улюбленою справою. Важливо обговорити баланс між задоволенням від роботи та фінансовою стабільністю, наголосивши, що успіх потребує наполегливості, навчання та розвитку навичок

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 2. Ознайомся з історіями працевлаштування Максима, Насті, Олега та Марії. Поміркуй, з якого віку і ким можуть працювати підлітки. <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 84–85	Метод кейсів, моделювання життєвих ситуацій, колективне обговорення, панельна дискусія, опрацювання додаткової інформації. Аналіз історій працевлаштування допоможе учням і ученицям сформувати усвідомлене та відповідальне ставлення до праці. Дехто з дітей може висловлювати припущення, що працювати можна з будь-якого віку без обмежень. Важливо пояснити, що в Україні офіційне працевлаштування можливе з 16 років, а з 14 — лише за згодою батьків і на легких роботах, які не шкодять здоров'ю та навчанню. Ще одна помилка — нерозуміння значення трудового договору. Школярі та школярки можуть вважати, що будь-яка робота є законною, навіть без укладання договору. Педагогу варто підкреслити, що саме договір захищає права працівника, визначає умови роботи та оплату. Корисно обговорити, які ризики можуть виникнути, якщо працювати без договору. Крім того, діти можуть не знати про права неповнолітніх працівників. Наприклад, підлітки мають скорочений робочий день, більше вихідних, а важка або небезпечна праця для них заборонена
 Скарбниця знань Що означає право на працю? Які документи його гарантують? <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 85–86	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Право на працю — це право кожної людини, яке гарантує можливість вибору та виконання роботи на добровільних засадах. Педагог має звернути увагу на те, що Конституція України підтверджує це право, а також визначає, що праця повинна здійснюватися в безпечних і здорових умовах. Акцентуйте увагу учнів і учениць на тому, що офіційне працевлаштування здійснюється на основі трудового договору, який визначає умови роботи, оплату праці та обов'язки як працівника, так і роботодавця. Для укладання трудового договору необхідно мати реєстраційний номер облікової картки платника податків, який можна оформити з будь-якого віку. Зверніть увагу учнів і учениць, що тільки офіційне працевлаштування забезпечує працівнику соціальні гарантії, зокрема, право на допомогу в разі безробіття, тимчасової непрацездатності або виробничої травми. Трудовий договір також впливає на накопичення трудового стажу, що важливо для пенсії. Важливо звернути увагу на те, що робота за трудовим договором забезпечує сплату податків у бюджет країни
 Скарбниця знань Як працюють дорослі? <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 86	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Розуміння різних форматів і режимів організації праці допоможе учням і ученицям орієнтуватися у тому, як вони можуть планувати свою кар'єру в майбутньому

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 3. Щоб дізнатися, скільки годин на тиждень можуть працювати повнолітні й неповнолітні, виконай в е-додатку завдання 11.1. <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 86 11.1	Активне читання, пояснення вчителя, пошук відповідей на запитання, опрацювання додаткової інформації, пошукова робота. Виконуючи завдання, учні й учениці мають дізнатися законодавчі основи працевлаштування повнолітніх і неповнолітніх. Педагог має звернути увагу на те, що тривалість роботи для підлітків залежить від їхнього віку, умов праці та періоду, коли вони працюють — під час канікул чи протягом навчального року. Відповідь на завдання 11.1 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Скарбниця знань З якого віку і скільки можуть працювати підлітки? <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 87–88	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Робота підлітків в Україні має певні обмеження, щоб захистити їхні права, здоров'я та забезпечити можливість здобувати освіту. Акцентуйте увагу учнів та учениць на тому, що офіційно працювати вони можуть уже з 14 років, але лише за умови, що це легка праця, яка не шкодить здоров'ю, виконується у вільний від навчання час і є згода одного з батьків. Варто зазначити, що держава передбачає пільги для підлітків, які працюють. Слід підкреслити, що існує заборона на важку, небезпечну працю, нічні зміни, надурочні години та роботу у вихідні дні. Також зверніть увагу, що у разі виникнення запитань щодо захисту своїх прав підлітки можуть звернутися до служби безоплатної правничої допомоги
 Досліджую 4. Полічи, скільки максимально годин на тиждень можуть працювати підлітки. Виконай в е-додатку завдання 11.2. <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 88 11.2	Завдання на розрахунки, пошук відповідей на запитання, обґрунтування власної думки, метод кейсів, моделювання життєвих ситуацій. Зверніть увагу учнів і учениць на те, що під час розрахунків потрібно враховувати всі важливі фактори: вік працівника та період його роботи — під час канікул чи у навчальний період. Відповідь на завдання 11.2 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Скарбниця знань Скільки можна заробляти? Що означає мінімальна заробітна плата? Переглянь в е-додатку (завдання 11.3) актуальний розмір мінімальної зарплати в законі про державний бюджет на відповідний рік на сайті Верховної Ради України. <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 88 11.3	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда, опрацювання додаткової інформації, пошукова робота. Зверніть увагу учнів і учениць на те, що мінімальна заробітна плата є важливою соціальною гарантією, яку встановлює держава, адже роботодавці зобов'язані виплачувати зарплату не нижче цього рівня

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 5. Обчисли, який мінімальний розмір зарплати може бути нарахований Максимові та Насті, якщо вони будуть працювати максимальну кількість годин. Виконай в е-додатку завдання 11.4. <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 88 11.4	Завдання на розрахунки, пошук відповідей на запитання, обґрунтування власної думки, метод кейсів, моделювання життєвих ситуацій. Звертайте увагу учнів і учениць на важливість правильності математичних розрахунків і необхідності врахування усіх факторів: вік працівника, кількість відпрацьованих годин, форму оплати праці. Відповідь на завдання 11.4 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Досліджую 6. Обговоріть у парах, чи можна заробляти більше за мінімальну заробітну плату. Що для цього потрібно? Від чого залежить розмір заробітної плати? Як рівень освіти, вміння, навички та досвід роботи впливають на рівень зарплати? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 89	Робота в парах, обґрунтування власної думки, панельна дискусія, продовжи фразу, коло (ланцюг) ідей. Створіть дискусію, під час якої учні й учениці розглянуть різні фактори, що впливають на рівень зарплати. Запропонуйте їм знайти приклади професій з різними рівнями оплати й обговоріть, що потрібно для досягнення вищого доходу. Здобувачі і здобувачки освіти мають дійти висновку, що реальний дохід працівника залежить від кваліфікації, досвіду, умов праці та сфери діяльності. Варто зазначити, що молодь, яка тільки починає працювати, зазвичай отримує оплату близьку до мінімальної, але з розвитком професійних навичок можливості заробітку зростають
 Досліджую 7. Ознайомся з інфографікою зі звіту «Майбутнє робочих місць» 2023 року, підготовленого у межах Всесвітнього економічного форуму в Давосі. Проаналізуй, які навички стають важливими. <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 89	Колективне обговорення, мозковий штурм, панельна дискусія, коло (ланцюг) ідей. Акцентуйте увагу учнів і учениць на тому, що успішна кар'єра в майбутньому залежить не лише від освіти, а й від розвитку ключових навичок
 Скарбниця знань Якою буде робота в майбутньому? <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 89–90	Активне читання, пояснення вчителя, евристична бесіда. Наголосіть, що сфера праці постійно змінюється, виникають нові професії та формати роботи
 Скарбниця знань Що таке навички майбутнього? <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 90	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, панельна дискусія. Педагог має звернути увагу учнів і учениць на те, що розвиток технологій, штучного інтелекту та автоматизації, змінює сучасний ринок праці. Підкресліть, що деякі професії зникнуть або зазнають трансформацій, натомість з'являться нові спеціальності, яких поки не існує. Наголосіть, що для успішної кар'єри в майбутньому недостатньо лише фахових знань — важливо розвивати гнучкі навички (soft skills), які допоможуть швидко адаптуватися до змін

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Яку професію обрати? Необхідний час: 3 хв	 с. 90	Активне читання, пояснення вчителя, евристична бесіда. Педагог має звернути увагу учнів і учениць на те, що вибір професії — це важливий крок, який впливає на майбутнє. Робота не лише забезпечує фінансову стабільність, а й дає нагоду реалізувати власні здібності, приносити користь суспільству та отримувати задоволення від своєї діяльності. Зверніть увагу, що важливо обирати професію відповідно до власних здібностей, інтересів і ринку праці

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Обирай професію, яка тобі до душі, адже робота займає значну частину життя. Успіху можна досягти в будь-якій професії. Використовуй свої знання та вміння. Докладай зусиль, проявляй наполегливість, старанність, відповідальність і терплячість. Працюй за трудовим договором і сплачувай податки. Необхідний час: 2–3 хв	 с. 91	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія.
 Рефлексія Необхідний час: 2 хв	 с. 91	Усне опитування, обговорення в парах/групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень
 Перевір себе Необхідний час: 10 хв	 с. 91 11.5	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах/групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, аналіз відео, хмара слів, написання есе. За потреби частину вправ для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома. Відповідь на завдання 11.5 з е-додатку зазначено в кінці параграфа.

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Домашнє завдання Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв	 с. 91 11.6 с. 42–43	Пояснення вчителя
Емоційна складова Необхідний час: до 1 хв		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 11.1

• *Запитання:* Яка максимальна норма робочого часу на тиждень для повнолітніх?

Відповідь: 40 годин на тиждень.

• *Запитання:* З якого віку можуть працювати неповнолітні?

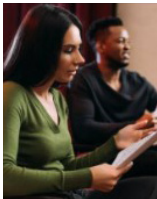
Відповідь: з 14 років.

• *Запитання:* Скільки годин на тиждень можуть працювати неповнолітні?

Відповідь: Для працівників віком від 16 до 18 років: 36 годин на тиждень.

Для працівників віком від 15 до 16 років: 24 години на тиждень.

Завдання 11.2

			
Максим, 14 років На канікулах	Олег, 17 років Під час навчання	Настя, 16 років На літніх канікулах	Марія, 18 років Під час навчання
24 години на тиждень	18 годин на тиждень	36 годин на тиждень	40 годин на тиждень

Завдання 11.4

	
Максим, 14 років Тривалість роботи — 24 години на тиждень упродовж 4 тижнів; форма оплати праці — погодинна	Марія, 18 років Тривалість роботи — 40 годин на тиждень; форма оплати праці — фіксована ставка
Мінімальна погодинна плата: 48 грн	Мінімальна заробітна плата: 8000 грн
Усього за місяць: 4608 грн	Усього за місяць: 8000 грн

Завдання 11.5

• *Запитання:* Скільки грошей надійшло на рахунок Тетяни в банку у січні від роботодавця?

Відповідь: 17660,42 грн

• *Запитання:* Скільки податків було сплачено?

Відповідь: 1255,94 грн

Додаткова інформація

1. Цитати відомих українців

«Щоб прийшло на землю сподіване щастя,
треба великої праці»
Михайло Коцюбинський

«Праця людини — окраса і слава, праця лю-
дини — безсмертя її»
Василь Симоненко

«Ми працю любимо, що в творчість
перейшла»
Максим Рильський

2. Детально про умови й особливості виплати заробітної плати описано у Законі України «Про оплату праці»²⁷.

3. Цікаво!

Щороку, починаючи з 1970 року, на Всесвітньому економічному форумі в Давосі²⁸ лідери держав, провідні політики, фінансисти та представники бізнесу збираються, щоб обговорити виклики, з якими стикається суспільство, спрогнозувати, яким буде майбутнє і знайти дієві рішення.

Слайди до уроку 11⁷³

*Посилання на слайди до уроків подані
у додатку 4 цього посібника.*

§ 12. Бути підприємцем

Загальні рекомендації для вчителя

На цьому уроці учні й учениці ознайомлюються з поняттям «підприємство» як одним із можливих варіантів кар'єрної реалізації.

Учителю важливо допомогти учнівству усвідомити, що підприємство є важливим чинником економічного зростання країни, адже підприємці не лише створюють нові робочі місця, а й сприяють розвитку економіки через інновації, конкуренцію та створення цінностей для суспільства. Також варто акцентувати увагу на тому, що підприємливість — це не лише вміння започаткувати бізнес, але й набір навичок, необхідних для успіху в інших сферах життя, таких як кар'єра чи вирішення повсякденних завдань. Гарною можливістю для практичного застосування отриманих знань є створення «ліфтової презентації» бізнес-ідей, що також дозволить дітям розвивати впевненість у собі та покращити комунікаційні навички.

Ключовий меседж уроку

Підприємство стає успішним, коли знаходить баланс між отриманням прибутку та створенням цінності для суспільства. Ключові якості успішного підприємця: вміння зважено ризикувати та наполегливість у досягненні цілей.

Цілі уроку

Ознайомити учнівство з поняттями «підприємець», «бізнесмен», «інвестор» та їх відмінностями; дослідити основні компетентності підприємця, що необхідні для успішного ведення бізнесу; ознайомити з цілями сталого розвитку; дослідити, що означає «підприємливість»; визначити важливість підприємництва для відбудови та економічного відновлення України; формувати навички презентації бізнес-ідей за допомогою «ліфтової презентації», розвивати впевненість у собі.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: висловлювати власну думку, критично і системно мислити, виявляти ініціативу, діяти творчо.

Ключові компетентності: вільне володіння державною мовою, інноваційність, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Українська мова, зарубіжна література, правознавство, громадянська освіта.

Основні терміни і поняття

Підприємець, бізнесмен, інвестор, основні компетентності підприємця, ефективна особиста форма зайнятості, цілі сталого розвитку.

Очікувані результати навчання

Знання: пояснює поняття «підприємець», «бізнесмен», «інвестор»; називає основні компетентності підприємця.

Ставлення: усвідомлює взаємозв'язок між професійним, особистим і сімейним майбутнім.

Поведінка: описує власні вміння та компетентності стосовно варіантів кар'єри, розвитку підприємницьких і соціальних ініціатив; розвиває навички командної роботи.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Знає загальні визначення понять «підприємець», «бізнесмен», «інвестор», може назвати класифікацію підприємств за розміром	Пояснює різницю між поняттями «підприємець», «бізнесмен», «інвестор»	Знає компетентності підприємця, розуміє взаємозв'язок між підприємництвом, економічним розвитком та створенням суспільних цінностей	Пояснює роль підприємливості у досягненні успіху не лише в бізнесі, а й у кар'єрі та особистому розвитку; оцінює, як підприємництво та підприємливість сприяють інноваціям, соціальним змінам і формуванню економічної стійкості країни
Ставлення	Усвідомлює важливість підприємництва	Визнає роль підприємництва як способу досягнення фінансового добробуту та розвитку суспільства	Усвідомлює взаємозв'язок між професійними цілями та особистим життям; як підприємництво може покращити якість життя	Усвідомлює підприємливість як ключову рису для успіху не тільки в бізнесі, а й у повсякденному житті та кар'єрі
Поведінка	Проявляє інтерес до теми підприємництва	Описує власні вміння та компетентності	Оцінює свої сильні сторони, працює над удосконаленням компетентностей для майбутнього розвитку	Створює плани для професійного розвитку, здатний/здатна залучати інших до реалізації ініціатив; демонструє здатність адаптуватися до змін у процесі реалізації ініціатив

Ключові тези

- Підприємці та підприємництво допомагають суспільству й економіці країни розвиватись і досягати добробуту.
- Поняття «підприємець», «бізнесмен», «інвестор», «ФОП», «самозайнятий».
- В Україні з 16 років можна створити ФОП (за умови письмової згоди батьків/піклувальників/усиновлювачів), з 14 років можна стати членами молодіжної громадської організації та створити соціальне шкільне підприємство.
- Класифікація підприємств за розміром: мікро-, малі, середні та великі.
- Секрет успішного підприємства полягає в підтриманні балансу між прибутком і створенням цінностей для громади.
- Основні риси успішного підприємця: готовність до розумного ризику та наполегливість.

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні й учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл У чому секрет успішного підприємця? Необхідний час: 2 хв	 с. 92	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі варто утриматися від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення Стати підприємцем в Україні можна за 10 хвилин за допомогою застосунку «Дія», скориставшись безкоштовною процедурою автоматичної реєстрації ФОП. Необхідний час: 1 хв	 с. 92	Евристична бесіда, колективне обговорення, коло ідей, ознайомлювальна та пошукова робота

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Попрацюйте в групах. Ознайомтеся з інформацією і дайте відповіді на запитання. — Хто такі сучасні підприємці? — В чому полягає їхнє значення для держави? Необхідний час: 3–5 хв	 с. 92	Робота в групах, панельна дискусія, мозковий штурм, акваріум. Деякі учні чи учениці можуть сприймати підприємництво лише як спосіб заробітку, без розуміння його значення для суспільства. У такому випадку вчитель може поставити допоміжні запитання, наприклад, «Як підприємці змінюють життя людей?», щоб спонукати до глибшого аналізу. Інша помилка — вузький погляд на підприємництво, коли учні й учениці вважають, що підприємцями можуть бути лише великі бізнесмени. Тут доречно навести приклади малих підприємств або стартапів. Також діти можуть не усвідомлювати, що підприємці створюють нові робочі місця та впроваджують інновації. Вчителю варто розповісти про соціальне підприємство і запропонувати поміркувати над запитанням «Чи знаєте ви компанії, які допомагають суспільству?» або «Як бізнес може розв'язувати соціальні проблеми?». Більше про соціальне шкільне підприємництво на таких ресурсах: Соціальне шкільне підприємництво в Україні ²⁹ ; Соціальне шкільне підприємництво у сільській місцевості та малих містах України (додати виноску ³⁰)

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Чому розвиток підприємництва важливий для країни? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 93	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Акцентуйте увагу учнів та учениць на тому, що підприємництво має важливе значення для економічного розвитку країни, адже підприємці створюють нові компанії, які потребують працівників і працівниць, а це допомагає зменшити безробіття та забезпечити людей роботою та знаходять нові рішення для ведення бізнесу
 Досліджую 2. Ознайомся з інфографікою. Дай відповідь на запитання. — Які бувають підприємства за розміром та кількістю працівників? <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 93	Ознайомлювальна та пошукова робота, пошук відповідей на запитання. Педагогу буде доречно додатково навести приклади відомих підприємств різного розміру з своєї громади/області . Класифікація підприємств за кількістю працівників наведена згідно статті 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»³¹.
 Досліджую 3. Виконай в е-додатку завдання 12.1. <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 94 12.1.	Ознайомлювальна та пошукова робота, пошук відповідей на запитання, опрацювання додаткової інформації, колективне обговорення. Додаткові запитання — Скільки ФОПів було відкрито у 2024 році у вашій області? — Які фактори можуть вплинути на вибір напрямку підприємницької діяльності? Актуальні дані можна брати на таких ресурсах: Опендатабот³²; Державна служба статистики України³³
 Скарбниця знань Що означає підприємець, бізнесмен, інвестор та ФОП? <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 94	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Приділіть увагу поясненню усіх запропонованих понять
 Скарбниця знань Чи можуть неповнолітні займатися підприємницькою діяльністю? <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 94–95 12.2.	Пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда, опрацювання додаткової інформації, дослідження. Зверніть увагу учнів і учениць, що неповнолітні громадяни України також можуть займатися підприємницькою діяльністю, починаючи з 16 років, але за певних умов. Підлітки можуть відкрити ФОП, якщо отримають письмову згоду від батьків, усиновлювачів, піклувальника або органу опіки та піклування. (Цивільний кодекс України, стаття 35, від 16.01.2003 р., № 435-IV³⁴) Варто зазначити, що для реєстрації ФОП також обов’язково необхідно отримати реєстраційний номер облікової картки платника податків (РНОКПП).

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 4. Поміркую, чому підтримка малого та мікробізнесу важлива для держави. Ознайомся з інфографікою та перевір себе. <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 95–96	Пошук відповідей на запитання, мозковий штурм, коло (ланцюг ідей), карта думок. Деякі учні чи учениці можуть висловлювати припущення, що головну роль в економіці відіграють лише великі підприємства, а малі й мікропідприємства мають незначний вплив. Педагог може задати запитання, які стимулюватимуть роздуми, наприклад, «Як ви думаєте, що станеться, якщо всі маленькі магазини, кафе, фермерські господарства або сервісні центри закриються? Чи зможуть великі підприємства повністю їх замінити?», «Як ви думаєте, скільки людей працює у вашій улюбленій кав'ярні? А якщо таких кав'ярень у країні сотні чи навіть тисячі?». Виконуючи це завдання, діти ознайомляться з економічним терміном ВВП. Можливо, на інших уроках (наприклад, географії) вони уже вивчали це поняття. Тому доцільно запитати учнів, що їм уже відомо про ВВП. Це допоможе актуалізувати попередні знання і пов'язати нову інформацію з тим, що вже вивчали. Можна поставити такі запитання: «Чи знаєте ви що таке ВВП? Де ви вже чули про нього?». Також учитель може сказати, що у новинах, виступах політиків та економічних експертів часто доводиться чути про ВВП — валовий внутрішній продукт. Цей термін почали використовувати у 30-х роках XX ст. Його запропонував американський економіст Саймон Кузнець. Економісти стежать за динамікою ВВП, щоб зрозуміти, як почувається економіка країни, чи розвивається (зростає або спадає). Ще один важливий момент — слід приділити увагу обговоренню Глобальних цілей сталого розвитку ООН. Із цим поняттям учні й учениці також вже могли ознайомитися на уроках географії, «Я досліджую світ» чи екології. У курсі «Підприємництво і фінансова грамотність» варто зазначити, що ці цілі формують бачення світу, де економіка розвивається збалансовано, а люди мають рівний доступ до можливостей. Важливо звернути увагу на ціль 8: «Гідна праця та економічне зростання», яка передбачає створення робочих місць, підтримку підприємництва та захист прав працівників, а також на ціль 9: «Промисловість, інновації та інфраструктура», яка стимулює розвиток технологій та інвестицій у сучасну інфраструктуру. Це допоможе дітям краще зрозуміти, як фінансові та економічні рішення впливають на добробут суспільства та сталий розвиток в усьому світі. <i>Додаткова інформація для вчителя</i>³⁵ Інфографіка (англійською мовою)^{36, 37, 38, 39}.

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 5. Об'єднайтесь у пари, запропонуйте власне визначення, що таке підприємливість. Які якості характеризують підприємливу людину? Ознайомтеся з компетентностями підприємливої людини (с. 97 підручника) та перевірте себе. <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 96	Робота в парах, мозковий штурм, коло (ланцюг) ідей, карта думок, асоціативний куш. Учні та учениці можуть обмежувати своє розуміння підприємливості лише веденням бізнесу. Вчителю варто запитати, чи можна назвати підприємливою людину, яка не має власного бізнесу, але активно шукає можливості для розвитку? Це допоможе дітям розширити розуміння поняття. Частина школярів і школярок можуть не включити до свого визначення всі певні якості підприємливої людини (наприклад, ініціативність, рішучість, відповідальність). Вчитель може запропонувати учням подумати, які якості допомагають людині розв'язувати проблеми в складних ситуаціях. Ще одна помилка — учні й учениці можуть плутати підприємливість із підприємництвом, вважаючи, що це одне й те саме. Педагог може попросити учнів порівняти ці поняття та з'ясувати, чим вони відрізняються. Для цього можна обговорити, як підприємливі люди можуть працювати в різних професіях, не обов'язково маючи бізнес
 Скарбниця знань Що таке підприємливість? Чи кожен може стати підприємцем? <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 96–97	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда, панельна дискусія. Важливо підкреслити, що підприємливість стосується не лише підприємців, а й усіх людей, оскільки вона важлива для побудови успішної кар'єри і вирішення побутових завдань. Необхідно також обговорити, що для підприємливої людини характерні такі компетентності: цілеспрямованість, саморозвиток, здатність до співпраці і пошуку ресурсів. Зверніть увагу учнівства на мислення «win/win», яке допомагає створювати взаємовигідні стосунки, як у бізнесі, так і в повсякденному житті
 Досліджую 6. Розроби і презентуй власну бізнес-ідею за 1 хвилину відповідно до інструкції. <i>Необхідний час: 10 хв</i>	 с. 97–98 с. 45–46	Презентація, метод Волта Діснея, інтерв'ю. Однією з можливих помилок учнів і учениць може бути нечітке формулювання бізнес-ідеї, що ускладнюватиме її розуміння. Наприклад, замість того, щоб чітко пояснити, який продукт чи послугу вони пропонують, діти можуть сказати, наприклад, таке: «Я хочу створити бізнес, який допоможе людям». Учитель має звернути увагу на важливість чіткої формулювання ідеї та запитати: «Що конкретно ви пропонуєте?». Ще однією можливою помилкою може бути відсутність структури презентації, школярі можуть викладати інформацію без певної логічної послідовності. Педагогу варто допомогти структурувати матеріал

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Секрет успішного підприємства полягає в підтриманні балансу між прибутком і створенням цінностей для громади. Основні риси успішного підприємця: готовність до розумного ризику та наполегливість. <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 98	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, метод «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 98	Усне опитування, обговорення в парах/групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень
 Перевір себе <i>Необхідний час: 10 хв</i>	 с. 99 12.3	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах/групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, аналіз відео, хмара слів, написання есе. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома
Домашнє завдання <i>Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв</i>	 с. 99 с. 47	Пояснення вчителя
Емоційна складова <i>Необхідний час: до 1 хв</i>		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)

Додаткова інформація

Класифікація підприємств за кількістю працівників наведена згідно статті 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»⁴⁰.

Повний текст інвестиційного гайда англійською мовою⁴¹.

Global Entrepreneurship Monitor⁴².

Додаткова цитата

«Всі люди – потенційні підприємці. І не тому, що всі вони повинні засновувати свої компанії, а тому що воля до творення вбудована в людську ДНК».

Рейд Хоффман, співзасновник LinkedIn

«Підприємливість — це коли ви використовуєте можливості та ідеї та перетворюєте їх на цінність для інших. Створена цінність може бути фінансовою, культурною чи соціальною». (Визначення, запропоноване Данським фондом підприємництва та молодого підприємництва⁴³.

Слайди до уроку 12⁷⁴

Посилання на слайди до уроків подані у додатку 4 цього посібника.

§ 13. Податки: що, навіщо та як?

Загальні рекомендації для вчителя

Під час знайомства з депозитами, особливостями працевлаштування та заробітної плати учні й учениці дізналися, що з доходів сплачуються податки. На цьому уроці вони дізнаються про роль податків в економіці та функціонуванні держави. Важливо, щоб учитель акцентував увагу на тому, що податки – це основне джерело фінансування державних витрат і суспільних благ, таких як державна освіта, медицина та інфраструктура, а також видатки на оборону та захист країни. Відповідно, підлітки повинні зрозуміти, що податки можна порівняти з «ціною держави», адже вони забезпечують життєво важливі блага для кожного громадянина. У процесі навчання важливо підкреслити необхідність відповідального ставлення до податків як громадянського обов'язку. Цей урок має не лише познайомити учнівство з податками, але й сформувати свідоме ставлення до своєї ролі в економічному житті країни.

Ключовий меседж уроку

Податки можна назвати «ціною держави». Вони забезпечують фінансування державних витрат, впливають на економічні процеси та сприяють задоволенню соціальних потреб громадян (доступна медицина, освіта, соціальна допомога, пенсійне забезпечення, оборона та захист країни).

Цілі уроку

Ознайомити учнів з основними поняттями податків та їх історією виникнення; пояснити базові терміни з оподаткування: «об'єкт оподаткування», «ставка податку», «податковий період»; розкрити роль та важливість податків для функціонування держави; ознайомити з бюджетною системою України, розглянути, як податки впливають на державний бюджет; розвивати критичне мислення та навички роботи з офіційними джерелами інформації для дослідження історії та сучасної практики оподаткування; виховувати усвідомлення важливості відповідального ставлення до сплати податків як громадянського обов'язку.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, логічно обґрунтувати позицію, висловлювати власну думку.

Ключові компетентності: громадянські та соціальні компетентності, культурна компетентність, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Історія України, українська література, правознавство, громадянська освіта, математика, мистецтво.

Основні терміни і поняття

Суть податків та історія їх виникнення, об'єкт оподаткування, ставка податку, податковий період, роль податків у функціонуванні держави, бюджетна система України.

Очікувані результати навчання

Знання: розуміє суть податків та їх види, пояснює базові терміни з оподаткування.

Ставлення: усвідомлює роль податків у функціонуванні держави.

Поведінка: працює з офіційними джерелами інформації.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Має базове уявлення про податки	Називає основні види податків (прямі, непрямі). Розрізняє податки з доходу і при купівлі товарів	Пояснює базові терміни: «об'єкт оподаткування», «ставка податку», «податковий період». Має уявлення про структуру державного/місцевого бюджету	Розуміє суть і функції податків. Може на прикладах пояснити, як податки впливають на державний бюджет і фінансування суспільних благ. Знайомий з історією виникнення податків
Ставлення	Усвідомлює, що податки — це необхідна умова функціонування держави	Усвідомлює, що за «безкоштовні» послуги сплачуються кошти з податків	Усвідомлює особисту відповідальність за сплату податків. Розглядає податки як інструмент соціальної справедливості	Вважає сплату податків громадянським обов'язком
Поведінка	Цікавитися, як податки пов'язані з його/її життям	Звертає увагу на наявність податку у чеках	Шукає офіційну інформацію про податки, може працювати з відкритими джерелами	Ознайомлюється з бюджетом міста/держави через відкриті дані. Знає, які інструменти існують для контролю за публічними фінансами (наприклад, відкриті бюджети, громадський контроль)

Ключові тези

- Виникнення податків сягає античних часів.
- Податки — це плата за блага, які ми хочемо отримати від держави.
- Сучасні податки є необхідною складовою економіки країни.
- Податки та держава — невіддільні одне від одного явища.
- За рахунок податків держава фінансує створення суспільних благ.
- Податки можна назвати «ціною держави».

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні й учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Чи може існувати держава без податків? Необхідний час: 2 хв	 с. 100	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі варто утриматися від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення «Податки — це ціна, яку ми платимо за можливість жити в цивілізованому суспільстві», Олівер Голмс, американських правознавець XX ст., суддя Верховного суду США. Необхідний час: 1 хв	 с. 100	Сторителінг, евристична бесіда, колективне обговорення, панельна дискусія

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Ознайомся з прикладом податків часів Русі-України, описаних у «Повісті минулих літ», та ілюстраціями з Радзивілівського літопису. У якому році відбувалися події? Який князь домігся виплати данини? Необхідний час: до 5 хв	 с. 100–101	Колективне обговорення, пошук відповідей на запитання, панельна дискусія, сторителінг. Зазначте, що «Повість минулих літ» — літопис, важливе історичне джерело
Цікаво! Перші згадки про стягування данини в Русі-Україні Необхідний час: 2 хв	 с. 101	Сторителінг, пояснення вчителя, опрацювання додаткової інформації. Запропонуйте учням і ученицям взяти участь у мінідискусії на тему «Чому для кожної держави навіть у давнину важливо було мати систему збору податків? І як це впливало на її силу та незалежність?»

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Як Великий князь Київський по-повнював свою скарбницю? <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 102	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Поясніть, що данина — це форма податку, характерна для тогочасного суспільства. Зверніть увагу учнівства, що скарбниця князя наповнювалась не лише за рахунок одного типу податків, а з різних джерел. Запропонуйте порівняти з тим, як ми платимо податки сьогодні
 Скарбниця знань Як виникли податки? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 102–103	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Обговоріть з учнями та ученицями, що податки — це не нове явище, а частина суспільного розвитку, оскільки вони існували ще в Стародавній Греції та Римі. Підкресліть, що вже тоді податки передбачали справедливість — їх розмір залежав від доходів або майна. Запропонуйте дітям поміркувати, чому заможніші люди платили більше
 Скарбниця знань Що таке податки? <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 103	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Акцентуйте увагу дітей, що податки — це обов’язкові платежі, але вони не повинні асоціюватися з негативом, як штрафи або санкції. Поясніть, що податки сплачуються для забезпечення функціонування держави, а штрафи — за порушення законів. Підкресліть, що податки повинні сплачувати всі — це загальна вимога для громадян та компаній, незалежно від їхнього доходу чи статусу. Запропонуйте запитання для мінідискусії, наприклад, «Як ви думаєте, чому важливо, щоб усі платили податки?»
 Скарбниця знань Які бувають податки? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 103	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Зверніть увагу на розуміння школярами і школярками термінології теми
 Досліджую 2. У парах поміркуйте, чи є в держави власні гроші і за рахунок чого вона живе. <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 104	Робота в парах, мозковий штурм, коло ідей, фішбоун. У процесі виконання завдання учні й учениці можуть висловлювати хибні припущення, наприклад, «держави має власні гроші, які вона друкує», «держави не потребує фінансування через податки, оскільки вона має інші джерела доходу» тощо. Учителю необхідно пояснювати, що податки — це основне джерело доходу держави і це справедлива плата за отримані послуги від держави. Корисно буде ставити відкриті запитання, щоб учні й учениці подумали і дійшли правильних висновків. Наприклад, «Якби ми не платили податки, чи змогла б держава забезпечити нас усіма необхідними послугами?».

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 3. Робота з медіаресурсами. Ознайомся з інфографікою «Доходи держбюджету України» за 2023 рік від Міністерства фінансів в е-додатку (завдання 13.1). Ознайомся з інфографікою за 2024 рік від Кабінету Міністрів України в е-додатку (завдання 13.2). Які напрями отримують найбільше фінансування у бюджеті 2024 року? <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 104 13.1 13.2	Ознайомлювальна і пошукова робота, опрацювання додаткової інформації, пошук відповідей на запитання. Частину учнів і учениць може здивувати той факт, що податки, які сплачують громадяни, становлять значно більшу частину доходів до Державного бюджету України, ніж сума податків від підприємств. Така інформація змінює уявлення про роль громадян в економіці держави та підкреслює, наскільки важливими є податки, які сплачує кожен із нас. Це може стати хорошим приводом для обговорення «фінансової участі» кожного громадянина у житті країни. <i>Додатково варто звернути увагу учнів та учениць, що державний бюджет затверджується кожного року Законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Інформацію про бюджет України на поточний рік можна знайти на сайті – Міністерства фінансів України, а також на сайті Верховної ради України</i>
 Скарбниця знань Як пов'язані держава і податки? <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 104	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Важливо допомогти учням і ученицям усвідомити, що саме податки є основою існування держави. Без надходжень до бюджету вона не змогла б забезпечувати усе, що фінансується за рахунок платників податків (громадян і підприємств): освіту, медицину, безпеку, дороги тощо. Діти мають зрозуміти, що держава не заробляє гроші, а лише перерозподіляє наявні ресурси, отримані від податків. Варто також розвіяти уявлення про державу як абстрактну структуру — натомість підкреслити, що вона діє за рахунок коштів платників податків і повинна захищати їхні інтереси
Цікаво! У штаті Техас, США, коли купуєш ковбойські чоботи, ПДВ не стягується на відміну від купівлі черевиків для походів (трекінгу або хайкінгу). <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 104	Сторителінг, колективне обговорення, дослідження. Запитайте учнів і учениць, чи знають вони про незвичайні або дивні податки, які існували в різних країнах чи в різні історичні періоди. Запропонуйте знайти приклади таких податків в інтернеті та коротко представити їх класу — це може стати цікавим мінідослідженням
 Скарбниця знань Навіщо потрібні податки? <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 104–105	Активне читання, пояснення вчителя, евристична бесіда, панельна дискусія. Варто звернути увагу учнів і учениць на те, що податки допомагають державі реалізувати соціальну та економічну функції. Вони допомагають підтримувати тих, хто цього потребує. Також важливо пояснити, як податкова політика може впливати на економіку та громадян, наприклад, знижені податкові ставки можуть стимулювати розвиток малого бізнесу, а високі акцизи — зменшити споживання шкідливих товарів. Варто залучати учнів до обговорення, як ці механізми працюють у реальному житті. Це сприятиме розумінню того, що податки — важливий інструмент державної політики, який впливає на кожного з нас.

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Що таке суспільні блага? Необхідний час: 5 хв	 с. 105	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Поясніть дітям, що суспільні блага — це речі та послуги, якими ми користуємося щодня, навіть не замислюючись, звідки вони з'являються. Важливо підкреслити, що дороги, школи, лікарні, громадський транспорт, парки, музеї, поліція, армія — усе це не є «безкоштовним», а фінансується з податків, які сплачує кожен громадянин/кожна громадянка. На відміну від первісного способу життя, сьогоднішній комфорт та безпека стали можливими саме завдяки наявності суспільних благ. Учні й учениці мають усвідомити, що держава створює ці блага не з власної кишені, а за рахунок коштів платників податків. Це допоможе сформувати відповідальне ставлення до суспільних ресурсів і розуміння ролі кожного в підтримці загального добробуту
 Досліджую 4. Робота в групах. Уявіть себе державотворцями. Розробіть та винесіть на голосування модель бюджету для відновлення та розвитку України на наступний рік за допомогою онлайн-симулятора. Виконайте в е-додатку завдання 13.3 Необхідний час: 5–7 хв	 с. 105 13.3	Робота в групах, дебати, світове кафе, метод «Шість капелюхів», метод Волта Дісенея. Під час роботи над цим завданням учні та учениці можуть припускати хибних припущень. Наприклад, їм може здаватися, що в державі є необмежені ресурси, і вона може виділяти кошти на всі потреби водночас. Учителю важливо наголосити, що державний бюджет обмежений — він складається з податків, які сплачують громадяни і підприємства, тож необхідно визначати пріоритети. Також діти можуть недооцінювати потребу у фінансуванні оборони, соціального захисту чи медицини. Варто пояснити, що ці сфери — критично важливі, особливо в умовах війни. Ще одна поширена помилка — ідея про можливість «надрукувати більше грошей» або «взяти новий кредит», не усвідомлюючи наслідків інфляції чи зростання боргового навантаження. Учням слід пояснити важливість балансу між доходами та витратами. Дехто може вважати, що державу фінансує лише бізнес, і не розуміє ролі податків з доходів фізичних осіб. Варто звернути увагу й на те, що бюджет має відображати інтереси громадян, тож громадяни повинні стежити за новинами про бюджет та виявляти свою громадянську позицію під час обговорення та ухвалення важливих рішень та законів
 Скарбниця знань Із чого складається бюджетна система України? Необхідний час: 3–5 хв	 с. 106 13.4	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Зверніть увагу дітей, що бюджетна система України складається з двох основних рівнів — державного та місцевих бюджетів. Всі зібрані податки розподіляються між ними і формують зведений бюджет країни. Також важливо підкреслити, що окремо існують спеціальні фонди — Пенсійний фонд і Фонд соціального страхування на випадок безробіття — які мають чітко визначене призначення. Кошти з цих фондів не можна використовувати довільно, що підкреслює важливість цільового і прозорого використання грошей платників податків

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Податки можна назвати «ціною держави». Сучасні податки фінансують державні видатки, регулюють економіку та допомагають забезпечувати соціальні потреби населення. <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 106	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, метод «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 107	Усне опитування, обговорення в парах/групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень
 Перевір себе <i>Необхідний час: 10 хв</i>	 с. 107 13.5	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах/групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, аналіз відео, хмара слів, написання есе. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома. Відповідь на завдання 13.5 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
Домашнє завдання <i>Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв</i>	 с. 107 с. 49	Пояснення вчителя
Емоційна складова <i>Необхідний час: до 1 хв</i>		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 13.5

- **Запитання:** Яка максимальна ставка податків вважається ефективною, а після підвищення якої бюджет буде отримувати менше грошей?
Відповідь: 33 %

Корисні джерела та посилання

Інформація про бюджет України на поточний рік на сайті Міністерства фінансів України ⁴⁴	Інформація про бюджет України на поточний рік на сайті Верховної ради України ⁴⁵
Бюджетний кодекс України ⁴⁶	Пенсійний фонд України ⁴⁷
Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття ⁴⁸	

Додаткові завдання

1. Ознайомся з картиною фламандського художника Пітера Брейгеля Молодшого «Сплата десятини 1617–1622»⁴⁹ (The Payment of the Tithes). Дай відповідь на запитання, як сплачували податок у той час. Порівняй з тим, як сплачуються податки у наш час. Який варіант сплати податків зручніший?

2. Ознайомся з історією появи вислову «гроші не пахнуть». Що він означав і у якій ситуації його було вжито вперше? Як змінилось значення цієї фрази з часом? Чи згоден ти з тим, що гроші не пахнуть, тому для їх заробляння підійде будь-який спосіб?

Клоака Максима у Римі — великий стічний канал, що є частиною античної каналізації в Римі

Pecunia non olet

Римський імператор Веспасіан запровадив податок на громадські вбиральні і у відповідь на докори сина заявив: «Гроші не пахнуть».

Сеча з громадських туалетів продавалася як джерело аміаку для прання, щоб чистити та відбілювати вовняні тоги (верхній чоловічий одяг у Стародавньому Римі) тощо. Таким чином із тих, хто отримав цінну сечу від збирачів, стягувався податок.

Цікаво, що частина «туалетного» прибутку пішла на будівництво Колізею. Сьогодні цей вислів вживається на позначення людей, що добувають гроші будь-якими способами, не завжди морально-етичними та законними

Додаткові ідеї для вчителя

1. Організувати зустріч учнів із представником/представницею Державної податкової служби України (наживо/онлайн); провести екскурсію до Державної податкової служби України.
2. Запропонувати учням та ученицям (на вибір) обговорити з батьками ситуації, коли подання податкової декларації є необхідним.

Слайди до уроку 13⁷⁵

Посилання на слайди до уроків подані у додатку 4 цього посібника.

§ 14. Податки в Україні

Загальні рекомендації для вчителя

Метою заняття є подальше ознайомлення учнівства з податковою системою України, основними податками та зборами, а також напрямками їх використання в економіці. Важливо, щоб вчитель акцентував увагу на тому, що податки є основним джерелом фінансування державних витрат, зокрема на освіту, медицину та інфраструктуру, а також для забезпечення соціальних потреб населення. Під час уроку слід пояснити, як сплачуються податки в Україні, хто є їх платниками, а також ознайомити учнів з фіскальними чеками та можливостями отримати податкову знижку. Також необхідно підкреслити наслідки несплати податків, зокрема їхній вплив на економіку та соціальне забезпечення. Крім базових знань про податки, учні й учениці мають розвинути відповідальне ставлення до цієї теми, адже кожен громадянин має право контролювати, як витрачаються бюджетні кошти. Важливо заохочувати підлітків до обговорення теми, стимулюючи розвиток критичного мислення та зацікавленості до податкового законодавства та економіки країни.

Увага! Оскільки податкове законодавство та ставки податків можуть змінюватися, перед заняттям педагогу доцільно перевіряти актуальність інформації в офіційних джерелах, зокрема в Податковому кодексі.

Ключовий меседж уроку

Податки — це обов'язок і відповідальність кожного громадянина.

Цілі уроку

Ознайомити учнів з податковою системою України, основними податками і зборами, що сплачуються громадянами; пояснити, як та хто сплачує податки, а також напрями їх використання в Україні; розглянути поняття «фіскальний чек» та його функції; розглянути

відповідальність за несплату податків та вплив цього на економіку; дослідити поняття «податкова знижка» та як її можна отримати; розвивати вміння учнів аналізувати інформацію про податки та збори, їх роль у державному бюджеті та функціонуванні економіки; виховувати усвідомлення важливості сплати податків як громадянського обов'язку; формувати відповідальне ставлення до сплати податків та мотивацію до контролю за використанням бюджетних коштів.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, логічно обґрунтовувати позицію, висловлювати власну думку.

Ключові компетентності: громадянські та соціальні компетентності, математична, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Математика, правознавство, громадянська освіта, географія.

Основні терміни і поняття

Податкова система України, податкова культура українців, хто і як сплачує податки, напрями використання податків та зборів, фіскальний чек, податкова знижка, відповідальність за несплату податків.

Очікувані результати навчання

Знання: наводить приклади основних податків і зборів в Україні; називає напрями використання податків та зборів; у фіскальному чеку про купівлю товарів/послуг може показати, де зазначена інформація про сплату покупцем податку на додану вартість.

Ставлення: усвідомлює можливі наслідки за несплату податків.

Поведінка: дивиться в чек після покупки; цікавиться, які інструменти можна використовувати, щоб здійснювати своє право контролювати бюджет держави/міста.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Має базове уявлення про роль податків у житті держави	Називає основні види податків в Україні (наприклад, ПДВ, податок на доходи фізичних осіб, військовий збір, акциз). Може навести приклад того, на що витрачаються податки (освіта, медицина, дороги)	Знає, як сплачуються податки в Україні. Розрізняє загальнодержавні та місцеві податки і збори	Може порахувати розмір податку за відомою ставкою. Вміє користуватись онлайн-калькуляторами для розрахунку податків
Ставлення	Усвідомлює, що податки — це «ціна» за суспільні блага	Усвідомлює, що податки потрібні для функціонування держави	Вважає сплату податків обов'язком громадянина. Усвідомлює можливі наслідки ухилення від податків для держави і громадян	Демонструє відповідальне ставлення до теми: підтримує ідею «білої» зарплати, справедливого оподаткування. Вважає важливим знати, як і куди витрачаються бюджетні кошти
Поведінка	Пов'язує податки з повсякденними ситуаціями: заробіток, покупки, використання послуг	Перевіряє фіскальний чек після покупки. Знає, де в чеку вказано суму ПДВ	Цікавиться інформацією про податки з офіційних джерел. Може навести приклади витрат держави або місцевих бюджетів	Вміє шукати та аналізувати бюджетну інформацію у відкритих джерелах. Користується інструментами контролю за публічними фінансами

Ключові тези

- Податки — це обов'язок і відповідальність кожного громадянина.
- В Україні існують загальнодержавні та місцеві податки і збори.
- Податки із заробітної платні та багатьох інших доходів сплачуються податковими агентами.
- Під час купівлі товарів сплачуються податок на додану вартість (скорочено — ПДВ) та акцизний податок.
- За рахунок податків фінансуються державні витрати та соціальні потреби населення.
- Платники податків можуть скористатись податковою знижкою.

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запроповану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч.1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Чому всім важливо сплачувати податки? Необхідний час: 2 хв	 с. 108	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі варто утриматися від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Необхідний час: 1 хв	 с. 108	Сторителінг, евристична бесіда, пояснення вчителя, опрацювання додаткової інформації

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Чи відомо тобі, що кожна людина платить податки? Pozнайомся з Мариною і досліди на її прикладі ситуації, коли люди сплачують податки. Ознайомся з розрахунковим листком Марини за березень 2024 року. Допоможи дівчині зрозуміти, яка сума повинна надійти на її картку в березні. Які податки сплатила Марина? Склади математичну пропорцію та обчисли на прикладі зарплатної відомості Марини, яка діяла ставка ПДФО та військового збору на той момент. Виконай в е-додатку завдання 14.1. Необхідний час: 5–7 хв	 с. 108–109 14.1	Метод кейсів, панельна дискусія, пошук відповідей на запитання, завдання на розрахунки. Зверніть увагу учнівства, що навіть мінімальна заробітна плата оподатковується. Попросіть звернути увагу на колонки «нараховано» і «утримано», поясніть, що з премії також потрібно сплачувати податки. Проведіть обговорення, як саме формується сума до виплати. Також варто зазначити, що податкове законодавство постійно змінюється, тож ставки податків теж можуть змінюватися. Відповідь на завдання 14.1 з е-додатку зазначено в кінці параграфа

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Які податки та збори існують в Україні? <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 109	Пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Акцентуйте увагу здобувачів і здобувачок освіти, що місцеві податки можуть відрізнятися у різних регіонах України
 Досліджую 2. Щоб заощадити для проходження стажування в Лондоні, Марина відкрила депозит у банку. Це дасть їй змогу не лише відкласти гроші для досягнення фінансової цілі, а й отримувати пасивний дохід від банку. Допоможи дівчині зрозуміти, які податки та в якому розмірі вона сплатила з депозиту за рік. Виконай в е-додатку завдання 14.2. <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 108–109 14.2	Пошук відповідей на запитання, завдання на розрахунки. Зверніть увагу учнів та учениць, що доходи від депозитів оподатковуються. Поясніть, що в Україні проценти з депозитів оподатковуються за ставкою 18 % (податок на доходи фізичних осіб) та 5 % — військовий збір. Для цього на прикладі ситуації з Мариною покажіть, як ці податки розраховуються. Зазначте, що для різних видів доходів можуть діяти різні правила оподаткування. Відповідь на завдання 14.2 з е-додатку зазначено в кінці параграфа
 Скарбниця знань Як сплачуються податки з доходів? <i>Необхідний час: до 5 хв</i>	 с. 109–110	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Зверніть увагу учнів і учениць, що здебільшого податки із доходів сплачуються податковими агентами, які обчислюють та перераховують їх в бюджет. Основними податковими агентами є роботодавці та банки, які сплачують податки з відсотків за депозитами своїх клієнтів. Однак у випадку, коли людина отримує доходи, наприклад, від оренди житла або продажу майна, вона зобов'язана самостійно обчислювати і сплачувати податки, подавати податкову декларацію та звітувати до Державної податкової служби. Учитель також має акцентувати на важливості виконання податкових зобов'язань, адже ухилення від сплати податків може призвести до штрафів і навіть конфіскації майна в разі серйозних порушень
 Досліджую 3. Розглянь фіскальний чек на товар, який придбала Марина. Який податок вона сплатила? Яка ставка цього податку? <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 110	Пошук відповідей на запитання, метод кейсів. Фінансово грамотна людина повинна вміти знаходити та аналізувати необхідну інформацію в фінансових документах. Заохочуйте учнів досліджувати фінансові документи та вчити їх знаходити потрібні дані в них. Одним із таких документів є фіскальний чек, в якому міститься важлива інформація про здійснені фінансові операції

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Які податки сплачує покупець, купуючи товари? <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 110	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Поясніть, що під час покупки товарів і послуг покупець сплачує податки, зокрема податок на додану вартість (ПДВ) і акцизний податок. Ці податки є непрямими, оскільки вони включені у вартість товару чи послуги, і їх облік та перерахування до державного бюджету здійснює продавець, який є податковим агентом. ПДВ застосовується до більшості товарів та послуг, а акцизний податок стягується з товарів, таких як нафтопродукти, алкоголь, тютюн та певні транспортні засоби. Важливо також пояснити, що це частина загальної системи оподаткування, яка забезпечує фінансування державних потреб
Цікаво! Акциз іноді називають «податком на товари гріха», оскільки він часто стягується з товарів, споживання яких може зашкодити здоров'ю людини (як-от алкоголь та тютюнові вироби). <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 111	Панельна дискусія, колективне обговорення, відкритий мікрофон. Використайте це завдання для обговорення того, як податки можуть бути інструментом не тільки фінансування держави, а й впливу на поведінку громадян. Можна також звернути увагу на те, як ці податки впливають на здоров'я людей і суспільство в цілому
 Скарбниця знань Фіскальний чек: що означає і навіщо потрібен? <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 111	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Зосередьтеся на важливості фіскального чека як документа, що підтверджує покупку і захищає права споживачів. Чек містить інформацію про податки, ставки оподаткування та інші дані, що передаються до Державної податкової служби. Важливо пояснити учням і ученицям, що фіскальний чек є основним документом для повернення товару та для отримання податкових знижок у певних випадках
 Досліджую 4. Допоможи Марині дізнатися, скільки податків вона сплачує за рік і куди йдуть ці гроші. Виконай в е-додатку завдання 14.3. <i>Необхідний час: 5 хв</i>	 с. 111 14.3	Дослідження, ознайомлювальна і пошукова робота, опрацювання додаткової інформації, метод кейсів. Підрахунок суми податків за рік буде корисним з точки зору розуміння особистого внеску кожного громадянина в Державний бюджет

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Куди йдуть гроші платників податків? <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 111–112	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Учителю важливо підкреслити, що податки є основним джерелом фінансування державних витрат, які включають медичні послуги, освіту, соціальні виплати, пенсії, зарплати працівників державних установ та багато інших необхідних послуг. Кожен з нас сплачує податки через зарплату, покупки в магазинах або комунальні платежі, і таким чином бере участь у формуванні Державного бюджету. Дуже важливо усвідомити, що всі державні послуги мають свою вартість, і фінансуються за рахунок цих коштів. Активна громадянська позиція дозволяє кожному з нас контролювати, як витрачаються наші податки, та висловлювати своє ставлення до важливих питань через звернення до органів влади чи участь у громадських ініціативах
 Досліджую 5. Прочитай історії Кості, Олега та Марти і дай відповідь на запитання, у яких випадках можна отримати податкову знижку. <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 112	Метод кейсів, пошук відповідей на запитання, мозковий штурм. Під час виконання цього завдання учні та учениці можуть допускати типові помилки, наприклад, помилково вважаючи, що податкову знижку можна отримати за оплату будь-якого навчання, страхового полісу чи кредиту. Важливо підкреслити, що законодавство чітко визначає конкретні ситуації, коли можна претендувати на податкову знижку, і лише певні витрати підлягають такій компенсації
 Скарбниця знань Як можна заощадити на податках? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 113	Пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Учитель повинен звернути увагу учнів і учениць на те, що податкова знижка дозволяє заощаджувати частину податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який був сплачений у минулому році. Для цього важливо зібрати відповідні документи, такі як платіжки, чеки та копії договорів, які підтверджують витрати. Серед витрат, що дають право на податкову знижку, є іпотечні відсотки, переобладнання транспортного засобу, витрати на страхування життя, навчання та благодійні внески
 Досліджую 6. Pozнайомся з Андрієм, який працює податковим інспектором, та підкажи батькам Кості, як їм подати запит на оформлення податкової знижки. <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 113–114	Пошук відповідей на запитання, моделювання життєвих ситуацій. Учні й учениці можуть помилково вважати, що податкова знижка надається автоматично. Пояснить їм, що це не так. Щоб отримати податкову знижку, платник податків самостійно має подати відповідний запит до податкової служби. Для цього потрібно зібрати всі необхідні документи. Вчителю варто звернути увагу на важливість правильного збору документів і чітке дотримання процедури подання запиту через електронний кабінет Державної податкової служби

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Які наслідки несплати податків? Ознайомся з інфографікою, яку соціальну допомогу передбачено населенню України у 2024 році, в е-додатку (завдання 14.4). Необхідний час: 5 хв	 с. 114 14.4	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда, опрацювання додаткової інформації. Учителю важливо звернути увагу учнівства на те, що несплата податків веде до розвитку тіньової економіки, яка завдає серйозних збитків Державному бюджету. Це впливає на можливість фінансувати важливі соціальні програми, зокрема виплату зарплат працівникам державного сектору (вчителям, лікарям, військовим) та соціальні допомоги вразливим групам населення. Важливо, щоб учні й учениці зрозуміли, чому своєчасна сплата податків є критично важливою для стабільності держави
 Скарбниця знань Звідки у держави кошти для соціальної допомоги та пенсій? Необхідний час: 3 хв	 с. 114	Пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Зверніть увагу здобувачів і здобувачок освіти на важливість єдиного соціального внеску (ЄСВ) як основного джерела фінансування соціальних допомог та пенсій в Україні. Варто пояснити, що за найманих працівників цей податок сплачують роботодавці, а самозайняті особи (ФОПи) — самі за себе, і що ці кошти спрямовуються на пенсії, допомоги при втраті працездатності та інші соціальні виплати
Цікаво! Податки, пов'язані з оплатою праці — це ЄСВ (єдиний соціальний внесок), ПДФО та військовий збір. Необхідний час: 2–3 хв	 с. 114	Пояснення вчителя, колективне обговорення. Зверніть увагу учнів і учениць, що для найманих працівників ЄСВ (єдиний соціальний внесок) не вираховується з їхньої заробітної плати — його сплачує працедавець за кожного працівника. Водночас ПДФО та військовий збір утримуються безпосередньо із заробітної плати працівника

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Податки — це обов'язок і відповідальність кожного громадянина. Так само у кожного громадянина є і права — отримувати суспільні блага та соціальний захист. Необхідний час: 2–3 хв	 с. 115	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, метод «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія Необхідний час: 2 хв	 с. 115	Усне опитування, обговорення в парах/групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Перевір себе Необхідний час: 10 хв	 с. 115 14.5	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах/групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, хмара слів, написання есе. За потреби частину вправ для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома. Відповідь до завдання 6 зазначено у кінці параграфа
Домашнє завдання Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв	 с. 115 с. 51	Пояснення вчителя
Емоційна складова Необхідний час: до 1 хв		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 14.1

Ставка ПДФО — 18 %

Сума фактично сплаченого військового збору — 500 грн

Ставка військового збору — 5 %

Завдання 14.2

Усього податків — 345 грн

Нарахування відсотків — 15 %

Утримання податку ФО на пасивні доходи — 270 грн

Відповідь до завдання 6 рубрики «Перевір себе»

- Пенсійний збір — це збір до Пенсійного фонду України, що сплачує покупець у розмірі 1 % від вартості нерухомості.
- Державне мито сплачує продавець у розмірі 1% від вартості нерухомості за нотаріальне посвідчення того факту, що право власності від продавця переходить до покупця.

Корисні джерела та посилання

Сайт Державної податкової служби
України⁵⁰

Податковий кодекс України⁵¹

Основні випадки подання податкової
декларації про майновий стан і доходи⁵²

Що таке єдиний соціальний внесок (ЄСВ)
і для чого він потрібен?⁵³

Закон України «Про збір та облік єдиного
внеску на загальнообов’язкове державне
соціальне страхування»⁵⁴

Закон України
«Про захист прав споживачів»⁵⁵

Лайфхак

Щоб обчислити очікуваний розмір пасивних доходів за депозитом,
можна скористатись депозитним калькулятором⁵⁶ від Центру фінан-
сових знань «ТАЛАН» Національного банку України:

Додаткові ідеї для вчителя

Інтеграція з географією

Запропонуйте учням дослідити податки, які можуть очікувати ту-
ристів в Україні та за кордоном. Наприклад, розгляньте туристичний
збір і порівняйте його ставки в різних областях України та в інших
країнах світу. Крім того під час планування подорожей також необ-
хідно враховувати, що у деяких країнах, наприклад у США, ціни в
магазині можуть бути вказані без податків. Тому покупець сплачує
податок окремо на касі. Одна з головних причин такого розділу ціни і
податку — це посилення усвідомлення громадянином, що він або вона
оплачує податки, і його/її внутрішнього розуміння, що тепер він або
вона має право вимагати від держави захисту своїх громадянських
інтересів.

Слайди до уроку 14⁷⁶

Посилання на слайди до уроків подані
у додатку 4 цього посібника.

§ 15. Культура благодійності

Загальні рекомендації для вчителя

На цьому уроці учні й учениці розпочинають знайомство з основами культури благодійності, її значенням для суспільства. Важливо, щоб учитель акцентував увагу на тому, що благодійність — це добровільна допомога, яка спрямована на покращення життя інших без прагнення до особистої вигоди. Крім базових знань про благодійність, урок має розвивати вмотивованість до участі в благодійних ініціативах і волонтерстві, а також формувати здатність аналізувати ефективність благодійної допомоги. Важливо заохочувати учнів і учениць до обговорення різних форм благодійної діяльності та волонтерства, стимулюючи розвиток критичного мислення щодо цих тем. Педагогу слід підкреслити значення ведення «Щоденника вдячності» як інструмента для розвитку позитивного ставлення до світу та вдячності за отриману допомогу.

Ключовий меседж уроку

Благодійність означає добровільну підтримку суспільства через законні та доступні форми допомоги без прагнення до особистої вигоди чи подяки.

Цілі уроку

Ознайомити учнів та учениць з поняттям благодійності, її змістом і значенням для суспільства; дослідити історію розвитку благодійництва в Україні та світі; розглянути основні сфери благодійної діяльності в Україні; надати інформацію про благодійні фонди; ознайомити з сутністю волонтерства, його значенням та прикладами волонтерської діяльності; розвивати навички аналізу ефективності благодійності та волонтерства; виховувати культуру благодійності та співчуття до

тих, хто потребує допомоги; стимулювати вмотивованість учнів та учениць до участі в благодійних та волонтерських ініціативах; формувати звичку до ведення «Щоденника вдячності» як способу підтримки позитивного ставлення до світу та вдячності за отриману допомогу.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: читати з розумінням, виявляти ініціативу.

Ключові компетентності: громадянські та соціальні компетентності, культурна, інноваційність, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Історія, громадянська освіта, правознавство, математика.

Основні терміни і поняття

Зміст і значення благодійництва, культура благодійності в Україні, сфери благодійної діяльності в Україні, благодійні фонди, сутність волонтерської діяльності, розвиток благодійності та волонтерського руху в Україні.

Очікувані результати навчання

Знання: розуміє зміст та значення благодійництва; обізнаний з історією розвитку благодійництва у світі та в Україні; знає основні напрями та види благодійництва; розуміє, як працюють благодійні фонди; знає, що таке волонтерство та може назвати приклади волонтерського руху.

Ставлення: вмотивований займатися благодійництвом, волонтерством.

Поведінка: практикує ведення «Щоденника вдячності».

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Пояснює поняття благодійності	Знає способи здійснення благодійності	Пояснює значення волонтерського руху, має розуміння різних форм і видів благодійної діяльності	Знає про різні аспекти благодійності, включаючи її історичний розвиток, основні принципи та ефективність допомоги
Ставлення	Виявляє інтерес до ідеї благодійності	Підтримує ідею благодійності	Усвідомлює важливість благодійності для суспільства	Усвідомлює відповідальність за участь у благодійних ініціативах
Поведінка	Підтримує благодійні ініціативи у межах своїх можливостей	Бере участь у благодійних заходах у межах своїх можливостей	Співпрацює з іншими в межах благодійних заходів, допомагає в організації шкільних благодійних акцій	Ініціює і реалізує благодійні проекти

Ключові тези

- Робити добрі справи та допомагати іншим — покликання благодійників.
- Благодійність — це українська традиція.
- Благодійна організація — це неприбуткова організація, яка займається збором та розподілом ресурсів (грошей, речей, послуг) з метою надання допомоги тим, хто її потребує.
- Існують різні сфери благодійної діяльності: освіта, культура і мистецтво, спорт і фізична культура, права і свободи людини, охорона здоров'я, наука і наукові дослідження, опіка та піклування, правова допомога, соціальний захист, подолання

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

бідності, розвиток територіальних громад, розвиток міжнародної співпраці, обороноздатність і захист населення, екологія, охорона довкілля, захист прав тварин, запобігання катастрофам та ліквідація їх наслідків, стимулювання економічного розвитку країни, поліпшення соціально-економічного становища населення.

- Благодійна допомога може бути матеріальна (грошима, речами, їжею) або нематеріальна (надання певних послуг).
- Волонтерство — добровільна благодійна допомога, яка полягає в безоплатній діяльності, наданні послуг чи робіт.

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя <i>Необхідний час: 1 хв</i>		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч.1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Що означає благодійність? <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 116	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі варто утриматися від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями.
 Джерело натхнення <i>The Giving Pledge</i> , або Клятва дарування. <i>Необхідний час: 1 хв</i>	 с. 116	Сторителінг, евристична бесіда, колективне обговорення

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Ознайомся в е-додатку (завдання 15.1) з інформацією про визначного українського діяча Андрея Шептицького. Переглянь відео і дай відповіді на запитання. <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 116–117 15.1	Перегляд та обговорення навчальних відео, активне читання, опрацювання додаткової інформації, пошук відповідей на запитання. На завершення виконання завдання запропонуйте учнівству відповісти на запитання « <i>Що мене найбільше вразило у діяльності Андрея Шептицького? Чому цей приклад варто знати сучасним людям?</i> ». <i>Додаткові запитання:</i> — Як діяльність Шептицького поєднується з темами благодійності, фінансової грамотності, підприємництва? — Чому його досвід є актуальним сьогодні? — Якби він жив сьогодні, якою була б його роль у розвитку економіки чи благодійності?

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Як київські князі розвивали культуру благодійності? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 117	Активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда. Зверніть увагу, що київські князі впроваджували благодійність як складову державної політики. Зокрема, важливо підкреслити, що благодійність не обмежувалася лише фінансовою допомогою, а включала й створення освітніх установ і підтримку тих, хто потрапив у складні життєві умови. Вивчаючи історичні приклади, можна показати, як ідеї благодійності втілювались на практиці через конкретні дії й ініціативи
Цікаво! Культура благодійності в Україні продовжує розвиватися і сьогодні. У 2024 році Україна посіла сьоме місце у Світовому індексі благодійності (World Giving Index). <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 117	Колективне обговорення, мозковий штурм. Наголосіть, що Україна займає активну позицію в глобальному процесі розвитку благодійності, що є відображенням високої громадянської свідомості нашого суспільства
 Досліджую 2. Ознайомся з результатами опитування «Культура благодійності (Благодійні практики молоді) в Україні» в е-додатку (завдання 15.2). Поміркуй, який загальний висновок можна зробити за результатами опитування щодо участі української молоді у благодійності. <i>Необхідний час: 5–7 хв</i>	 с. 117 15.2	Ознайомлювальна та пошукова робота, опрацювання додаткової інформації, пошук відповідей на запитання. Запропонуйте учням і ученицям поміркувати, як можна збільшити рівень залучення молоді до благодійних ініціатив та якими методами можна мотивувати їх до більш активної участі в таких проєктах
 Скарбниця знань Які існують сфери благодійної діяльності? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 118	Пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Зверніть увагу на різноманітність сфер благодійної діяльності, адже благодійність охоплює багато аспектів нашого життя, від освіти та охорони здоров'я до розвитку територіальних громад і екології. Кожна з цих сфер має велике значення для розвитку суспільства
 Досліджую 3. Марія хоче влаштуватися працювати у благодійний фонд «Допомога кожному». Допоможи їй дати відповіді на запитання: чи зможе вона отримувати заробітну плату і у якому розмірі? <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 118	Пошук відповідей на запитання, метод кейсів, обґрунтування власної думки, моделювання життєвих ситуацій. Запропонуйте здобувачам освіти поділитися своїми міркуваннями щодо того, чи, на їхню думку, благодійний фонд має право витрачати зібрані кошти на своє утримання

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Яку організацію називають благодійною і за рахунок яких коштів вона функціонує? <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 118–119	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Учителю варто звернути увагу на те, що благодійні організації в Україні є важливим елементом соціальної підтримки. Важливо пояснити учнівству, що хоча ці організації неприбуткові, їх співробітники можуть отримувати за свою роботу заробітну плату. Але варто звернути увагу, що Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» регламентує, яку саме частку доходів (20%) можна спрямувати на адміністративні витрати
 Скарбниця знань Якою може бути благодійна допомога? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 119	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Це завдання сприятиме розвитку учнівства розуміння різноманіття форм благодійної допомоги та її необхідності в суспільстві, а також допоможе їм краще зрозуміти, як різні ресурси можуть бути використані для допомоги іншим. Важливо також роз'яснити різницю між фінансовою та матеріальною допомогою
 Досліджую 4. Виконай в е-додатку завдання 15.3. <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 119 15.3	Метод кейсів, моделювання життєвих ситуацій, вправи на розрахунки. Нагадайте учням та ученицям, що згідно з законодавством, благодійні організації можуть використовувати не більше 20 % своїх річних доходів на адміністративні витрати. Це правило сприяє прозорості у фінансуванні та гарантує, що більша частина зібраних коштів буде спрямована безпосередньо на допомогу тим, хто її потребує
 Скарбниця знань Що означає волонтерство? <i>Необхідний час: 3 хв</i>	 с. 119–120	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Ця інформація має допомогти учням та ученицям зрозуміти суть волонтерства як безоплатної і добровільної діяльності, що має різноманітні напрями. Зокрема, важливо підкреслити, що волонтерська діяльність змінюється і адаптується до поточних потреб суспільства. Це завдання також дає можливість обговорити, чому волонтерство є важливим в умовах війни та інших надзвичайних ситуацій
 Скарбниця знань Як займатись волонтерством правильно? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 120	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Зверніть увагу учнів і учениць на важливість організувати допомогу правильно та ефективно, не порушуючи етичних норм і законодавства. Підлітки повинні усвідомити, що волонтерство має бути етичним, системним і відповідальним. Важливо наголосити на необхідності отримати згоду від того, кому буде надана допомога для уникнення непорозумінь. Також необхідно пояснити, що волонтерська діяльність вимагає прозорості — важливо звітувати за зібрані кошти та надані послуги

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Як розвинути культуру благодійності? Необхідний час: 2–3 хв	 с. 120	Активне читання, пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Поясніть учнівству важливість систематичної благодійної діяльності, а не лише допомоги у кризових ситуаціях. Варто підкреслити, що культура благодійності не обмежується лише наданням допомоги, а й включає культуру вдячності — вміння висловлювати вдячність за отриману допомогу. Також необхідно розвивати в підлітків усвідомлення того, що благодійність повинна стати за можливості регулярною практикою

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Благодійність — це твій добровільний вибір допомагати розвитку та добробуту громади у доступній формі та в законний спосіб, не очікуючи за це подяки чи персональної вигоди. Благодійність — це українська традиція. Необхідний час: 2–3 хв	 с. 121	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія Необхідний час: 2 хв	 с. 121	Усне опитування, обговорення в парах/групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень
 Перевір себе Необхідний час: 10 хв	 с. 121	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах/групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, хмара слів, написання есе, створення пам'ятки. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома
Домашнє завдання Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв	 с. 121 с. 53–55	Пояснення вчителя
Емоційна складова Необхідний час: до 1 хв		Запитайте учнів і учениць про їх самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)

Відповіді до завдань в е-додатку

Завдання 15.2

• *Запитання:* Скільки напрямів благодійної допомоги наведено на інфографіці?

Відповідь: 7

• *Запитання:* Кому найчастіше допомагає молодь?

Відповідь: Незнайомим людям.

• *Запитання:* Який напрям благодійної діяльності є найпопулярнішим?

Відповідь: Допомога армії.

Завдання 15.3

• *Запитання:* Чи можуть працівники благодійних організацій отримувати заробітну плату?

Відповідь: Так.

• *Запитання:* Який максимальний розмір коштів, які благодійний фонд «Допомога кожному» може витратити на адміністративні витрати, у тому числі на зарплати персоналу у цьому році?

Відповідь: Не більше 1 000 000 грн (до 20 % загальних отриманих доходів у поточному році). Розмір адміністративних витрат благодійної організації не може перевищувати 20 % доходу цієї організації у поточному році, який склав 5 млн грн (с. 118 підручника).

Корисні джерела та посилання

Інфографіка «Всесвітній індекс благодійності» (англійською мовою)
Закон України⁵⁷;

«Про благодійну діяльність та благодійні організації»⁵⁸

Слайди до уроку 15⁷⁷

Посилання на слайди до уроків подані
у додатку 4 цього посібника.

§ 16. Бути добродійником/добродійницею

Загальні рекомендації для вчителя

На цьому уроці учні й учениці продовжують знайомство з темою благодійності. Вони дізнаються про основні принципи благодійництва, а також навчаться перевіряти благодійні ініціативи та організації. Важливо, щоб педагог акцентував увагу на тому, що благодійність — це не лише надання допомоги, а й відповідальність за те, як надані кошти будуть використані. Слід розглянути реальні ситуації, які допоможуть дітям навчитися перевіряти інформацію перед здійсненням допомоги та відрізнити благодійництво від шахрайства. Крім того, учнівство має усвідомити важливість особистої залученості до благодійних ініціатив і вміння планувати благодійні акції, зважаючи на власні можливості та ресурси. Вчитель має заохочувати школярів і школярок до групової роботи, під час якої вони зможуть разом генерувати ідеї для благодійних заходів у школі або за її межами. Педагогу слід наголошувати на принципах благодійності: актуальності, добровільності, прозорості та підзвітності для здійснення допомоги ефективно і без ризику. На завершення вивчення теми учні й учениці повинні вміти як ефективно надавати допомогу так і не боятись самостійно звернутись по допомогу, якщо в цьому буде потреба.

Це завершальний урок курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у 8 класі. Після опрацювання всіх тем учням та ученицям необхідно виконати діагностувальну роботу з метою оцінки рівня засвоєння матеріалу. Якщо кількість годин у навчальній програмі є достатньою, перед діагностувальною роботою доцільно провести підсумковий урок для повторення вивченого протягом курсу. Діагностувальну роботу можна знайти у додатку 2 (с. 179–183).

Ключовий меседж уроку

Благодійність — це не лише допомога, а й відповідальність. Завжди необхідно перевіряти, кому і для чого ти хочеш допомогти, а також чи була ефективною надана допомога.

Цілі уроку

Ознайомити учнів та учениць зі способами здійснення благодійності й основними принципами благодійництва (актуальність, добровільність, індивідуальна фінансова спроможність, адресність, прозорість, підзвітність, відповідальність); розвивати вміння відрізняти благодійництво від шахрайства за допомогою аналізу реальних ситуацій; розвивати критичне мислення учнів та учениць, допомагаючи їм аналізувати запити на благодійність і перевіряти інформацію; сприяти розвитку комунікативних й організаційних навичок через групову роботу, пошук ідей для шкільної благодійності; формувати усвідомлення важливості особистої залученості до благодійності та допомоги тим, хто її потребує.

Компетентності, які розвиваються

Наскрізні компетентності: діяти творчо, співпрацювати з іншими.

Ключові компетентності: громадянські та соціальні компетентності, культурна, інноваційність, підприємливість і фінансова грамотність.

Можливості для інтеграції

Громадянська освіта, правознавство, математика, інформатика.

Основні терміни і поняття

Способи і можливість здійснення благодійності, основні принципи благодійництва, як відрізнити благодійництво від шахрайства.

Очікувані результати навчання

Знання: знає основні принципи благодійництва; розуміє ризики, пов'язані з шахрайством та фінансовими махінаціями в благодійній діяльності.

Ставлення: усвідомлює важливість особистої залученості до благодійної діяльності.

Поведінка: бере участь у благодійництві відповідно до своїх потреб та наявних ресурсів; перевіряє благодійну організацію перед здійсненням внеску.

Орієнтири для оцінювання

Рівень	Початковий	Середній	Достатній	Високий
Знання	Знає основні способи добродійної діяльності	Наводить приклади благодійної допомоги. Називає основні способи перевірки благодійних організацій	Знає, як перевірити благодійну організацію та відрізнити благодійність від шахрайства. Розуміє основні фінансові ризики, які можуть виникнути	Знає принципи благодійності, включаючи способи перевірки організацій, розуміє ризики, пов'язані з шахрайством та фінансовими махінаціями в благодійній діяльності. Пояснює як перевіряти та оцінювати благодійні ініціативи
Ставлення	Виявляє інтерес до ідеї благодійності	Усвідомлює власну відповідальність за вибір організацій для здійснення благодійної допомоги	Вважає підтримку благодійних ініціатив важливою частиною своєї відповідальності	Вважає своїм обов'язком сприяти допомозі тим, хто її потребує, і завжди ретельно підходить до вибору організацій та перевірки наданої допомоги
Поведінка	Підтримує благодійні акції в школі або громаді у міру своїх можливостей	Перевіряє організації перед наданням допомоги	Перевіряє благодійні організації та дізнається ефективність наданої допомоги	Ініціює і реалізує благодійні проекти. Приділяє увагу перевірці ефективності допомоги

Ключові тези

- Завжди слід перевіряти, кому та для чого ти хочеш допомогти, а також чи була ефективною надана допомога.
- Існує велика кількість благодійних заходів, які підлітки можуть організувати в школі або самостійно.

Орієнтовний план уроку

Типовий план уроку наведений у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 23).

Необхідні матеріали та інструменти

Перелічено у ч. 1 цього посібника (підрозділ «Гайд використання навчально-методичного забезпечення на різних етапах уроку», с. 22).

- Під час благодійності можна наразитись на фінансові ризики, наприклад, шахраї полюють на оголошення про збір коштів на картку.
- Основні принципи благодійності: актуальність, добровільність, індивідуальна фінансова спроможність, адресність, прозорість, підзвітність, відповідальність.

ХІД УРОКУ

Вступна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
Слово вчителя Необхідний час: 1 хв		Оголошення теми уроку. Емоційна складова: поцікавтеся, як учні та учениці почуваються на початку уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)
 Фінансовий пазл Як займатися благодійністю правильно? Необхідний час: 2 хв	 с. 122	Евристична бесіда, коло ідей, мозковий штурм, панельна дискусія. На цьому етапі варто утриматися від коментарів щодо правильності або неправильності припущень, висловлених учнями та ученицями
 Джерело натхнення «Не всі ми можемо робити великі справи. Але ми можемо робити маленькі справи з великою любов'ю» (Мати Тереза). Необхідний час: 1 хв	 с. 122	Колективне обговорення, панельна дискусія, відкритий мікрофон

Основна частина

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 1. Ознайомся з прикладами благодійних кампаній в інтернеті і дай відповідь на запитання, як школярі можуть займатися благодійністю. Необхідний час: 3–5 хв	 с. 122	Ознайомлювальна і пошукова робота, опрацювання додаткової інформації, дослідження, мозковий штурм. Учні й учениці можуть не враховувати, що благодійність не обмежується лише фінансовими внесками. Педагог має сприяти розвитку творчого підходу у дітей, заохочуючи їх генерувати різноманітні способи реалізації благодійності
 Досліджую 2. Виконай в е-додатку завдання 16.1. Необхідний час: до 3 хв	 с. 122 16.1	Робота у парах, колективне обговорення, пошук відповідей на запитання, мозковий штурм. Якщо учням та ученицям складно розгадувати філворд, то можна запропонувати знайти, наприклад, перші три назви благодійних ініціатив, а завершити виконання завдання вдома

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Скарбниця знань Як підлітки можуть долучатися до благодійності? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 122	Активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда. Зверніть увагу учнівства на різноманітність способів, якими підлітки можуть долучатися до благодійності. Завдання має сприяти усвідомленню дітьми, що вони можуть реалізувати власні ініціативи. Важливо, щоб учні й учениці зрозуміли, що благодійність може бути частиною їхнього повсякденного життя і через благодійні ініціативи вони можуть здійснювати позитивний вплив на суспільство
 Досліджую 3. Є люди, які готові допомагати. Водночас трапляються шахраї, які намагаються обдурити інших і заволодіти їхніми грошима чи майном. Благодійність для них — ще одна нагода для втілення своїх лихих задумів. Утім, таких пасток можна легко уникнути, якщо дотримуватись простих правил безпеки для благодійності. Переглянь відео «Як шахраї крадуть гроші, зібрані на благодійність» в е-додатку (завдання 16.2). Дай відповідь на запитання до нього. <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 123 16.2	Перегляд та обговорення навчальних відео, пошук відповідей на запитання, метод кейсів. Акцентуйте увагу учнів і учениць на важливості захисту персональних даних під час здійснення благодійних зборів
 Досліджую 4. Прочитай історію, яка трапилася з Олею та Артемом. Як ти гадаєш, чому Оля наразилась на фінансовий ризик, коли хотіла зайнятися благодійністю? Як ти гадаєш, яким повинен бути перший крок, коли ти отримуєш запит на благодійність? Обговоріть у парах та перевірте свої припущення. <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 123	Робота у парах, метод кейсів, моделювання життєвих ситуацій, створення чекліста, створення рекомендацій, створення пам'ятки. Звертайте увагу учнів і учениць на важливість перевірки організацій, які звертаються з проханням про допомогу, адже шахраї можуть зловживати такими ситуаціями

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Досліджую 5. Ознайомся в е-додатку (завдання 16.3) з уривком статті про благодійність в Україні, у якій наведено поради експертів Національного банку України. <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 123 16.3	Ознайомлювальна та пошукова робота, опрацювання додаткової інформації, пошук відповідей на запитання. Учителю слід підкреслити, що правильний вибір благодійної організації значно знижує ризик натрапити на шахраїв. Крім того учні й учениці не завжди можуть усвідомлювати важливість дотримання правил платіжної безпеки під час участі в благодійних ініціативах. Педагогу варто нагадати учнівству, що не можна надавати особисту інформацію по телефону та, що важливо, звертатися до офіційних каналів для перевірки всіх деталей
 Скарбниця знань Як перевірити благодійну організацію? <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 123–124	Пояснення вчителя, активне читання, колективне обговорення, евристична бесіда. Ще раз акцентуйте увагу на важливості перевірки благодійних організацій перед тим, як підтримувати їх фінансово чи іншими ресурсами. Зокрема, слід наголосити на необхідності перевірки наявності організації в державних реєстрах і в відкритих джерелах, а також уважно вивчати звітність і відгуки про організацію. Важливо звертати увагу на наявність офісу, офіційного телефону і контактів для зв'язку. Учні й учениці повинні усвідомити, що така перевірка допоможе уникнути шахрайства та забезпечить ефективність наданої допомоги
 Досліджую 6. Прочитай діалог Олі та Артема і дай відповідь: хто з них більш досвідчений у сфері благодійності. Чому ти так вважаєш? Що ще робить Артем крім того, що просто переказує гроші? У чому проявляється його культура благодійності? <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 124–125	Метод кейсів, моделювання життєвих ситуацій, колективне обговорення, панельна дискусія. Наголосіть, що благодійність потребує системного підходу, як у випадку Артема, який не лише перевіряє організації, а й ретельно стежить за звітністю. Важливо підкреслити, що варто прагнути того, щоб благодійність перетворилася на регулярну фінансову практику, що вимагає уваги до деталей, як-от перевірка актуальності запитів та використання коштів
 Скарбниця знань Як долучатися до благодійності? Основні принципи <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 125	Пояснення вчителя, колективне обговорення, евристична бесіда. Отримані знання про етичні та безпечні способи допомоги сприятимуть активнішій участі учнів і учениць у благодійних акціях
 Досліджую 7. Виконай в е-додатку завдання 16.4. <i>Необхідний час: 3–5 хв</i>	 с. 125 16.4	Метод кейсів, моделювання життєвих ситуацій, колективне обговорення, панельна дискусія. Ретельно розберіть кожну ситуацію. Обговоріть «червоні прапорці», які можуть вказувати, що прохання про допомогу шахрайське

Завершення та підсумки

Завдання	Інструмент	Пропоновані види навчальної діяльності, коментарі
 Головна думка Благодійність — це передусім відповідальність. Пам'ятай! Завжди перевіряй, кому і для чого ти хочеш допомогти, а також чи була ефективною надана допомога. <i>Необхідний час: 2–3 хв</i>	 с. 126	Відкритий мікрофон, коло ідей, метод «Прес», карта думок, ланцюг думок, метод «Шість капелюхів», продовжи фразу, мозковий штурм, панельна дискусія
 Рефлексія <i>Необхідний час: 2 хв</i>	 с. 126	Усне опитування, обговорення в парах/групах, чекліст, ланцюг думок, пишемо 2 хвилини, групова дискусія, дерево рішень
 Перевір себе <i>Необхідний час: 10 хв</i>	 с. 126 16.5	Усне опитування, запис короткої відповіді, ланцюг думок, обговорення в парах/групах, групова дискусія, взаємоперевірка, дерево рішень, хмара слів, написання есе, метод кейсів, створення чекліста. За потреби частину завдань для самоперевірки учням і ученицям можна запропонувати виконати вдома
Домашнє завдання <i>Необхідний час для пояснення вчителя: 2 хв</i>	 с. 126 с. 56–57	Пояснення вчителя
Емоційна складова <i>Необхідний час: до 1 хв</i>		Запитайте учнів і учениць про їхнє самопочуття в кінці уроку. Щоб урізноманітнити процес опитування, використовуйте шкалу, запропоновану на слайдах до параграфа або іншу (рекомендації та приклади у ч. 1 посібника (підрозділ «Оцінювання знань учнів та учениць»), с. 32)

Завдання 16.1

Зашифровані слова: ярмарок, аукціон, марш, хода, забіг, волонтерство, шефство, толока, концерт, благодійна скриня, майстерка.

Платформа Moodle

Ю	М	Л	Я	В	Г	І	М	Ш	В	Щ	Й	Г	П	Ь	Г	С	Ф	Ц	Й
О	Щ	Н	О	Б	Л	А	Г	О	Д	І	Й	Н	А	С	К	Р	И	Н	Я
Ь	О	А	Ч	Ч	Д	Л	О	І	К	А	Д	Х	Д	И	Й	М	Ш	Б	У
Г	Г	Б	С	Ь	Ц	Х	А	У	К	Ц	І	О	Н	Р	Т	О	Ф	Т	П
Д	Б	Е	Б	Т	Ф	И	С	К	Щ	З	В	П	М	І	П	О	П	О	Ч
В	О	Л	О	Н	Т	Е	Р	С	Т	В	О	Д	І	Д	З	М	Д	Л	О
К	М	Ї	Ь	Я	Р	М	А	Р	О	К	Є	И	А	Ц	А	Ц	Ч	О	Ж
О	А	Т	Р	Ш	С	Ф	Щ	Г	Ї	Р	Е	Ц	З	Л	Б	Ш	Ю	К	И
Н	Й	И	Е	Ш	У	З	З	Л	С	Є	П	Ж	Г	Ь	І	Е	Щ	А	Ч
Ц	С	Ю	Ї	А	Т	И	С	П	Щ	В	Ч	Х	З	Ї	Г	Щ	И	Б	Щ
Е	Т	У	Х	Ф	Н	И	Д	Я	М	Ц	Ь	Щ	Ї	Р	Б	Ь	Я	Н	Ц
Р	Е	С	Т	Ї	Е	А	Г	Д	Ш	Е	Ф	С	Т	В	О	Й	Щ	Ю	Н
Т	Р	Є	Б	Ї	Л	Й	Р	Ю	Г	З	Й	Г	Ш	Ш	С	І	Ж	В	И
Д	К	П	Н	Й	П	М	З	Р	З	Ї	Х	О	Д	А	Н	Е	С	Т	Ш
Ч	А	Г	Ф	Ц	К	У	Ч	А	В	І	Р	О	Ф	О	Л	Ш	Щ	Д	Д
Ю	Б	Т	И	Ж	Ж	Ф	И	Ф	И	Д	Н	І	Б	Ї	Г	Б	Й	Д	Ь
К	Е	С	Ч	Ї	Щ	Ш	Е	Ї	Ф	К	П	Л	Є	Я	Ш	С	Б	Р	Є
У	І	З	М	П	Л	К	К	Е	Л	Х	Х	В	В	К	Е	Я	Ж	Н	У
Ф	У	Ф	Е	Ф	Щ	С	О	Я	Я	Е	Я	А	Н	А	Ц	Ж	Р	Б	Е
Й	Д	І	І	У	С	Г	Й	С	Є	М	А	Р	Ш	Н	Є	Б	Ж	У	К

Платформа ВШО

Я	Ь	К	Ч	Я	Є	С	Є	Й	Е	Ф	Й	Ф	З	Ї	О	А	Л	Ѓ
Ї	Ю	З	С	Р	Ѓ	К	Ц	Ш	И	В	Щ	Ф	Я	Н	В	З	М	І
Ш	Е	Е	Н	М	О	Я	А	В	П	К	Ф	Ф	Н	Х	О	Д	А	К
Ж	О	Ю	Я	А	І	И	Т	І	І	Ж	Щ	І	Е	Р	Л	Й	Р	Т
Ь	П	Е	Ѓ	Р	Й	І	Т	Ї	П	А	У	К	Ц	І	О	Н	Ш	Б
Б	Л	А	Г	О	Д	І	Й	Н	А		С	К	Р	И	Н	Я	М	Ч
К	А	В	Ф	К	Б	Ж	А	Ж	И	Г	И	А	В	У	Т	М	Ѓ	З
Л	Ц	М	Ц	Н	Х	Я	И	А	М	М	А	Й	С	Т	Е	Р	К	А
І	Д	И	Ь	Д	Й	Ш	З	Є	Р	К	О	Н	Ц	Е	Р	Т	Ь	Б
Е	П	І	О	І	Ю	Ѓ	Ї	Ш	Т	И	Ш	П	Б	Н	С	Ф	К	І
Щ	Л	З	Ю	Б	Х	Ь	Ч	М	Д	А	Ф	Л	Щ	Л	Т	И	Е	Г
Т	М	Ї	Щ	П	А	Х	Ь	Е	Ї	Ш	Е	Ф	С	Т	В	О	И	Р
Ь	Щ	З	Д	Я	У	Я	Ш	Ї	Ц	Л	Ю	Т	О	Л	О	К	А	Ї

Завдання 16.2

• *Запитання:* Які персональні дані вказала Катя в оголошенні?

Відповідь: Фінансовий номер телефону.

• *Запитання:* Як шахраї можуть скористатися цими даними?

Відповідь: Виманити секретну інформацію телефоном. Перевипустити SIM-картку і вкрати фінансовий номер телефону.

• *Запитання:* Як можна убезпечити від шахраїв кошти, зібрані на благодійні цілі у соціальних мережах?

Відповідь: Щодня перераховувати кошти з віртуальної картки на основну. Для зборів використовувати віртуальну картку. Встановити ліміти та SMS-інформування. Не вказувати фінансовий номер телефону.

Завдання 16.4

• *Ситуація 1.* Слово «Терміново!» *Відповідь:* Ігнорувати.

• *Ситуація 2.* Благодійна скринька. *Відповідь:* Пройти повз.

• *Ситуація 3.* Повідомлення від незнайомих в особисті.

Відповідь: Ігнорувати.

• *Ситуація 4.* Повідомлення від знаменитості. *Відповідь:* Ігнорувати.

• *Ситуація 5.* Друг збирає кошти в соцмережах. *Відповідь:* Зателефонувати другу, щоб переконатися, що допис опублікував він, а не шахрай.

Завдання 16.5

• *Запитання:* Чому Марія наражається на фінансовий ризик?

Відповідь:

– Марія не перевірила інформацію.

– Марія віддала гроші незнайомій людині.

– Марія не уточнила деталі.

– *Запитання:* Які рекомендації ти можеш дати Марії?

Відповідь:

– Необхідно поцікавитися, хто збирається відкривати притулок для тварин, дізнатись, чи має ця організація сайт, офіс, контактний телефон і переглянути їх звітність.

– Варто перераховувати гроші на офіційний рахунок організації, а не давати готівкою.

– Необхідно попросити документально підтвердити інформацію про те, що гроші збираються для відкриття притулку для тварин.

Ініціативи НБУ для підтримки благодійності серед молоді

Національний банк України підтримує розвиток культури благодійності в Україні та за підтримки партнерів регулярно проводить освітні кампанії для дітей та молоді, наприклад, #ЩедрийВівторок, «Смілива гривня», «Монетки дітям».

Учнівство та педагоги з більше ніж **4 000 закладів освіти** з усієї України зібрали понад 3 млн грн для лікування онкохворих дітей у 2021 році під час благодійно акції «Монетки дітям»⁵⁹.

5 мільйонів гривень на підтримку Збройних Сил України зібрали завдяки зусиллям учнівства та педагогів із 2573 навчальних закладів з усієї України у 2022 році у межах акції «Смілива гривня»⁶⁰. Результати благодійної акції зі збору коштів на ЗСУ «Смілива гривня» у 2022 році.

У 2023 році акція «Смілива гривня» збрала **4,3 мільйона гривень** на допомогу Збройним Силам України. До ініціативи долучалися насамперед діти та молодь

Майже **115 тисяч учасників** у закладах освіти з усієї України долучилися до Всеукраїнського дня добрих справ #ЩедрийВівторок⁶¹ у 2023 році;

133 тисячі учасників — у 2024 році.

#ЩедрийВівторок (англійською #GivingTuesday) — міжнародна щорічна благодійна акція, яка проходить в останній вівторок листопада. В цей день люди у всьому світі творять добро та голосно про це розповідають.

Додаткові ідеї для вчителя

Запросіть представника/представницю місцевої благодійної організації або волонтера/волонтерку для виступу або участі в дискусії у школі.

Корисні джерела та посилання

«Уроки доброти» ідеї та поради на навчальний рік. Посібник для формування культури благодійності в освітньому процесі⁶² / За заг. ред. О. Елькіна, О. Масалітіної; упорядкування Д. Долгова, О. Кондратенко. — Київ. «Видавнича група «Шкільний світ», 2021. — 80 с.

Слайди до уроку 16⁷⁸

*Посилання на слайди до уроків подані
у додатку 4 цього посібника.*

ДОДАТОК 1.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»

(8 клас, 17 годин, 0,5 годин на тиждень)

Складено за модельною навчальною програмою для закладів загальної середньої освіти «Підприємництво і фінансова грамотність. 8–9 класи» (авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.), рекомендованою Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 27 листопада 2023 року No 1449) до підручника «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8 класу (авт. Ролік В. А., Войтицька Л. В., Тригуб О. В.) видавничого дому «Освіта».

І семестр (8 год)

№ уроку	Дата уроку	Тема уроку	Зміст уроку	Види навчальної діяльності	Очікувані результати	Домашнє завдання
РОЗДІЛ І. ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ (2 год)						
Тема 1. Фінансовий добробут, фінансова стійкість та формування фінансової культури (2 год)						
1		Вступний урок. Фінансова стійкість і добробут	Мета, завдання, та структура курсу. Правила навчання та виконання домашніх завдань. Поняття «фінансова грамотність», «фінансовий добробут» та «фінансова стійкість». Роль цінностей у формуванні фінансового добробуту людини. Людський капітал: наявність матеріальних та нематеріальних ресурсів, їх ефективне використання	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Опрацьовує різні джерела інформації (історії успішних людей). Робота в парах/груповою робота, досліджує: 1. Власні життєві ресурси. 2. Свій рівень фінансової грамотності	Знання: пояснює поняття «фінансова грамотність», «фінансовий добробут», «фінансова стійкість» [9 СЗО 4.9.1-1]. Ставлення: усвідомлює, що фінансова грамотність позитивно впливає на особистий добробут [9 СЗО 4.9.2-7]. Поведінка: цікавиться фінансовою грамотністю та докладає зусилля для її опанування, визначає власний рівень фінансової грамотності [9 СЗО 4.1.1-1]; [9 СЗО 4.9.2-1]	Підручник: § 1. Фінансовий щоденник: «Дослідження фінансових звичок»
2		Фінансова культура	Поняття «фінансова культура». Складові фінансової культури. Фінансові компетентності. Підвищення фінансової грамотності, як запорука забезпечення високої фінансової культури	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Робота в парах/груповою робота, досліджує компетентності фінансово грамотної людини. Складає інтелект-карту/ментальну карту	Знання: пояснює поняття «фінансова культура» та наводить приклади її складових [9 СЗО 4.9.1-1]. Ставлення: усвідомлює важливість володіння компетентністю «підприємливість і фінансова грамотність» [9 СЗО 4.8.1-1]. Поведінка: демонструє відповідальне ставлення до власного добробуту [9 СЗО 4.6.1-1]; [9 СЗО 4.6.2-2]	Підручник: § 2 Фінансовий щоденник: Дослідження «Як допомогти учням та ученицям сформувати високу фінансову культуру»

№ уроку	Дата уроку	Тема уроку	Зміст уроку	Види навчальної діяльності	Очікувані результати	Домашнє завдання
РОЗДІЛ II. ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЛЮДИНИ (15 год)						
Тема 1. Фінансове планування життя (2 год)						
3		Фінансові цілі	Фінансове планування життя. Потреби і бажання. Фінансова ціль та її види. Постановка фінансових цілей та шляхи їх досягнення. SMART-цілі	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Робота в парах/групова робота, досліджує власні потреби і бажання. Складає фінансовий план. Ставить фінансові цілі за технологією «SMART»	Знання: може пояснити поняття «фінансова ціль»; розрізняє потреби та бажання [9 СЗО 4.6.1-1]. Ставлення: усвідомлює важливість фінансового планування для досягнення цілей у житті [9 СЗО 4.6.1-2]; [9 СЗО 4.6.1-4] Поведінка: ставить прості фінансові цілі; підпорядковує поточні бажання довгостроковим цілям [9 СЗО 4.6.1-3]; [9 СЗО 4.9.2-1]	Підручник: § 3. Фінансовий щоденник: «Моє фінансове планування життя»
4		Доходи і бюджет	Види доходів та витрат. Особистий та сімейний бюджет. Методи складання особистого / сімейного. бюджету. Борги: види, наслідки та шляхи повернення позичених коштів	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Опрацьовує різні джерела інформації (шляхи отримання доходів). Робота в парах/групова робота, досліджує: 1. Бюджет та його структуру. 2. Способи ведення бюджету	Знання: уміє планувати та контролювати доходи і витрати; знає інструменти ведення бюджету [9 СЗО 4.9.2-2]. Ставлення: відповідально ставиться до користування інструментами планування і контролю доходів і витрат для майбутнього добробуту [9 СЗО 4.6.1-2]. Поведінка: веде облік власних витрат; аналізує власну економічну ситуацію, родинний бюджет [9 СЗО 4.6.1-4]; [9 СЗО 4.9.2-6]	Підручник: § 4. Фінансовий щоденник: «Мій бюджет»
Тема 2. Основні правила заощаджень (2 год)						
5		Заощадження	Поняття «заощадження», «ощадливість». Переваги заощаджень. Ощадлива поведінка у побуті та повсякденному житті. Види та методи фінансових заощаджень. Особиста культура заощаджень	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Опрацьовує різні джерела інформації (як інфляція впливає на депозити). Робота в парах/групова робота, досліджує: 1. Необхідність заощаджень. 2. Поради для заощаджень. Бере участь у навчальній грі «Мій фінансовий челендж»	Знання: розуміє зміст понять «заощадження», «ощадливість»; критично оцінює надмірність потреб і перебільшене споживання [9 СЗО 4.5.1-3]. Ставлення: усвідомлює обмеженість власних потреб різними чинниками [9 СЗО 4.5.1-2]. Поведінка: регулярно робить заощадження [9 СЗО 4.5.1-1]	Підручник: § 5. Фінансовий щоденник: Фінансовий челендж «Качаємо фінансові м'язи»

№ уроку	Дата уроку	Тема уроку	Зміст уроку	Види навчальної діяльності	Очікувані результати	Домашнє завдання
6		«Подушка фінансової безпеки»	Аналіз переваг заощаджень. Повторення і закріплення поняття «фінансова стійкість». Ризик настання непередбачуваних обставин. Поняття та функції «фінансової подушки» та «резервного фонду»	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Опрацьовує різні джерела інформації (різні способи заощаджень). Робота в парах / групова робота; аналізує фінансові ситуації, пов'язані з наявністю / відсутністю заощаджень. Досліджує роль «фінансової подушки безпеки» у формуванні власного фінансового добробуту та фінансової стійкості	Знання: пояснює поняття «фінансова подушка безпеки»; розуміє роль фінансової подушки безпеки у формуванні власного фінансового добробуту та фінансової стійкості [9 СЗО 4.3.1-2]; [9 СЗО 4.9.1-1]. Ставлення: усвідомлює ризик настання непередбачуваних обставин [9 СЗО 4.9.2-7]. Поведінка: дотримується правил економії та ощадливості в побуті [9 СЗО 4.5.1-1]	Підручник: § 6. Фінансовий щоденник: «Подушка фінансової безпеки»
Тема 3. Банківський рахунок та платіжна картка. Оплата товарів та послуг (2 год)						
7		Рахунок в банку	Поняття «банківський рахунок», його функція та види. Правила відкриття банківського рахунку. IBAN, його характеристика. Відмінність банківського рахунку від номера платіжної картки	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Опрацьовує різні джерела інформації (як обрати банк для відкриття рахунку залежно від потреб та перелік документів, необхідний для цього). Робота в парах / групова робота, досліджує ситуації, коли необхідні реквізити рахунку IBAN	Знання: дає визначення поняття «банківський рахунок»; знає, як відкрити рахунок у банку та які документи для цього потрібні; орієнтується у видах банківських рахунків [9 СЗО 4.9.1-1] Ставлення: усвідомлює переваги наявності банківського рахунку; надає переваги безготівковим розрахункам [9 СЗО 4.2.1-3]. Поведінка: порівнює пропозиції різних банків для відкриття рахунку; обирає вид рахунку залежно від власних потреб [9 СЗО 4.2.1-1]; [9 СЗО 4.3.1-1]	Підручник: § 7. Фінансовий щоденник: «Рахунок у банку»

№ уроку	Дата уроку	Тема уроку	Зміст уроку	Види навчальної діяльності	Очікувані результати	Домашнє завдання
8		Платіжна картка	Види та функції платіжних карток. Елементи (основні дані) платіжної картки. Порядок оформлення платіжної картки. Використання фізичної та віртуальної платіжних карток. Онлайн-банкінг. Види популярних платіжних систем в Україні. Перевірка знань за I семестр	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Опрацьовує різні джерела інформації (види банківських карток та документи, необхідні для їх відкриття). Робота в парах / групова робота, досліджує: 1. Типові ситуації під час користування банківською картою. 2. Можливості онлайн-банкінгу	Знання: називає основні види та функції платіжних карток; знає, як оформити банківську картку та які документи для цього потрібні; знає елементи платіжної картки [9 СЗО 4.9.1-1]. Ставлення: усвідомлює переваги наявності банківської картки та використання онлайн-банкінгу [9 СЗО 4.2.1-3]; [9 СЗО 4.9.2-5]. Поведінка: аналізує різні пропозиції щодо оформлення банківської картки та обирає найбільш вигідну; дотримується правил поведінки у типових ситуаціях використання банківських карток [9 СЗО 4.2.1-1]; [9 СЗО 4.2.1-3]; [9 СЗО 4.3.1-1]	Підручник: § 8. Фінансовий щоденник: «Вибір платіжної картки»

II семестр (9 год)

№ уроку	Дата уроку	Тема уроку	Зміст уроку	Види навчальної діяльності	Очікувані результати	Домашнє завдання
Тема 4. Фінансове шахрайство та безпека (2 год)						
9		Фінансове шахрайство	Поняття «фінансове шахрайство» та його види та ознаки. Ситуації, що загрожують фінансовій безпеці. Наслідки необачної фінансової поведінки. Соціальні впливи на прийняття рішення щодо власного добробуту та добробуту інших осіб (реклама, вплив інших осіб, медійна інформація тощо) та їх наслідки	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Робота з інформацією, робота в парах/групова робота, досліджує: 1. Способи перевірки справжності банкнот гривні. 2. Червоні прапорці, що вказують на шахрайство. 3. Чому це працює: соціальна інженерія	Знання: пояснює зміст поняття «фінансове шахрайство», розрізняє його види, вміє розпізнати його ознаки; критично оцінює інформацію, здобуту в різних джерелах [9 СЗО 4.2.1-1]; [9 СЗО 4.2.1-3]. Ставлення: усвідомлює наслідки необачної фінансової поведінки [9 СЗО 4.9.2-6]; [9 СЗО 4.9.2-7]. Поведінка: знаходить і перевіряє інформацію, уникає небезпечного/шкідливого контенту [9 СЗО 4.2.1-2]	Підручник: § 9. Фінансовий щоденник: «Як уберегтися від фінансового шахрайства»
10		Платіжна безпека	Принципи платіжної безпеки. Правила безпечного використання платіжних карток та розрахунків. Захист особистих даних, паролів і грошей	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Робота з інформацією, робота в парах/групова робота, досліджує: 1. Види загроз в інтернеті, шахрайські сайти. 2. Сценарії телефонного шахрайства та способи захисту фінансового номеру телефону. Проектна робота: проводить дослідження з платіжної безпеки серед учнів школи	Знання: пояснює основні правила безпеки використання платіжних карток та розрахунків [9 СЗО 4.4.1-4]; [9 СЗО 4.9.2-5]. Ставлення: усвідомлює важливість піклування про безпеку особистих даних, паролів і грошей [9 СЗО 4.4.1-2]; [9 СЗО 4.9.2-6]; [9 СЗО 4.9.2-7]. Поведінка: коректно реагує на випадки фінансового шахрайства в соціальних мережах; регулярно або негайно у разі підозри шахрайських дій змінює паролі, пін-коди та паролі до інтернет-банкінгу, особистих кабінетів, карток/рахунків, мобільних та платіжних пристроїв [9 СЗО 4.2.1-2]; [9 СЗО 4.3.1-2]	Підручник: § 10. Фінансовий щоденник: «Мої нагадування з платіжної безпеки»

№ уроку	Дата уроку	Тема уроку	Зміст уроку	Види навчальної діяльності	Очікувані результати	Домашнє завдання
Тема 5. Вибір особистої форми зайнятості (2 год)						
11		Основи працевлаштування	Сучасні форми зайнятості людини, їх переваги та недоліки. Поняття «найманий працівник», «фрилансер», «трудоий договір». Мінімальна заробітна плата. Способи організації праці, робота майбутнього	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Робота з інформацією, робота в парах / групова робота, досліджує: 1. Роль праці в житті людини. 2. Особливості працевлаштування неповнолітніх. 3. Від чого залежить рівень доходу. 4. Навички, необхідні для працевлаштування. Проходить тест з профорієнтації	Знання: вміє визначати власні слабкі і сильні сторони [9 СЗО 4.1.1-3]; [9 СЗО 4.1.1-5]. Ставлення: усвідомлює, як певні фактори, наприклад, рівень освіти, навички та працелюбність, проактивність, старанність можуть вплинути на рівень доходу [9 СЗО 4.3.1-4]; [9 СЗО 4.6.2-2]. Поведінка: проєктує власну професійну діяльність відповідно до своїх здібностей, переваг і недоліків; досліджує потреби та ресурси для визначення власної професії та форми зайнятості в майбутньому [9 СЗО 4.6.2-1]	Підручник: § 11. Фінансовий щоденник: «Моя професія мрії»
12		Бути підприємцем	Поняття «підприємець», «бізнесмен», «інвестор». Основні компетентності підприємця. Ефективна особиста форма зайнятості задля досягнення фінансового добробуту та фінансової стійкості. Цілі сталого розвитку та відбудова України	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Робота з інформацією, робота в парах / групова робота, досліджує: 1. Які підприємства бувають. 2. Що означає підприємливість. 3. Чи кожен може стати підприємцем? Проводить «Ліфтову презентацію» власної бізнес-ідеї	Знання: пояснює поняття «підприємець», «бізнесмен», «інвестор»; називає основні компетентності підприємця [9 СЗО 4.9.1-1]; [9 СЗО 4.6.1-1]. Ставлення: усвідомлює взаємозв'язок між професійним, особистим і сімейним майбутнім [9 СЗО 4.6.1-1]; [9 СЗО 4.6.2-2]. Поведінка: описує власні вміння та компетентності стосовно варіантів кар'єри, розвитку підприємницьких і соціальних ініціатив; розвиває навички командної роботи [9 СЗО 4.6.2-1]; [9 СЗО 4.7.1-1]; [9 СЗО 4.7.1-3]	Підручник: § 12. Фінансовий щоденник: «Історія успіху, що надихає»

№ уроку	Дата уроку	Тема уроку	Зміст уроку	Види навчальної діяльності	Очікувані результати	Домашнє завдання
Тема 6. Податкова культура (2 год)						
13		Податки: що, навіщо та як?	Суть податків, історія їх виникнення. Базові терміни з оподаткування: «об'єкт оподаткування», «ставка податку», «податковий період». Роль податків у функціонуванні держави. Бюджетна система України	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Робота з інформацією, досліджує: 1. Історію виникнення податків. 2. Роль податків у цивілізованому суспільстві. 3. Чи є в держави власні гроші? Бере участь у грі-симуляції «Державний бюджет України»	Знання: розуміє суть податків та їх види, пояснює базові терміни з оподаткування [9 СЗО 4.9.1-1]; [9 СЗО 4.9.2-5]. Ставлення: усвідомлює роль податків у функціонуванні держави [9 СЗО 4.9.1-1]; [9 СЗО 4.9.2-5]. Поведінка: працює з офіційними джерелами інформації [9 СЗО 4.2.1-1]	Підручник: § 13. Фінансовий щоденник: «Які податки сплачує моя родина»
14		Податки в Україні	Податкова система України та податкова культура українців. Хто і як сплачує податки. Напрямки використання податків та зборів. Фіскальний чек. Податкова знижка. Відповідальність за несплату податків	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Робота з інформацією, робота в парах / групова робота, досліджує: 1. Податки та збори в Україні. 2. Чи всі люди сплачують податки? 3. Як отримати податкову знижку? Знайомиться з професією податковий інспектор	Знання: наводить приклади основних податків та зборів в Україні; називає напрямки використання податків та зборів; у фіскальному чеку про купівлю товарів / послуг може показати, де зазначена інформація про сплату покупцем податку на додану вартість [9 СЗО 4.9.1-1]. Ставлення: усвідомлює можливі наслідки несплати податків [9 СЗО 4.9.2-5]. Поведінка: дивиться чек після покупки; цікавиться, які інструменти можна використовувати, щоб здійснювати своє право контролювати бюджет держави / міста [9 СЗО 4.9.2-7]; [9 СЗО 4.3.1-1]	Підручник: § 14. Фінансовий щоденник: «Податки під час шопінгу»

№ уроку	Дата уроку	Тема уроку	Зміст уроку	Види навчальної діяльності	Очікувані результати	Домашнє завдання
Тема 7. Культура благодійності (2 год)						
15		Культура благодійності	Зміст та значення благодійництва. Культура благодійності в Україні. Сфери благодійної діяльності в Україні. Благодійні фонди. Розвиток благодійності та волонтерського руху в Україні. Сутність волонтерської діяльності	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Робота з інформацією, робота в парах / групова робота, досліджує: 1. Історію виникнення благодійності. 2. Відомих благодійників України. 3. Що таке волонтерство. 4. Як розвинути культуру благодійності	Знання: розуміє зміст та значення благодійництва; обізнаний з історії розвитку благодійництва у світі та в Україні; знає основні напрями та види благодійництва; розуміє, як працюють благодійні фонди; знає, що таке волонтерство та може назвати приклади волонтерського руху в Україні та світі [9СЗО 4.10.1-1]. Ставлення: вмотивований займатися благодійництвом, волонтерством [9 СЗО 4.10.1-2]; [9 СЗО 4.10.1-3]. Поведінка: практикує ведення «Щоденника вдячності» [9 СЗО 4.3.1-3]	Підручник: § 15. Фінансовий щоденник: «Щоденник вдячності»
16		Бути добродійником	Способи і можливість здійснення благодійності. Основні принципи благодійництва (актуальність, добровільність, індивідуальна фінансова спроможність, адресність, прозорість, підзвітність, відповідальність). Як відрізнити благодійництво від шахрайства?	Бере участь у дискусії, шукає відповіді на проблемне питання. Робота з інформацією, робота в парах / групова робота, досліджує: 1. Ідеї для шкільної благодійності. 2. Принципи благодійності. 3. Як перевірити запит на благодійність	Знання: уміє відрізнити благодійництво від шахрайства [9СЗО 4.10.1-1]. Ставлення: усвідомлює важливість особистої залученості до благодійної діяльності [9 СЗО 4.10.1-2]; [9 СЗО 4.10.1-3]. Поведінка: бере участь у благодійництві відповідно до своїх потреб та наявних ресурсів; перевіряє благодійну організацію перед здійсненням внеска [9 СЗО 4.2.1-1]; [9 СЗО 4.10.1-1]	Підручник: § 16. Фінансовий щоденник: «Ідеї благодійних ініціатив для школярів»
17		Підсумковий урок	Повторення та узагальнення вивченого матеріалу. Перевірка знань за II семестр	Тестування. Презентація індивідуальних / групових проєктів		

ДОДАТОК 2.

Діагностувальна робота з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»

Група результатів:

Підприємливість і підприємництво, етична поведінка для поліпшення особистого та суспільного добробуту.

І рівень "Початковий" — **0,5 бала** за одну правильну відповідь, всього — **3 бали**.

1. Платіжну картку можна давати:

- А** членам родини
- Б** близьким друзям
- В** продавцю / продавчині в магазині
- Г** нікому не можна давати

Відповідь: Г

2. Бюджет складається з:

- А** доходів і витрат
- Б** бажань і потреб
- В** фінансових цілей

Відповідь: А

3. Пін-код треба:

- А** записати на картці
- Б** записати на папірці і покласти в гаманець
- В** запам'ятати і тримати в таємниці
- Г** сказати друзям

Відповідь: В

4. Поточний рахунок можна відкрити:

- А** у відділенні банку
- Б** дистанційно
- В** обидва варіанти правильні

Відповідь: В

5. Дебетова картка

- А призначена для розрахунків власними коштами.
- Б дає змогу здійснювати розрахунки за рахунок коштів, наданих банком у кредит у межах кредитної лінії (ліміту)

Відповідь: А

6. Запорука успішного підприємства:

- А отримання прибутку
- Б створення унікального продукту або послуги
- В баланс між отриманням прибутку та створенням цінності (корисного продукту чи послуги) для громади

Відповідь: В

II рівень "Середній" — 0,75 бала за одну правильну відповідь, всього — 3 бали.

7. Скімінг — це

- А вид шахрайства, коли шахрай робить копію платіжної картки за допомогою спеціального обладнання, яке встановлює на банкомат
- Б нечесні або оманливі дії з метою заволодіння чужими грошима, майном або статками
- В виманювання персональних даних в інтернеті, щоб незаконно заволодіти чужими коштами

Відповідь: А

8. Культура благодійності включає такі принципи:

А актуальність	Д прозорість
Б добровільність	Е підзвітність
В індивідуальна фінансова спроможність	Є відповідальність
Г адресність	Ж усі варіанти

Відповідь: Ж

9. Які податки сплачуються із заробітної плати?

- А ПДВ
- Б військовий збір
- В ПДФО та військовий збір

Відповідь: В

10. Дай відповідь на запитання. Припустімо, що у тебе є 1000 гривень на депозиті в банку, які розміщені під 1 % річних. Скільки грошей буде на твоєму рахунку після 3 років?

- А більше 1000 грн
- Б рівно 1000 грн
- В менше 1000 грн

Відповідь: А

III рівень "Достатній" — 0,75 бала за одну правильну відповідь, всього — 3 бали.

11. Встановити відповідність (провести стрілку):

А Фінансовий добробут	1 Здатність витримати фінансові труднощі або несподівані витрати без серйозних проблем чи боргів
Б Фінансова стійкість	2 Стан, коли людина має достатньо коштів для своїх потреб, упевнено ставить власні фінансові цілі й досягає їх, планує майбутнє

Відповідь: А → 1

Б → 2

12. Установи відповідність.

А Резервний фонд	1 Сума грошей, яка зберігається окремо від основного бюджету і призначена для непередбачених витрат
Б Подушка фінансової безпеки	2 Сума грошей для покриття непередбачуваних витрат або екстрених ситуацій, як-от втрата основного джерела доходів, наприклад, роботи або годувальника (людини, яка матеріально забезпечує сім'ю)

Відповідь: А → 1

Б → 2

13. Допоможи Миколі скласти бюджет за березень та порахувати за формулою нижче, скільки у нього залишиться грошей на прожиття з урахуванням витрат на податки та купівлю смартфона у цьому місяці?

Доходи Зарплата (оклад + премія) 10 000 грн Пасивний дохід (% дохід по депозиту) 60 грн Усього, доходи _____ грн	Витрати Покупки (смартфон і продукти) 4 000 грн (у тому числі ПДВ 20% 666.67 грн) Сплачені податки з доходів (ПДФО 18%, військовий збір 5%) 2 313,80 грн Усього, витрати _____ грн
Кошти на прожиття = Доходи - Витрати	

Відповідь

Усього, доходи: 10 060 грн
Усього, витрати: 6 313,80 грн
Гроші на прожиття: 3 746,20 грн

14. Допоможи Юлі зібрати кошти на подарунок для мами. Зроби підрахунки та дай відповідь на запитання, скільки тижнів потрібно Юлі, щоб купити подарунок?

Юля хоче купити подарунок для своєї мами, який коштує 900 гривень. У суботу та неділю вона підробляє адміністратором в салоні краси по

5 годин на день, за що отримує 30 гривень погодинно та чайові в сумі 50% від її заробітку за день. Вона готова заощаджувати половину цієї суми.

Відповідь

$$(5 \times 30 \times 2 + (5 \times 30 \times 2) \times 0,5) / 2 = 225 \text{ (грн)}$$

$$900 / 225 = 4 \text{ (тижні)}$$

IV рівень "Високий" — 1,5 бали за одну правильну відповідь, всього — 3 бали.

15. Що означає SMART-ціль? Наведи приклад.

Орієнтовна відповідь учня / учениці:

Це така система, яка допомагає поставити ціль, спланувати, що треба зробити, і перевіряти, чи все йде за планом. SMART-ціль може допомогти назбирати гроші на своє бажання. Наприклад, це може бути новий ноутбук або поїздка на відпочинок.

SMART-ціль повинна бути такою:

S (Specific) – конкретна (я знаю, що саме хочу);

M (Measurable) – вимірювана (знаю, скільки грошей потрібно);

A (Achievable) – досяжна (реально можу зібрати таку суму);

R (Relevant) – актуальна (відповідає моїм потребам);

T (Time-bound) – обмежена в часі (знаю, до якого дня хочу це зробити).

Наприклад,

Я хочу новий мобільний телефон на 2 сім-карти до 4 тис. грн через три місяці.

Маю заощадження 3500 грн. Решту 500 грн відкладу із кишенькових грошей протягом 3 місяців. Для цього я щотижня відкладатиму по 40 гривень.

Також цей метод можна використовувати і для вирішення інших завдань.

Примітка: учню/учениці не обов'язково знати розшифрування кожної літери аббревіатури SMART англійською мовою. Однак, якщо дитина знає, можна додати за це додатковий бал.

16. Яку людину можна назвати фінансово грамотною? Опиши, яких правил дотримується фінансово грамотна людина під час покупок в магазині / на ринку.

Орієнтовна відповідь учня/учениці:

Фінансово грамотна людина – це та, яка вміє керувати своїми грошима, щоб їй на все вистачало. Вона знає, як заощаджувати і витратити розумно, навіть якщо має небагато грошей.

Коли фінансово грамотна людина ходить в магазин / на ринок, вона дотримується певних правил:

Перед походом у магазин завжди перевіряє, що вже є вдома. Потім складає список тих продуктів і речей, які потрібні. Не ходить за покупками голодною, бо тоді є ризик купити зайве.

У магазині купує тільки те, що є у списку. Перед покупкою завжди запитує себе: “Чи справді це мені потрібно саме зараз?” і намагається не витратити гроші на речі, які просто сподобались на перший погляд.

Дотримується свого бюджету і заздалегідь встановлює ліміт – скільки може витратити, і намагається не перевищувати цю суму. Перед покупками обов’язково дивиться, у якому магазині дешевше.

Звертає увагу на акції, знижки, бонуси, але не довіряє рекламі і купує зі знижкою тільки те, що справді потрібно.

Знає, що зазвичай сипучі товари (наприклад, цукор чи крупи) вигідніше купувати на вагу, а не в упаковках, а сезонні овочі і фрукти здебільшого дешевші, тож вона обирає їх. Якщо не збирається робити багато покупок, то бере маленький візок, бо у великий весь час хочеться щось докласти.

ДОДАТОК 3

Перелік літератури та корисних джерел

Документи

1. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року <https://talan.bank.gov.ua/fingramotnist#strategiya>.
2. Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України <https://talan.bank.gov.ua/fingramotnist#ramky-kompetentnostey>.
3. Дослідження рівня фінансової грамотності українців <https://talan.bank.gov.ua/fingramotnist#doslidgennya>.
4. Модельна навчальна програма «ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.) <https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/navchalna-programa-8-9-kl-nbu-finansova-gramotnist-gruden-2023.pdf>.

Рекомендована література з фінансової грамотності для педагогів

1. Джордж Клейсон Найбагатший чоловік у Вавилоні.
2. Бодо Шефер. Шлях до фінансової свободи або перший мільйон за 7 років.
3. Любомир Остапів. Любов та бюджет. Малюк та бюджет.
4. Роберт Кійосакі. Бідний тато, багатий тато.
5. Вільям Данко. Мій сусід мільйонер.
6. Ден Аріелі. Передбачувана ірраціональність.
7. Карл Річардс. Поговорімо про твої доходи та витрати.
8. Джеймс Хьюз. Багатство сім'ї.
9. Наполеон Гіл. Думай та багатій.
10. Харв Екер. Думай як мільйонер.
11. Рон Лібер. Як розмовляти з дітьми про гроші (для батьків).
12. Сергій Біденко, Ірина Золотаревич. Як розповісти дітям про гроші.
13. Ганна Горленко. Медіаосвіта на заняттях з фінансової грамотності https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/finance_2021final.pdf.
Навчальне видання / за редакцією Волошенюк О., Іванова В.

Економіка та фінанси

1. Ніл Фергюсон. Еволюція грошей. Фінансова історія світу (книга та серіал).
2. Найл Кіпштайні. Коротка історія економіки.
3. Абхіджит Банерджі. Естер Дуфло. Економіка бідності.
4. Абхіджит Банерджі. Естер Дуфло. Дієва економіка для важких часів.
5. Кріс Скіннер. Цифрова людина.

Бізнес та підприємництво

1. Кріс Гільбо. Пасивний заробіток.
2. Роберт Грін. 48 законів влади.
3. Тетяна Водотика. Виклик. Шанс. Зміна.
4. Кейт Феррацці. Ніколи не їжте наодинці.
5. Рід Гоффман. Майстри масштабування.
6. Стівен Кові. 7 звичок надзвичайно ефективних людей.
7. Інгвар Кампрад, Бертіл Торекул. Історія ІКЕА. Бренд, що закохав у себе світ.
8. Наталі Берґ, Мія Найтс. Amazon і майбутнє електронної торгівлі.
9. Джиммі Сонні. Засновники. Історія створення PayPal та Кремнієвої долини.

Біографії

1. Бенджамін Франклін. Як я опинився на 100 доларах.
2. Генрі Форд. Моє життя та робота.

Книжки для учнів / учениць

1. Бодо Шефер. Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей.
2. Кіра Вермонд. Таємне життя грошей.
3. Вожжов С. А. Мрія на мільйон.
4. Геращенко О. Цікаво про фінанси.
5. Рашмі Сірдешпанде. КЕШ. Як заробляти, заощаджувати, витрачати, накопичувати, жертвувати.

Корисні посилання

1. «Талан» — центр фінансових знань Національного банку України
<https://talan.bank.gov.ua/pedagogam#serednya-shkola>
2. Матеріали для педагогів для проведення занять та заходів з фінансової грамотності з учнями середньої школи
<https://talan.bank.gov.ua/pedagogam#serednya-shkola>

3. Онлайн-калькулятори: депозитний та кредитний
<https://talan.bank.gov.ua/korysne#calculatory>
4. Опитування та дослідження фахівців Національного банку України з питань фінансової грамотності
<https://talan.bank.gov.ua/korysne#ekspertyza>
5. Тест для самооцінювання рівня фінансової грамотності від фахівців НБУ.
<https://talan.bank.gov.ua/korysne/test/perevirte-svii-riven-finansovoyi-gramotnosti>
6. Перелік корисної літератури від фахівців НБУ для різних вікових груп <https://talan.bank.gov.ua/korysne#literatura>
7. Освітні кампанії Національного банку України для освітян, дітей та молоді <https://talan.bank.gov.ua/zahody#useful-resources>
8. Стаття «Як оцінити успішність дітей з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»: поради від фахівців Національного банку»
https://nus.org.ua/2024/12/18/yak-otsinyty-uspishnist-ditej-z-kursu-pidpryyemnytstvo-i-finansova-gramotnist-porady-vid-fahivtsiv-natsionalnogo-banku/?fbclid=IwY2xjawIrIMtleHRuA2FlbQIxMAABHQ-3RWbxhNNkpdTKXcgizvsOT9NoJamhoGSdcAqMEYtuHqHN0TJh503rsQ_aem_7ROEpmEMJa7lDfr1_R46PQ

Ресурси для інтерактивної взаємодії

1. Платформа для створення онлайн-дошки «Падлет»
<https://padlet.com/>
2. Ігрова навчальна платформа «Кахут» <https://kahoot.com/>

Центр фінансових знань «ТАЛАН» Національного банку України

Центр фінансових знань «ТАЛАН» — проєкт НБУ, який розпочато в серпні 2022 року з метою формування й розвитку в Україні спільноти педагогів — тренерів із фінансової грамотності.

Вебсайт: talan.bank.gov.ua/

Вайбер: cutt.ly/Lefn3OG3

Фейсбук: www.facebook.com/talan.nbu

Електронна пошта для звернень: talan@bank.gov.ua

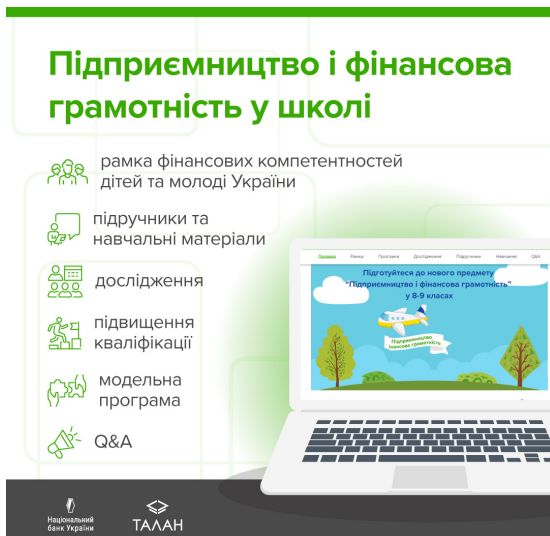
Телеграм: t.me/talan_nbu

Ютуб-канал: <https://cutt.ly/RexkELSG>

Вебсайт «Підприємництво і фінансова грамотність у школі» — тут зібрані всі потрібні вчителю підприємництва і фінансової грамотності матеріали, у розробленні яких брали участь фахівці Національного банку <https://promo.bank.gov.ua/finlit/>:

Ваш досвід роботи з підручником для 8 класу «Підприємництво і фінансова грамотність» (авт. Вікторія Ролік, Леся Войтицька, Олена Тригуб) дуже важливий для нас! Якщо маєте коментарі чи побажання, будь ласка, поділіться ними, заповнивши форму за посиланням.

Анкета зворотного зв'язку вчителя

Центр фінансових знань "ТАЛАН" Національного банку України

Центр фінансових знань "ТАЛАН" – проєкт НБУ, який розпочато в серпні 2022 року з метою формування й розвитку в Україні спільноти педагогів – тренерів із фінансової грамотності.

Вебсайт:
talan.bank.gov.ua

Фейсбук:
facebook.com

Телеграм:
t.me/talan_nbu

Вайбер:
cutt.ly/Lefn3OG3

Електронна пошта
для звернень:
talan@bank.gov.ua

Ютуб-канал:
cutt.ly/RexkELSG

talan.bank.gov.ua	
	Навчальні програми
	Заводи для педагогів, дітей та молоді
	Курси підвищення кваліфікації
	Навчальні матеріали

Посилання на додаткові ресурси

№ винос-ки	На яких сторінках згадується	Назва ресурсу	Посилання	QR-код
1	с. 4, 14	Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність. 8–9 класи» для закладів загальної середньої освіти	https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/navchalna-programa-8-9-kl-nbu-finansova-gramotnist-gruden-2023.pdf	 https://vse.ee/cvrt
2	с. 6	Державний стандарт базової середньої освіти	https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898	 https://vse.ee/cvru
3	с. 11, 12	Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року	https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/nbu-strategy-fingramotnosti-2030-compressed.pdf?v=6	 https://vse.ee/cvrv
4	с. 13, 14	Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України	https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/ramka-finansovikh-kompetetnostei-ditei-ta-molodi-ukrayini.pdf	 https://vse.ee/cvrw

5	с. 17	Папка зі слайдами до уроків	https://drive.google.com/drive/folders/1GSB0Xt8_CE_rdt4LtDECIOhNlncmwL	 https://vse.ee/cvrx
6	с. 17	Календарно-тематичне планування	https://drive.google.com/file/d/1itEOvK5wySAMvpnPIUQDXAs7ynA3t_z/view	 https://vse.ee/cvry
7	с. 22	Як зареєструватися і навчатися на платформі ВШО?	https://youtu.be/NsGC-UM7-_8?si=E2DadcHwvmTjKNFf	 https://vse.ee/cvrz
8	с. 22	Копія вмісту е-додатка міститься на відкритому ресурсі за посиланням	https://smarttextbook.com.ua/entrepreneur	 https://vse.ee/cvsa
9	с. 22	Посилання на е-додаток на платформі ВШО	https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:Osvita+Osv11+2024/course/	 https://vse.ee/cvsb

10	с. 22	Кабінет вчителя. Відеоінструкція	https://www.youtube.com/watch?v=9zLsh2oK48Q	 https://vse.ee/cvsc
11	с. 36	Наказ МОН України від 02.08.2024 №1093 «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання»	https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-otsiniuvannia-rezultativ-navchannia	 https://vse.ee/cvscd
12	с. 36	Лист МОН України від 14.03.2025 № 1/4895 «Про окремі питання оцінювання результатів навчання»	https://mon.gov.ua/npa/pro-okremi-pytannia-otsiniuvannia-rezultativ-navchannia	 https://vse.ee/cvse
13	с. 36	Сайт Міністерства освіти і науки України	https://mon.gov.ua/	 https://vse.ee/cvsf
14	с. 39	Стаття «Як оцінити успішність дітей з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»: поради від фахівців Національного банку»	https://nus.org.ua/2024/12/18/yak-otsinyty-uspishnist-ditej-zkursu-pidpryyemnytstvo-i-finansova-gramotnist-porady-vid-fahivtsivnatsionalnogo-banku/	 https://vse.ee/cvsg

15	с. 54	Дослідження рівня фінансової грамотності українців	https://talan.bank.gov.ua/fingramotnist#doslidgennya	 https://vse.ee/cvsh
16	с. 66	Інтерв'ю Хосе Адольфо Кісокали для The Guardian (англійською мовою)	https://www.theguardian.com/world/2019/may/31/14-year-old-peruvian-boy-bank-for-children	 https://vse.ee/cvsi
17	с. 77	Серія публікацій Національного банку України #ПростоПроЕкономіку	https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-kviten-2025-roku	 https://vse.ee/cvsj
18	с. 81	Повний текст статті «Кам'яні гроші острова Яп: найтвердіша валюта в світі»	https://www.bbc.com/ukrainian/vert-tra-44017433	 https://vse.ee/cvsk
19	с. 93	Мікросайт Національного банку України про безготівкові розрахунки:	https://promo.bank.gov.ua/cashless/	 https://vse.ee/cvsl

20	с. 101	Відео «Допоможи близьким навчитися сплачувати онлайн»	https://drive.google.com/file/d/1nFSD-HVmS4ZpsFzDRt0yV2pXqiFBTISz/view	 https://vse.ee/cvsm
21	Ст. 104	Проєкт «Анатомія гривні» від Національного банку України	https://promo.bank.gov.ua/hryvnia/	 https://vse.ee/cvsn
22	с. 108	Про банкноти гривні на сайті Національного банку України	https://bank.gov.ua/ua/uah/obig-banknote	 https://vse.ee/cvso
23	с. 108, 118	Матеріали та ідеї заходів із платіжної безпеки	https://promo.bank.gov.ua/mentors-stopfraud/#section-5	 https://vse.ee/cvsp
24	с. 108, 118	Проєкт #КібербезпекаФінансів	https://promo.bank.gov.ua/payment-security/index.html	 https://vse.ee/cvsq

25	с. 118	Матеріали проєкту #ШахрайГудбай	https://promo.bank.gov.ua/stopfraud/	 https://vse.ee/cvsv
26	с. 118	Бібліотека навчальних матеріалів Національного банку України з платіжної безпеки	https://drive.google.com/file/d/1MrGdq4dsvW4QNwjBHy-PQ4iuC17dMCS3/view	 https://vse.ee/cvss
27	с. 128	Закон України «Про оплату праці»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#n19	 https://vse.ee/cvst
28	с. 128	Сайт Всесвітнього економічного форуму в Давосі	https://www.weforum.org/	 https://vse.ee/cvsu
29	с. 131	Соціальне шкільне підприємництво в Україні	https://schoolofme.me/sse	 https://vse.ee/cvsv

30	с. 131	Соціальне шкільне підприємництво у сільській місцевості та малих містах України	http://sse.eef.org.ua/	 https://vse.ee/cvsw
31	с. 132	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text	 https://vse.ee/cvsx
32	с. 132	Опендатабот	https://opendatabot.ua/analytics	 https://vse.ee/cvsv
33	с. 132	Діяльність підприємств (Державна служба статистики України)	http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm	 https://vse.ee/cvsz
34	с. 132	Стаття 35 Цивільного кодексу України	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n218	 https://vse.ee/cvta

35	с. 133	Глобальні цілі сталого розвитку в Україні	https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku	 https://vse.ee/cvtb
36	с. 133	Інфографіка «Ціль 8 сталого розвитку» (англійською мовою)	https://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2023/09/Goal-8_Fast-Facts.pdf	 https://vse.ee/cvte
37	с. 133	Інфографіка «Економічний розвиток та зайнятість» (англійською мовою)	https://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2023/08/2309739_E_SDG_2023_infographics-8-8.pdf	 https://vse.ee/cvtd
38	с. 133	Інфографіка «Ціль 9 сталого розвитку» (англійською мовою)	https://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2019/01/Goal-9-Fast-Facts.pdf	 https://vse.ee/cvte
39	с. 133	Інфографіка «Індустріалізація та інновації» (англійською мовою)	https://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2023/08/2309739_E_SDG_2023_infographics-9-9.pdf	 https://vse.ee/cvtf

40	с. 136	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text	 https://vse.ee/cvtg
41	с. 136	Повний текст інвестиційного гайда (англійською мовою)	https://cdn.prod.website-files.com/621f88db25fbf24758792dd8/66673120c02fe81b61d75096_Ukraine%20Investment%20Guide%202024%20(2)_compressed.pdf	 https://vse.ee/cvth
42	с. 136	Global Entrepreneurship Monitor	https://gemconsortium.org/	 https://vse.ee/cvti
43	с. 136	Данський фонд підприємництва і молодого підприємництва	https://joint-research-centre.ec.europa.eu/entrecomp-entrepreneurship-competence-framework_en	 https://vse.ee/cvtj
44	с. 144	Інформація про бюджет України на поточний рік на сайті Міністерства фінансів України	https://mof.gov.ua/uk/budget	 https://vse.ee/cvtk

45	с. 144	Інформація про бюджет України на поточний рік на сайті Верховної ради України	https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index	 https://vse.ee/cvtl
46	с. 144	Бюджетний кодекс України	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text	 https://vse.ee/cvtm
47	с. 144	Пенсійний фонд України	https://www.pfu.gov.ua/	 https://vse.ee/cvtn
48	с. 144	Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття	https://ukc.gov.ua/knowledge/koshty-strahuvannya-na-vypadok-bezrobittya/	 https://vse.ee/cvto
49	с. 144	Картина фламандського художника Пітера Брейгеля Молодшого «Сплата десятини 1617–1622» (The Payment of the Tithes)	https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Pieter_Brueghel_the_Younger_(or_workshop)_The_Payment_of_the_Tithes_Bonhams.jpg	 https://vse.ee/cvtp

50	с. 153	Сайт Державної податкової служби України	https://tax.gov.ua/	 https://vse.ee/cvtq
51	с. 153	Податковий кодекс України	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text	 https://vse.ee/cvtr
52	с. 153	Основні випадки подання податкової декларації про майновий стан і доходи	https://tax.gov.ua/deklaratsiyna-kampaniya/deklaratsiyna-kampaniya-2023/osnovni-vipadki-podannya-podatkovoi-deklaratsii/	 https://vse.ee/cvts
53	с. 153	Що таке єдиний соціальний внесок (ЄСВ) і для чого він потрібен?	https://tax.gov.ua/data/files/275614.pdf	 https://vse.ee/cvtt
54	с. 153	Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#n169	 https://vse.ee/cvtt

55	с. 153	Закон України «Про захист прав споживачів»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text	 https://vse.ee/cvtv
56	с. 153	Депозитний калькулятор	https://talan.bank.gov.ua/korysne/calc/calc-deposit	 https://vse.ee/cvtw
57	с. 160	Інфографіка «Всесвітній індекс благодійності» (англійською мовою)	https://www.cafonline.org/insights/research/world-giving-index	 https://vse.ee/cvtx
58	с. 160	Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text	 https://vse.ee/cvty
59	с. 168	Благодійна акція «Монетки дітям»	https://promo.bank.gov.ua/coins-for-children/	 https://vse.ee/cvtz

60	с. 168	Благодійна акція «Смілива гривня»	https://promo.bank.gov.ua/brave-hryvnia/	 https://vse.ee/cvua
61	с. 168	Всеукраїнський день добрих справ #Щедрий-Вівторок	https://promo.bank.gov.ua/giving-tuesday/	 https://vse.ee/cvub
62	с. 169	«Уроки доброти» ідеї та поради на навчальний рік. Посібник для формування культури благодійності в освітньому процесі	https://drive.google.com/drive/folders/1w4AXrC6so5Cth89QL9Bb47gGuiT87_yg?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR5qSHdydxDQqaKpr-h_SvBW5Cxl_zRVb_4Sfg0Q3nN_h5ECorzLG2mYm2P4A_aem_mLzhifMN93bu5gDlxu-2HQ	 https://vse.ee/cvuc
63	с. 48	Слайди до уроку 1	https://docs.google.com/presentation/d/1rH23P7f11_cO0zYWwn3bX0fMEWt823oe/edit?usp=drive_link&ouid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvud
64	с. 55	Слайди до уроку 2	https://docs.google.com/presentation/d/19aOmwl610sBZT9t4qmgPJfk3GfTh37o7/edit?usp=drive_link&ouid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvue

65	с. 63	Слайди до уроку 3	https://docs.google.com/presentation/d/1K1m4KlchKVVP2wQ0uBb0tuclaDbOv9r8/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvuf
66	с. 70	Слайди до уроку 4	https://docs.google.com/presentation/d/1IEyU1Oca1HoOOwaMI7RFcY_hQXnYaBFB/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvug
67	с. 78	Слайди до уроку 5	https://docs.google.com/presentation/d/14x9KTXEdHWTuIQYt4qSIhxNlizzj8bx8/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvuh
68	с. 86	Слайди до уроку 6	https://docs.google.com/presentation/d/1JLLzDbFyW08RuLqbMjULwcAOn29LWt1X/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvui
69	с. 93	Слайди до уроку 7	https://docs.google.com/presentation/d/1RqYKt7Ilk0wljZKruOOg0kTM76Z2g-yD/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvuj

70	с. 101	Слайди до уроку 8	https://docs.google.com/presentation/d/1cmoxDeeVkis-dUPPa6ahzVtGsibFGJAd/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvuk
71	с. 109	Слайди до уроку 9	https://docs.google.com/presentation/d/1rb2HqBUMePpmIfMAGA6hfsSUOosyJRPI/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvul
72	с. 118	Слайди до уроку 10	https://docs.google.com/presentation/d/1snXpPwcCsyKV2Plyy4rVpP_Rw8WCpe6T/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvum
73	с. 128	Слайди до уроку 11	https://docs.google.com/presentation/d/1UclEbxDD8zPRzye0AO9VCqDnMICH8Sqi/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvun
74	с. 136	Слайди до уроку 12	https://docs.google.com/presentation/d/1j4pg4QtxKmQD89AGa6xnvwPQrS-ssWS/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvuo

75	с. 144	Слайди до уроку 13	https://docs.google.com/presentation/d/1GAFDPMExEJomEa4_n0phUlrKr4jRXelg/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvup
76	с. 153	Слайди до уроку 14	https://docs.google.com/presentation/d/10MDhagKoAn2CLeMvjwv-CoaEMvCOaHzb/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvup
77	с. 160	Слайди до уроку 15	https://docs.google.com/presentation/d/1TNS8FzE0bmpS9d8AuYK37gUF1YDBsGqt/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvur
78	с. 169	Слайди до уроку 16	https://docs.google.com/presentation/d/1h7EFSOA5d60CC9i9G576zRgfNFu4o1bh/edit?usp=drive_link&oid=107179274664841059065&rtpof=true&sd=true	 https://vse.ee/cvus